

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

109277

REFİK HALİT KARAY'IN HİKAYELERİNDE SOSYAL TENKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BÖLGELENDİRME VE YATIRIM BAKANLIĞI

Hazırlayan

Mehmet Bakır ŞENGÜL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

VAN - 2001

T109277

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI, YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS SANATTA YETERLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Mehmet

Başkan

:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

Mehmet

Üye (Danışman)

:

Mehmet ÇELİK

Mehmet

Üye

:

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ŞENLER

Yaşar Şenler

Üye

:

Üye

:

Yrd. Doç. Dr. E. Yaşar DEMİRCİ

E. Yaşar Demirci

ONAY

: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../ 2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ

Doç. Dr. Recai KARAHAN
Sos. Bil. Enst. Müdürü

Recai Karahan
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ: REFİK HALİT KARAY'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
1. REFİK HALİT KARAY'A KADAR TÜRK EDEBİYATINDA	
ANADOLU.....	8
2. TECRİT AMELİYELERİ.....	12
2.1. SİYASİ TECRİT SOSYAL TECRİT	12
3. İNSAN.....	21
3.1. İNSANDAKİ VEFA VE VEFSİZLİK DUYGULARI.....	21
3.2. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI.....	26
4. EKONOMİK HAYAT.....	33
4.1. SEFALET İÇİNDE YAŞAM MÜCADELESİ.....	34
4.2. FAKİRLİK VE İŞSİZLİK.....	35
4.3. YAKACAK ODUN SIKINTISI.....	36
4.4. KÖYDE EKONOMİK GÜÇ VE STATÜ.....	36
4.5. KÖYÜ KALKINDIRMA ÇABALARI.....	37
4.6. SAVAŞIN GETİRDİĞİ SEFALET.....	37
4.7. EKONOMİK GÜÇE BAĞLI ÇEKİŞMELER.....	39
4.8. EKONOMİK DEĞİŞME VE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	39
5. DEVLET VATANDAŞ İLİŞKİSİ	41
5.1. BÜROKRASİ.....	41
5.1.1. MEMURİYET.....	42
5.2. TORPİL ADAM KAYIRMA (HATIRLILAR).....	47
5.3. RÜŞVET.....	49
6. DİNİ HAYAT.....	52
6.1. TUTUCULUK	52
6.2. DİN ADAMLARI.....	53
6.2.1. İDEAL DİN ADAMLARI	54
6.2.2. OLUMSUZ ÖZELLİKLERİ İLE ÖN PLANA ÇIKAN DİN	
ADAMLARI.....	57
7. MİLLİ MESELELER.....	62
7.1. VATAN HASRETİ VE HÜRRİYET.....	63
7.2. DİL MESELESİ.....	66
7.3. VATAN HASRETİ VE YALNIZLIK.....	68
8. SOSYAL HAYAT.....	70
8.1. GÜNLÜK HAYAT.....	70
8.2. EVLİLİK VE EVLİLİK HAYATI	72
8.3. KADIN MESELELERİ.....	78
8.3.1. HAYAT KADINLARI.....	80
8.3.2. CİNSEL HAZLARIN PEŞİNDE OLAN KADINLAR.....	85
8.3.3. SONRADAN GÖRME YOZLAŞMIŞ KADINLAR.....	88
8.3.4. CEFAKAR KADINLAR.....	90
8.3.5. AZINLIKLARA MENSUP KADINLAR.....	92
8.3.6. ANADOLU DIŞINDAKİ KADINLAR.....	94
8.3.7. KİMSESİZ KADINLAR.....	96

8.4. SAĞLIK MESELELERİ.....	96
8.5. GELENEKLER VE BATIL İNANIŞLAR.....	102
9. SONUÇ.....	105
10. ÖZET.....	108
11. KAYNAKLAR.....	110

ÖNSÖZ

Refik Halit, kendi devrinde Türkçe'yi en iyi kullanan yazarlardan biri olarak, bir Refik Halit Türkçe'si oluşturabilmiştir. "Memleket Hikayeleri" kitabıyla edebiyatımızda Anadolu'nun sesini ve ruhunu yansıtmış, kendisinden sonra gelenlere öncülük etmiştir.

İlk defa bu dönemde Anadolu ve Anadolu insanı, aydınlarımızın ve yazarlarımızın dikkatini çekmiştir. Bu dönemle beraber Anadolu insanımızın meseleleri edebiyatımızın en önemli konuları arasında almaya başlar. Refik Halit, Anadolu insanının meselelerini, güçlü kalem ve güzel Türkçe'siyle gerçekçi bir şekilde ortaya koyan ilk yazarımızdır denebilir. Daha Kurtuluş Savaşı'ndan önce Anadolu'yu görerek, tanıyarak, halkın yaşayışını olduğu gibi, değiştirmeden ortaya koymuş ve kendisinden sonra gelen Cumhuriyet sonrası yazarlarına öncülük etmiştir.

Refik Halit, 1908-1965 yılları arasında, mizah, tiyatro, hikaye, roman, kronik ve hatırat gibi bir çok sahada eser vermiştir. Ancak onun en güçlü tarafı hikayeciliğidir. Biz de bu çalışmamızda Anadolu ve Anadolu dışındaki insanların hayatlarını hiçbir saplantıya girmeden veren yazarın, hikayelerinde yer verdiği sosyal tenkit unsurlarını ortaya koymaya çalıştık. Çok iyi bir gözlemci olan yazarın hikayelerinde insanların yaşadıkları değerler çatışması yoğun olarak işlenmiştir. Yazarın hikayelerinde, kişilerden başlayıp toplumun geneline yansıyan yozlaşmışlıklar çok ustaca ortaya konulmuştur. Çeşitli başlıklar altında topladığımız bu tenkitleri verirken, aslında yazarın bu tenkitlerinin daha çok "Memleket Hikayeleri" kitabını oluşturan hikayelerde yoğunlaştırdığını gördük. Bu yüzden bir hikayede birden fazla tenkit konusu karşımıza çıkmış ve aynı karakterler tekrar verilmiştir. Anadolu insanının yaşayışını, hayata bakışını ve bu insanların yaşadığı ruhsal çatışmaları ortaya koymak bakımından bu bir zorunluluktur.

Refik Halit, tenkitlerinde sadece olumsuz kişi ve durumları vermez, olumsuz kişilerin yanında olumlu kişileri de vermiştir. Yazar, bu şekilde o dönemde tenkide farklı bir boyut katmıştır.

Biz bu çalışmamızda Refik Halit'in hikayelerinde karşımıza çıkan sosyal tenkit unsurlarını ortaya koymaya çalıştık. Bu tenkit unsurlarını verirken, yazarın "Memleket Hikayeleri" ve "Gurbet Hikayeleri" adlı kitapları temel başvuru kaynaklarımız oldu.

Çalışmamız süresince, bize yol gösteren danışman hocam sayın Yard. Doç. Dr. Mehmet Çelik'e şükranlarımı sunarım.

2001 VAN

Mehmet Bakır ŞENGÜL

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

Aktaş; *a.g.e.* : AKTAŞ, Şerif; Refik Halit Karay,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986

Kaplan,Ramazan; *a.g.e.* : Kaplan,Ramazan;Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

Kaplan,Mehmet; *a.g.e.* : Kaplan, Mehmet; Hikaye Tahlilleri,Dergah Yayınları,İstanbul 1992

GİRİŞ

REFİK HALİT KARAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

Refik Halit Karay, 15 Mart 1888 tarihinde İstanbul, Beylerbeyi'nde dünyaya gelir. Babası Mehmet Halit Bey, Karakayış oğulları olarak bilinen asil bir aileye mensuptur. Refik Halit, Karakayış oğulları lakabını daha sonraları kısaltıp, Karay şeklinde soyadı olarak alır. Mehmet Halit Bey, Mevlevi tarikatının önemli bir mensubudur. Refik Halit'in annesi Ruhsar Hanım, Kırım Hanları sülalesindendir. Babası Osmanlı Bankası Nazırı'dır. Amcası Rıza Paşa, Harbiye mezunu bir askerdir. Rıza Paşa, Plevne'de büyük yararlılıklar göstermiş, daha sonra kumandan olarak atandığı Mekke'de vefat etmiştir. Bir başka amcası da musiki üstatlarından Behlül Efendi'dir. Refik Halit'in, Hakkı, Niyazi ve Münire adlarında bir kız ve iki erkek kardeşi vardır. Refik Halit'in ağabeyi Hakkı Halit Bey, Avrupa'da kimya mühendisliği tahsili yapmıştır.

"1880 yılına kadar Beylerbeyi'nde oturan Karay ailesi, bu tarihten sonra Erenköy'de aldıkları köşke yerleşmişlerdir. İşte bu semt ileride Türk edebiyatının büyük isimleri arasına girecek olan Refik Halit'in yaz aylarında bütün çocukluğunu, gençliğini geçirdiği yerdir."¹

Refik Halit'in eğitimi ilk olarak bu evde başlar. İlk öğretmeni "Tatar Muavenet Cemiyeti" üyesi olan dayısı İhsan Bey'dir. Daha sonra kışları Veznecilerde "Şemsülmaarif Mektebi" ne, yazları da Göztepe'deki "Taş Mektebe" devam eder. Refik Halit, on iki yaşına gelince "Mektebi-i Sultani"nin yatılı kısmına verilir. Refik Halit, hiçbir zaman okullardan hoşlanmaz. On sekiz yaşındayken okul müdür yardımcısının kendisine söylediği bir kelimedden dolayı okulu terk ettiğini şöyle anlatır: "Fransızca Muallimiz Mösyö Dübua ismindeki yarı matuh bir ihtiyardı; nasıl oldu bilmem, üç arkadaş ite ite sırayı çivili olan yerinden söktük; muallim gördü, tambur çalmış ve ders o ara bitmiş idi. Herkes kaçtı, ben manasız bir izzet-i nefisle yerimde durdum; geldi yakamdan tuttu, beraber müdür-i saninin odasına girdik. Mösyö Feuillet önündeki defteri açtı, felaket...Orada bir sene evvel mektebin arka kapısından fırlarım ve tecziye edilmediğime dair olan kaydı gördü... Buna itiraz hakkım yoktu.

Neden diyordum, benimle beraber aynı fiili işleyenler cezalandırılmıyorlar?

Diyorlardı ki:

- İsimlerini bildir, onları da cezalandıralım.
- Hayır ben ihbar etmem, siz tahkikat yapınız, bulunuz.

¹ EKİZ, Osman Nuri; Refik Halit Karay, İstanbul. 1984, s. 12

Nihayet cumartesi günü çatı, izinsizdim, fakat kim dinler, kollarımı sallaya sallaya yürüdüm, kapının önüne geldim, kapıcılar yolumu kestiler, bırakmak istemediler:

-Sakin dedim, elinizi sürmeyiniz, fena olur, siz polis değilsiniz, vazifeniz, olanı biteni müdüriyete bildirmektir.

Cevap vermediler, hatırlı talebeden idim, çekildiler; ben de hiçbir şey olmamış gibi evime geldim, kimseye halimi belli etmedim, güldüm, konuştum, yedim, içtim, yattım ve uyudum. Sabahleyin göz yaşları yanaklarımdan dökülerek vakayı anlattım. Hikaye uzundur, peder birini göndererek müdahaleye mecbur kaldı. Müdür Abdurrahman Şeref Efendi, birkaç kelime azarlamakla iktifa etti, izinsizliğimi ve hapsi affetti; yalnız birkaç yüz satır ceza yazdım. Mösyö Feuillet'e götürdüm, nasihatler, verdi; mesele galebemle kapandı.

Lakin mektepten soğudum; üç ay sonra bir daha dönmek şartıyla evime avdet ettim.”²

Refik Halit'in Mekteb-i Sultani'den ayrılmasından sonra, babası, Hukuk Mektebi giriş sınavlarına girmesi için ısrarlarda bulunur. Zaten babası Refik Halit'in Mekteb-i Sultani'yi bırakmasını hukuk tahsili yapması şartıyla kabul eder. Refik Halit oldukça zor olan bu sınavı kazanır ve hukuk tahsili yapmaya başlar. Refik Halit, bu yıllarda, öğrencilikle beraber Maliye Nezareti'nde katiplik de yapmaya başlar. Refik Halit, hukukta okutulan dersleri sevmez ve tıp tahsili yapmadığına üzülür. Kendisi bunu şöyle anlatır: “Doktor olmadığımı, her doktor yanında veya levhası önünde içimden bir teessüf geçer. Ama ben doktorluğu bilfiil icra-yı sanat için istemem, buna merakım sırf bilgi cihetindendir. Şayet Mekteb-i Hukuk yerine zamanında tıbbiyeye girse idim muhakkak zevk ile, lezzet ile ikmale muvaffak olurum. Hukuk dersleri bana o derece yavan, laftan güzaftan ibaret görülmüştü ki, başımı alıp ikinci senesinden dar kaçmışım. Zaten Hukuk mektebine girdiğim zaman niyetim avukatlık etmek değildi. Ben Müdde-i Umumilik vazifesini severim. Ama Avrupa'daki Müdde-i Umumilik ... Öyle şu madde ile tecziyesini talepten ibaret vazife değil. Reise, avukatlara meydan okuyan bir Müdde-i Umumi; zannediyorum ki bu işi iyi becerirdim”³

Refik Halit, Hukuk Mektebi'nin ikinci sınıfındayken, II. Meşrutiyet ilan edilir. Refik Halit de öğrenciliği bırakıp gazeteciliğe başlar. Önce, Servet-i Fünun'da ücret almadan tercümanlık yapar. Ardından da Tercüman-ı Hakikat'te tercüman ve yazar olarak çalışır.

Bu yıllarda henüz yirmi bir yaşında olan Refik Halit'in hem Servet-i Fünun'da, hem de Tercüman-ı Hakikat'te makaleleri yayınlanmaktadır. Yazar, ilk hikayesi olan “Ayşe'nin Yazgısı”nı 1909'da Faik Sabri'nin çıkardığı “Muhit” dergisinde neşreder. Yine bu yıllarda Refik Halit, babasından aldığı iki bin altınla “Son Havadis” adlı bir akşam gazetesi çıkarmaya başlar. Yakup Kadri de bu gazetenin Fransızca mütercimidir. On beş sayı çıkan gazete “idare edilememek yüzünden, zarar gördüğü görülünce” kapanmıştır.⁴

Yazar, asıl şöhretini mizahi yazılarıyla yakalar. İlk mizah yazıları “Alem”de yayımlanır. Yakup Kadri, önceleri onun mizahi yazılarını beğenmez çöpe atar, ancak iki ay sonra ona, kendisi “Kirpi” müstear adını yakıştırır. Refik Halit,

² KARAY, Refik Halit; Minelbab İlelmihrap, İstanbul .1964 s. 211

³ a.g.e., 202

⁴ Ebciöğlü, Hikmet Münir; Kendi Yazılarıyla Refik Halit, İstanbul 1943 s. 22

bundan sonra şöhret olur. Yazarın yine bu yıllarda tiyatroya merak sardığını görürüz. Milli hissi kuvvetlendirmek maksadıyla “Kaniye Müdafaası ve Tiryaki Hasan Paşa” adlı tiyatro eserini yazar. Eser, Manukyan Tiyatrosu tarafından sahneye konarak büyük ilgi görür, fakat yazarın tiyatro çalışmalarının arkası gelmez.

Refik Halit, bu yıllarda Fecr-i Ati topluluğuna katılır. 1910’da Celal Esat ve Salah Cımcöz’ün birlikte çıkardıkları “Kalem” dergisinde “Kirpi” takma adıyla yazılar yayınlayan yazar, daha sonraları karikatürist Cemil Bey’in “Cem” adlı dergisinde yazar. Oldukça ilgi görmeye başlayan Refik Halit, burada, “Tarih-i Devr-i Mebusan” ve “Kirpi-i Natuvan” müstear adlarıyla yazılar yazar. Buradaki yazılarını “Kirpinin Dedikleri” adıyla neşreder (1919).

Yazarın, “Kalem” ve “Cem” dergilerinde çıkan “Kirpi” imzalı yazıları İttihatçılara karşı Hürriyet ve İtilafçıları destekler niteliktedir. Refik Halit’in burada çıkan yazıları okur tarafından büyük bir ilgiyle izlenir. Yazar, daha sonra Servet-i Fünun dergisinin sahibi Ali İhsan Bey’in Başmüdür olduğu Beyoğlu Belediyesi’nde başkatip olarak, iki bin kuruş maaşla çalışmaya başlar (1912). Bu dönemde, İttihatçılar bir hükümet darbesiyle iktidara gelirler. Bunun üzerine, Hürriyet ve İtilafçılar da Sadrazam Şevket Paşa’yı öldürürler. Cemal Paşa da bir liste hazırlayarak tevkiflere başlar. Refik Halit de yazılarından dolayı, Bahr-ı Cedid adlı bir vapurla Sinop’a sürülür (1913). Böylece Refik Halit’in beş yıl sürecek olan ilk sürgün hayatı başlar. Refik Halit, burada kendisi gibi sürgünde bulunan Dr. Cemal Paşa’nın kızı Nazıma Hanım ile evlenir. Bu arada devlet dairesinde bulunan tanıdıklarına affedilmesi için mektuplar yollar, fakat hiçbir netice alamaz. 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesinden dolayı Sinop, devamlı Rus donanmasının tehdidi altında bulunduğundan buradaki sürgünler Çorum’a nakledilir. Refik Halit’in annesi, oğlunun hasretine dayanamayarak, İstanbul’dan Çorum’a kadar gelir. Fakat burada ağır bir üremi krizine yakalanır ve ölür. Bu olay yazarı derinden sarsar. Bu olaydan sonra Ankara Valisi Reşit Bey, Refik Halit’in Ankara’ya geçmesini sağlar.

Refik Halit, Ankara’da da rahata kavuşmaz. Ankara’da çıkan büyük bir yangın sonucu, oturacak yer bulamayınca buradan da göç etmek zorunda kalır. Bilecik’e yerleşmek istediğini Talat Paşa’ya bildiren Refik Halit’in bu isteği yerine getirilir. Refik Halit, yanında bulunan Nazıma Hanım’ı ilk çocuğunun doğumu yaklaştığı için İstanbul’a gönderir. Yazar, yurt dışında bulunan Talat Paşa’ya vekalet eden Cemal Paşa’dan on gün süreyle İstanbul’a dönmek için izin ister. Yazarın bu isteği yerine getirilir. Böylece Refik Halit, beş yıl önce ayrıldığı İstanbul’a döner. Refik Halit, burada iki büyük tehlike atlatır. Yazı yazdığı Yeni Mecmua’ya giderken ani olarak tevkif edilir. Bu tehlikeyi Ziya Gökalp ve Fali Rıfkı’nın yardımlarıyla atlatır. Diğer tehlike ise, yazarın Yeni Mecmua’da çıkan “Harp Zengini” adlı yazısıyla ilgilidir. Yazı söz konusu zengin tarafından görülerek, Talat Paşa’ya götürülür, böylece yazar, tekrar Bilecik’e sürülmek istenir. Fakat Refik Halit’in Türk dilini işlemedeki ustalığını, hikayelerinde Anadolu insanını objektif olarak ortaya koyduğunu gören Ziya Gökalp, bütün ağırlığını ortaya koyarak, yazarın İstanbul’da kalmasını sağlar.

Refik Halit, bu ilk sürgününde İstanbul’dan ayrı kalsa da edebi faaliyetlerini devam ettirir. Bu sıralarda Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin de yazı yazdığı “Peyam” gazetesinde, Refik Halit’in de “Nakşı Ber-ab” başlığı altında “Aydede” imzalı makalesi yayınlanır. Aydede’nin Refik Halit olduğunun anlaşılmasıyla, hükümet tarafından Peyam, bir daha çıkmamak üzere kapatılır. Böylece Refik Halit de son sürgün yeri olan Bilecik’e kadar, bir daha yazı yayınlamaz.

Refik Halit'in Bilecik'ten İstanbul'a "Türk Yurdu" mecmuasında yayınlanmak üzere gönderdiği "Memleket Hikayeleri" kitabında bulunan "Küs Ömer" ve "Boz Eşek" hikayeleri, edebiyat çevrelerinde büyük ilgi görür ve yazarın affedilmesinde etkili olur. Bu hikayeler Talat Paşa'nın izniyle "R. H." imzasıyla yayınlanır. "Yeni Mecmua"da çalışan Ömer Seyfettin, Refik Halit'e bir mektup yazarak, dergi için hikaye isteyince, o da "Sarı Bal" ve "Şaka" hikayelerini gönderir.

"Sürgün" sıfatını henüz üzerinde taşıyan yazar, İstanbul'da oldukça ekonomik sıkıntı içindedir. Hayatını yazdığı yazılarla kazanır. "Yeni Mecmua" da yazan yazara, Robert Koleji'nden edebiyat öğretmenliği teklifi gelir, o da bu teklifi kabul eder. Burada, Adnan Adıvar ve Halide Edip ile tanışır. Yazar bu sıralar "Tasvir-i Efkar" "Vakit" ve "Zaman" gazetelerinde de yazı yazar. Bu yazılarda İstanbul'un savaştan dolayı düştüğü sefaleti anlatır.

Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki Fırkası çökmüş, onlara muhalif olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuştur. Refik Halit, fırkanın kurulma aşamasındaki toplantılara katılır. Bu toplantılarda Damat Ferit Paşa ile tanışır. Bu fırka bir süre sonra iktidara gelir. Refik Halit, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yönetim kurulunda görülür. Damat Ferit, kabinesini oluştururken, Maarif Nezareti'ne Ali Kemal'i getirir ve Ali Kemal'den boşalan "Sabah Gazetesi" başyazarlığını da Refik Halit'e verir. Refik Halit, artık taraf tutan siyasi bir gazetecidir.

14 Nisan 1919 tarihinde Posta Nezareti, Genel Müdürlük haline getirilir. Refik Halit de Genel Müdür olarak atanır. Refik Halit, Sabah Gazetesi başyazarlığından ayrılır. Altı ay süren Posta Telgraf Umum Müdürlüğü esnasında hiç yazı yazmaz. Ancak Damat Ferit hükümeti çekilince o da genel müdürlükten ayrılır. Tekrar gazeteciliğe döner. "Peyam" ve "Alemdar" gazeteleri ondan yazı ister. O da Alemdar Gazetesi'nde yazmayı kabul eder. "Nakş-ı Ber-ab" başlığı altında "Aydede" ve "Kirpi" imzalarıyla bu gazetede yazılar yayınlamaya başlar.⁶ 1920 yılında tekrar iktidara gelen Damat Ferit Paşa hükümetinin Posta Telgraf Umum Müdürü, yine Refik Halit'tir. Bu görevi boyunca siyasete pek girmez. Bir süre sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın aleyhinde konuştuğu için azledilir. Refik Halit, tekrar gazeteciliğe döner. Yazar, Peyam-ı Sabah'ta yazmak ister. Fakat, Damat Ferit Paşa, henüz iktidarda olduğu için gazetenin sahibi Mikran Efendi, bu işe yanaşmaz. Ancak bir süre sonra hükümet düşünce, yazar "Nakş-ı Ber-ab" başlığında "Peyam-ı Sabah"ta yazmaya başlar. Daha sonra bu yazılar, "Ay Peşinde", "Ago Paşa'nın Hatıratı", Tanıdıklarım" ve "Guguklu Saat" adlarıyla kitaplaştırılır.

Peyam-ı Sabah'tan aldığı parayla geçinmekte zorluk çeken yazar, bir gazete çıkarmak ister. Ancak bu dönemde gazete çıkarmak zordur. Yazar, o sıralar Galatasaray Lisesi Müdürü olan ve Fransız Sefarethanesi'nde çalışan Mösyö Feuillet'in yardımıyla resmi izin alır. Böylece "Aydede" adlı bir mizah dergisi çıkaran Refik Halit, güçlü bir mizah edebiyatı kurmayı başarır. Bu dergi, bir yıl içinde 90 sayı çıkar.

Refik Halit'in "Yüzellilikler Listesi"ne dahil edilmesi ve yurt dışına sürülmesi, Posta Telgraf Umum Müdürü iken Milli Mücadele karşısında yer alması sebebiyledir.

"Aydın Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bütün Anadolu içerisine birbiri arkasına gönderdiği telgraflar, kabineyi umumi bir silahlı hareketten korkuttu. Bu telgraflar Van'dan Trabzon'a kadar ahaliyi derhal silahlandırarak İzmir'e doğru akın akın

⁵ KARAY, Refik Halit; Minelbab İlelmihrap, s. 76

⁶ a.g. e., 82

gelmeye teşvik ediyordu... Dahiliye Nazırı telaş etti ve gece bana telefonla verdiği emirle Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların katiyen kabul edilmemesi ve tazyik altında edilse bile keşide bulunmaması lüzumunu bildirdi.”⁷

Bunun üzerine Refik Halit de başmüdürlüklere birer tamim gönderir ve Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların alınmaması, alınsa da çekilmemesini, aksine hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bildirir.

“Onun, Milli Mücadele karşısındaki bu olumsuz davranışı memuru bulunduğu Damat Ferit Paşa hükümetinin politikasından kaynaklanır. Anadolu hareketinin mensuplarını posta teşkilatından faydalandırmamak için faaliyette bulunan Refik Halit” gazeteciliğe döner.

“Refik Halit’in İttihat ve Terakki’ye düşmanlığı nedeniyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na girdiğini, görevi ve yüklendiği sorumluluk gereği Milli Mücadele’ye karşı olumsuz vaziyet aldığını söylemek mümkün.”⁸

Refik Halit, “Yüzellilikler” listesinde adının olduğunu “Aydede” nin zabıta muharririnden öğrenir. Yazar, eşi ve çocuğuyla beraber, İngiliz Sefarethanesi’nin yardımıyla İstanbul’dan ayrılır. 1922 yılında Türkiye’den ayrılan yazar artık Beyrut’tadır. Yüzellilikler’den Antepli Celal Kadri, Halep’te “Doğru Yol”isminde bir gazete çıkaracağını söyleyerek Refik Halit’ten yardım ister. Bunun üzerine Refik Halit de Doğru Yol’a Türkiye’deki yeni rejim aleyhine iki yazı gönderir. Yazar bu sıralar Beyrut’a bağlı “Cünye” köyünde yaşar. Karısı ve oğlunu İstanbul’a gönderen yazar, karısının isteğiyle onu boşar ve boşadığına dair belgeyi İstanbul’a gönderir. Refik Halit bir süre sonra ikinci evliliğini yapar. Beyrut’ta, Mahir Sait adında bir şahsın kızı olan Nihal Hanım’la evlenir.

Yazar, bu sıralar “Doğru Yol” gazetesinin yayınlandığı Halep’e taşınır. Refik Halit’in İstanbul’dan tanıdığı olan Nuri Genç, Refik Halit’e Halep’te milliyetçi bir gazete çıkarmayı teklif eder. “Vahdet” adını verdikleri gazetenin “edebi müdürü” Refik Halit olur. 1928 yılında yayınlanmaya başlayan, Vahdet ile yazarın sürgünlüğünün ikinci devresi başlar. Vahdet’te çıkan yazılar Atatürk İnkıapları lehinde olduğu için Ankara, onlara ciddi yardımlarda bulunur. Yazarın bu gazetede çıkan yazıları daha sonra “Bir İçim Su” adıyla kitaplaştırılır. Ayrıca yazarın “Deli” piyesi de önce bu gazetede yayınlanır.

Vahdet’te Türkiye lehinde yazılar yayınlayan Refik Halit, Antakya gençliği ile ilişki kurar, onlarla gizli gizli toplanır; buranın Türk olduğunu ve Türkiye’ye bağlanması gerektiğini belirtir. Antakya’daki gençlerin Refik Halit’e duydukları hayranlık büyüktür. Yazar, bu yıllarda yazdığı yazılarla ününe ün katar. Onun yazıları Anadolu’daki birçok gazetede birden yayınlanır. Yine bu sıralar yazarın “Bir Avuç Saçma” ve “Yezidin Kızı” gibi eserleri yayınlanır.

Refik Halit’in yurt dışındaki faaliyetleri ve yazıları memleketimizde sevinçle karşılanır. Cumhuriyetin 10. yıldönümünde Refik Halit’in birkaç kişiyle birlikte affedilmesi kararlaştırılır. Ancak Yüzellilikler’in yurda dönmeleri Lozan Antlaşması hükümlerine bağlı olduğundan bu gerçekleşmez. Antlaşma Montrö’de değişikliğe uğrayınca af, tekrar gündeme gelir. Bu zaman zarfında Suriye hükümeti de Hatay’ın Türkiye’ye bağlanmasını isteyen Türkleri tevkif edecektir. Tevkif edilecekler içinde Refik Halit’in de ismi vardır. Dolayısıyla, Refik Halit, büyük bir sabırsızlıkla Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde çıkacak kararı bekler. 29

⁷ a.g.e., 126/127

⁸ AKTAŞ, Şerif; Refik Halit Karay, s.34

Ağustos 1937 yılında af, meclisten çıkar, ve 17 Temmuz 1938 tarihinde de yürürlüğe girer. Bunun üzerine Refik Halit de yurda döner.

Yurda dönen Refik Halit, “Tan Gazetesi” nde yazı yazmaya başlar. 1948 yılında “Aydede” adlı mizah gazetesini yeniden çıkarmaya gayret sarf eder. Kısa bir müddet de olsa başarır. Çeşitli gazetelerde romanlarını tefrika ederek, yazılarını yayınlarak hayatını sürdürür.

Refik Halit, hayatının bundan sonrasında artık politikayla uğraşmaz. Kendisini gazeteciliğe ve roman yazmaya verir. Oldukça hareketli ve sıkıntılı bir ömür süren Refik Halit, 18 Temmuz 1965 yılında geçirdiği bir ameliyat sonucu hayata gözlerini yumar.

ESERLERİ

HİKAYELER

Memleket Hikayeleri, İstanbul 1919

Bu kitapta yayınlanan hikayeleri şunlardır: Yatık Emine, Şeftali Bahçeleri, Koca Öküz, Vehbi Efendi’nin Kuşkusu, Sarı Bal, Şaka, Küs Ömer, Boz Eşek, Yatır, Komşu Namusu, Yıldı Bir, Sus Payı, Kuvvete Karşı, Cer Hocası, Garip Bir Hediye, Bir Saldırı, Ayşe’nin Yazgısı ve Garaz’dır.

Gurbet Hikayeleri, İstanbul 1940

Bu kitapta yayınlanan hikayeleri şunlardır:
Yara, Eskici, Antikacı, Testi, Fener, Zincir, Gözyaşı, Keklik, Akrep, Köpek, Lavrens, Çıban, Kaçak, Güneş, Hülle, İstanbul ve Dişçi’dir

ROMANLAR

İstanbul’un İç Yüzü, İstanbul 1940

Yezid’in Kızı, İstanbul 1937

Çete , İstanbul 1939

Sürgün, İstanbul 1941

Anahtar, İstanbul 1947

Bu Bizim Hayatımız, İstanbul 1950

Yer Altın da Dünya Var, İstanbul 1953

Dişi Örümcek, İstanbul 1953

2000 Yılı'nın Sevgilisi, İstanbul 1954
 İki Cisimli Kadın, İstanbul 1954
 Karlı Dağdaki Ateş, İstanbul 1956
 Kadınlar Tekkesi, İstanbul 1956
 Dört Yapraklı Yonca, İstanbul 1957
 Nilgün (3 Cilt), İstanbul 1960
 Bugünün Saraylısı, İstanbul 1964
 Sonuncu Kadeh, İstanbul 1965
 Yerini Seven Fidan, İstanbul 1977
 Ekmek Elden Su Gölde, İstanbul 1980
 Ayın On dördü, İstanbul 1980
 Yüzen Bahçe, İstanbul 1981

MİZAH-HİCİV

Sakın Aldanma İnanma Kanma, İstanbul 1915
 Ago Paşa'nın Hatıratı, İstanbul 1918
 Kirpinin Dedikleri, İstanbul 1916

TİYATRO

Deli (İlk baskı Halep ?) 2. Baskı, İstanbul 1939
 Kaniye Müdafaası ve Tiryaki Hasan Paşa, neşredilmemiştir.

KRONİK

Tanrıya Şikayet, İstanbul 1914
 Bir İçim Su, Halep 1931
 Bir Avuç Saça (ilk baskı Halep 1916) 2. Baskı İstanbul 1939
 İlk Adım, İstanbul 1941
 Makyajlı Kadın, İstanbul 1943
 Üç Nesil Üç Hayat, İstanbul 1943

HATIRALAR

Minelbab İlelmihrab, Akşam Gazetesi'nde neşredilmeye başlanır. 1924
 2. Baskı, İstanbul 1946
 Bir Ömür Boyunca, İstanbul 1980

1. BÖLÜM

REFİK HALİT KARAY'A KADAR TÜRK EDEBİYATINDA ANADOLU

Batılılaşma hareketi, Osmanlı Devleti'nde resmi olarak, 1839 tarihinde başlar. Ancak fiili batılılaşma hareketinin temelleri, Halil İncılık'ın tespitine göre, 1699 tarihinden itibaren başlamaktadır. Nitekim Halil İncılık, bir çok yeniliğin "Osmanlıların, nihayet Avrupa savaş teknolojisinin üstünlüğünü kabul edip, örnek almaya karar verdiği"¹ 1699 tarihinden sonra gerçekleştiğini, bu manada ifade etmektedir.

Tanzimat'ın ilanıyla beraber, Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi ve edebi ortam da değişmeye başlar. Bu dönem, edebiyat sahasında şekil ve muhteva değişikliğinin de yaşandığı dönemdir. Bir çok yeni edebi tür ile beraber, yeni konuların da edebiyata girdiği görülmektedir. Şinasi'nin muhtevada yaptığı değişmelere, Hamit, form değişikliğini de ilave eder. Tanzimat'ın I. Döneminden itibaren, yenileşmeye başlayan Türk Edebiyatı, değişimini, yenileşmesini günümüze kadar sürdürecektir.

Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın öncülüğünde gözüken Tanzimat'ın I. devresi, "sosyal fayda" düşüncesinin hakim olduğu devirdir. Hamit -Ekrem-Recaî mektebi olarak da bilinen Tanzimat'ın II. devresinde ise edebiyatta sosyal fayda yerine, şahsî duyguların ve ihtirasların hakim olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yenileşme süresi içinde edebiyattaki oluşumlara katılmayan, bağımsız bir şekilde halkı okumaya teşvik etmek, onları bilgilendirmek amacıyla eserler veren Ahmet Mithat, Cahit Kavcar'a göre "Bir Gerçek Hikaye"(1876) ve "Bahtiyarlık"(1885) adlı hikayeleri ile Anadolu'yu konu edinen ilk eserleri vermiştir.

Orhan Okay da Anadolu ve köy sorunlarını konu edinen ilk örnek eser olarak, Ahmet Mithat'ın "Bahtiyarlık" adlı hikayesini gösterir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, "Karabibik" bütünüyle köyü konu edinen ve köy sorunlarını başarılı ve gerçekçi bir biçimde işleyen ilk eserdir. Bu eser, köy hayatını ve köy sorunlarını yoğun bir şekilde işlediğinden ön plana çıkmıştır.

Bu dönemde yazılan roman ve hikayelerimizde mekân, genellikle İstanbul'dur. Dolayısıyla bu dönemdeki eserlerde, İstanbul insanının yaşamı hikaye ve romanlara konu edilmiştir. Yazarların genellikle İstanbul'da doğmaları ve İstanbul'un kültürel ortamında bulunuyor olmaları, buradan beslenmeleri ve İstanbul'un da bu anlamda zengin olması, burasını mekan olarak ön plana çıkaran unsurlardandır. Ancak, İstanbul dışındaki Türkiye'yi de tanıyan Ahmet Mithat, çoğu yazarlardan farklı olarak, Anadolu ve köy sorunlarını eserlerine konu etmiştir.

Ahmet Mithat'ın "Bir Gerçek Hikaye" ve "Bahtiyarlık" adlı hikayelerinden sonra Nabizade Nazım'ın "Karabibik" (1890) ve Ebubekir Hazım Tepeyran'ın

¹İNCILIK, Halil; "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, 1998, sayı:2, sh.11

“Küçük Paşa” (1910) adlı eserleri, Refik Halit Karay’a gelinceye kadar, hikayelerimizi ve romanlarımızı Anadolu’ya yaklaştıran eserlerdir.

Kimi araştırmacılarımızın edebiyatımızda Anadolu’dan ilk söz eden eser olarak bahsettikleri “Bir Gerçek Hikaye”nin konusu, Ali adındaki bir delikanlıyla bir Rum kızı arasındaki aşktır. Bu hikayede köy ve köy sorunları geniş yer tutmaz. Buna rağmen bu eserin önemi, hikayenin köyde geçmiş olması ve hikayedeki kişilerin köylü oluşlarından dolayıdır. “Geri kalmış bir çevre olarak köyün ulaşım imkanlarından yoksun oluşu, köylülerin içlerine kapanık oluşu, idare karşısında çekingen davranışları gibi konular üzerinde birkaç cümle ile de olsa durulması dikkat çekicidir.”²

Ahmet Mithat’ın Anadolu’yu içine alan ve bu alanda “Bir Gerçek Hikaye” den daha ileride olan eseri 1885 yılında yazılan “Bahtiyarlık”tır.

Ahmet Mithat, “Bahtiyarlık”ta, batılılaşma ve medeniyetler çatışması mevzusunu işler. Hikayede, köy hayatının, insanları erdemli kıldığına inanan Şinasi ile bahtiyarlığın şehir yaşamında elde edileceğine inanan Senai’nin hayatları ve bu hayatları tercihteki gerekçeleri ortaya konulmaktadır. Senai’nin babası bir köy ağasıdır, zengin olduğu halde zenginliği ile yetinmez. Oğluna şehirde yaşamaya ve zengin olması için telkinde bulunur. Senai de batılılar gibi düşünüp yaşamaya başlar. Paris’e avukatlık okumaya gider fakat İstanbul’da olduğu gibi burada da kumar oynamaya başlar. Babasının serveti bile onun bu zevklerini karşılamaya yetmez.

Senai’nin gözünde köy, bütün geriliğin ve cahilliğin merkezidir. Köyde fakirlik had safhada olduğundan buradaki yaşam standardı da oldukça düşüktür. Ancak Şinasi, Senai’nin bu tezlerini çürütmek için ortaya atılır gibidir. Şinasi, Bursa’nın Söğüt Kasabası yakınlarındaki Bozak köyüne gider. Burada sebze ve kümes hayvanları yetiştirmektedir. Eserlerinde halkı eğitmeyi temel amaç edinmiş olan Ahmet Mithat, köyde tarımsal ve hayvansal verimin artırılması için, eğitilmiş olan Şinasi’nin girdiği ıslah çalışmalarını anlatmaktadır. Şinasi, tarımsal işlerin yanında hayvancılığa da yönelir. Bu bakımdan köylüye örnek olur. Bir çiftliğe dönüşen arazisinde işleri tek başına yetiştiremeyince yanında gündelikçi çalıştırmaya başlar.

Nabizade Nazım’ın “Karabibik”(1890) adlı eserinde, ilk defa köy sorunlarının, başlı başına bir konu olarak işlendiği görülür. Yazar, bu eserde insanları olduğu gibi vermeye çalışır. Bu, onun mensup olduğu realist akımın bir gereğidir.

“Karabibik”in konusu Antalya’nın Kaş ilçesine bağlı Beymelek köyünde geçer. Hikaye, fakir bir köylünün bir çift öküz sahibi olabilmek için tasarları ve onları gerçekleştirmesi üzerine kuruludur. Bu şekilde basit bir vaka üzerine kurulu olan bu hikayede, karabibik sekiz dönüm arazisi olan çok fakir bir köylüdür. Karabibik kızı Huriye’yi Koca İmamın oğlu Sarı İsmail’e vererek Koca İmam’ın öküzlerini parasız kullanmayı düşünmektedir. Fakat Sarı İsmail başkasıyla evlenir.

² KAPLAN, Ramazan, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara 1988, s.12

Böylece Karabibik'in hayalleri suya düşer. Onun bütün hayali bir çift öküz sahibi olmaktır. Bunun için gidip gayri müslimlerin oturduğu köydeki tüccar Yani'den faizle para alır. Bu arada kızını da başka biriyle evlendirir.

“Bir köylünün sade yaşayışı içinde; fakirlik, toprak ve mal sevgisi, hastalık köydeki çekişmeler, evliliklerin maddi çıkara bağlı oluşu, delikanlı genç kız ilişkileri, okulsuzluk ve bu yüzden köylünün okuyamaması, köydeki hayatın durgunluğu, Hristiyan köylüler ile Müslüman halkın köyleri arasındaki ekonomik dengesizlik, köyde güçlü olmanın maddi güce bağlı, tefecilik, sömürü, köylünün mahkemeden yorgunluğu, Karabibik'in küçük hacmine sığdırılan başlıca problemlerdir.”³

Bu hikayenin konu yönünden bu kadar geniş hacimli olması daha sonraki eserlere de malzeme sağlamıştır. Buradaki konular, başka eserlerde mübalağalı olarak anlatılmış ve bu konulara uygun köylü karakterleri ön plana çıkmıştır. Karabibik'teki tipler de, tıpkı Refik Halit'in hikayelerinde karşımıza çıkan hayatın içinden alınma tiplerdir. Bu özelliğiyle “Karabibik”, köy roman ve hikayeciliğinin ilk önemli örneklerinden biridir. Karabibik'teki karakterler, bu yönleriyle, Refik Halit'im hikayelerinde karşımıza çıkan karakterlerin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Asıl konusu olmamakla birlikte, olay örgüsü içinde köyün meselelerine de yer veren bir başka eser de yine 1890 yılında yazılan “Turfanda mı Yoksa Turfa mı” adlı Mizancı Murat'a ait olan eserdir. Mizancı Murat'ın bu romanı, dönemin sosyal yapısını İslamcılık ve Osmancılık ideolojilerine göre değerlendiren ve toplum hayatında bu ideolojilerin hakim kılınması tezine dayanan bir romandır.

Romanın kahramanı Mansur Bey, Cezayirli bir ailenin çocuğudur. Fransa'ya giderek tıp tahsili yapar ve İstanbul'a doktor olarak gelir. Ailenin doktorluğunu yapmak şartıyla, amcası Şeyh Salih'in konağında kalmaya razı olur. Ayrıca, onun okumaya da merakı vardır ve düşünce olarak İslamcı ve Osmanlıcıdır. Bu yönüyle o, zihninde canlandırdığı Osmanlı devletinin büyüklüğüne ve kudretine hayrandır. Osmanlı devletinin parçalanmasına razı olamayan Mansur Bey, İslam ülkelerinde ırkçılığın yerinin olamayacağını düşünür.

Bu açıdan, Osmanlı devletinin eski ihtişamına kavuşması için İslam birliğinin sağlanmasına ve kaliteli bir eğitime ihtiyaç olduğuna inanmaktadır. Bu özellikleriyle ön plana çıkan Mansur Bey, kitabın yazarı olan Mizancı Murat'ın ta kendisidir.

Mansur Bey, devlete daha iyi hizmet edebilmek için evlenmeyi bile düşünmez. O, toplumun eğitilmesi gerektiğini düşünür. Bu düşüncelerinden dolayı amcası tarafından satın alınan köye giderek oraya yerleşir. Bu köy, Manisa'ya bağlı bir köydür. Bu köyde daha çok eğitime ağırlık verir. Çocukların okutulması için gayret sarf eder. Bu amaca hizmet için, köyde giderlerini kendisinin karşıladığı iki okulun açılmasına öncülük eder.

Mansur Bey, bu çalışmalarından sonra daha büyük işlere girişir. Köyde bir iplik fabrikası kurularak çevre köylüler de ortak edilir. Ayrıca kendisi doktor olduğu için köylülerin sağlığıyla da yakından ilgilenir.

³ KAPLAN, Ramazan; a.g.e., 12

“Karabibik” ve “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” eserlerinden sonra, Anadolu’dan bahseden bir başka eser de Ebubekir Hazım Tepeyran’ın 1910 yılında yazdığı “Küçük Paşa” adlı romandır. Romanda bir köylü çocuğun ve annesinin köyde başlayıp daha sonra İstanbul’da devam eden ve yine köyde biten hayatları anlatılır. “Yazar, daha romanın başlangıcında çizdiği köy tablosuyla, bütün dikkatini köy ve köylü üzerinde yoğunlaştıran bir tutum içinde görülüyor. Köyün coğrafi bakımından dolayı tanıtılmasına yönelik bu tasvirlerde bile devletin köye ilgisizliği, köylünün fakirliği ve yaşama şansının son derece kötü oluşu sert ve kesin bir ifadeyle ortaya koyulur.”⁴

Bu romanda, köylerin okulsuz oluşu, yolun olmayışı, eğitim ve sağlık gibi daha pek çok konuda devletin ilgisizliği, köyün kendi haline terk edilişi ve savaşın köylüler üzerindeki olumsuz etkileri konu edilmektedir.

1919 yılında yazılan Refik Halit’in “Memleket Hikayeleri” adlı kitabın, Anadolu ve Anadolu’daki köy ve kasaba hayatının ortaya konulması sonucu, Anadolu’un edebiyatımızda işlenmesi farklı bir mecraya girer.

Refik Halit’in 1919 yılında yayınlanan “Memleket Hikayeleri” adlı kitabıyla, Anadolu ve Anadolu’daki köy ve kasaba hayatı ortaya konulur. Bunun sonucunda, Anadolu’nun edebiyatımızdaki işlenişi, farklı bir mecraya girer.

⁴ KAPLAN, Ramazan; a.g.e., 12

2. BÖLÜM

TECRİT AMELİYELERİ

2.1. SİYASİ TECRİT SOSYAL TECRİT

Refik Hafit Karay, tecrit ameliyesini sosyal ve siyasi anlamda hikayelerine konu etmiştir. Tecrit ameliyesi, siyasal yönetimlerin çoğu zaman başvurdukları bir yöntemdir. Şu da var ki, bu husus, Osmanlı'da bir ıslah yöntemi olarak da kullanılmıştır.

Bireyler, yanlış ve toplum dışı davranışları sonucu, bulundukları yerden uzaklaştırılmış, farklı sosyal yapıdaki toplulukların içine yollanmışlardır. Yazar, hikayelerinde, ıslah amaçlı tecrit ameliyesinin beklenen neticeyi vermediğini, tam tersi, toplumsal faciaya yol açabilecek sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır.

Yazar, bizzat sürgünü yaşayan biri olduğu için, gurbetteki insanların istemeden de olsa, bir tecrit psikolojisi içine girdiklerini özellikle "Gurbet Hikayeleri"nde ortaya koymaktadır.

Bunların yanında yazar, tecrit ameliyesinin siyasal ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirterek, bir nevi devrin yönetimlerince kasıtlı ya da kasıtsız uygulanan bu tecrit ameliyesini eleştirir. Tecrit ameliyelerinin birey üzerindeki olumsuz etkilerini dile getirir. Diğer taraftan, yazarın hikayelerinde, bireyin yanında, herhangi bir topluluğun ve bir yerleşim biriminin de tecride tabi tutulduğunu gözlemlemekteyiz. Yazar, bu şekilde, bir kasabanın gözden çıkarıldığını, hatta unutulduğunu, bunun ise arka planda bürokratik bir tecrit ameliyesinin olduğunu, hissettirmektedir.

"Yatık Emine" adlı hikayesinde, yazar, ıslah amaçlı tecrit ameliyesinin çarpıklığını ortaya koyar. Hikayede, Emine adlı kadın, ahlaki yönden zaafı olan bir kadındır. Onun ıslah edilmesi için, valilikçe tutucu bir kasabaya yollanması uygun bulunur. Ancak, tutucu olan kasaba halkı, yönetimin kendince bir ıslah yöntemi olarak gördüğü tutucu ve yabancı bir kasabada iskan mecburiyeti sonucu insanın ceza ile düzeleceği fikrini benimsemezler. " ... İşte il merkezinde bitip tükenmez uygunsuzluklara sebep olan Yatık Emine, huyunu düzeltmek için bu donuk kasabaya gönderilmiştir."¹

Ancak, bu tecrit ameliyesi neticesinde, kasaba halkı, suçu ahlaki anlamda toplumun kabullenemeyeceği ölçüde olan bu düşkün kadını kabullenmeyecektir. Zira, Yatık Emine bu kasabaya açık kimliği ile yani düşük kadın kimliği ile gelmiştir.

Uygunsuz hareketlerinden dolayı, Yatık Emine bu kasabada barındırılmak istenmez. Kimse kendisine ev vermez.

¹ KARAY Refik Halit; Yatık Emine, İnkılap ve Aka Kitapevleri. İst. 1984, s. 9

Yatık Emine'nin böyle tutucu bir kasabaya gönderiliyor olması, onun ıslahıyla, topluma kazandırılan yeni, temiz bir birey olmanın ötesinde, adeta, onun sonunun başlangıcıdır. Zira, kimse ona ev bile vermek istememektedir. Bu yönüyle Yatık Emine yazarın en kuvvetli vaka hikayesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın en uzun hikayesi olarak karşımıza çıkan "Yatık Emine" adlı hikaye altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde hikayenin kahramanı olan Yatık Emine ve Teğmen Dal Sabri tanıtılmaktadır; kasabanın Türkiye üzerindeki yeri, coğrafi durumu ve burada yaşayan insanların hayat şekli, dünyaya bakışları anlatılıyor.

İkinci bölümde, kasabada yaşayan kadınlar konu edilmiştir. Bu kadınların cinsi görünüşleri, zevkleri, süslenme biçimleri, kıyafetleri ele alınıyor. Bu kasabadaki kadınlar ile Emine arasındaki farklılıklar ortaya konuluyor. Üçüncü bölümde; hastanede yatmasına karar verilen Yatık Emine'nin etrafında dolaşmaya başlayan memurları görüyoruz. Dördüncü bölümde, kasaba eşrafının durumu; beşinci bölümde, bu yerleşme merkezinde gizli kadın-erkek münasebetlerinin hangi şartlar altında gerçekleştiğini öğreniyoruz. Altıncı bölümde, düşük kadının, korkunç sona doğru gidişini; kasabada yaşayan yerli yabancı herkesin olanlara nasıl insafsızca kayıtsız kaldığı anlatılmaktadır.

Bütün bu bölümlerde, Yatık Emine'nin nasıl bir tecride tabi tutulduğu işlenmektedir. Aslında, görevleri bu düşük kadını yeniden hayata kazandırmak olan memurların ve kasabalıların bu düşük kadından nasıl faydalanmak istedikleri yoğun bir şekilde işlenmektedir.

Yatık Emine'nin kasabaya gelmesi ile " ... halk buna tepki gösterir:

Hele hükümetin ettiğine bak. Kötü karıları gönderecek bizim memleketi mi bulmuşlar ?

Valiliğin bu kirli hediyesi onurlarına" dokunur.

Ancak kasabalı, valiliğin gönderdiği bu düşük kadını geri iade etmek düşüncesinden vaz geçecektir.

" ... Hem bu memleketleri için bir şerefti. Vali burasının ne kadar ahlaklı bir kasaba olduğunu bildiğinden huyunu düzeltsin diye onu göndermişti..."²

Yatık Emine, 1919 yılında kaleme alınmıştır. Bu dönemde tecrit, bir ceza unsuru olmanın yanı sıra, bir ıslah mekanizması hükmündedir de. Bu amaçla, valilik, Yatık Emine'yi gönderiliş sebebini açığa çıkaramayacak bir yere sürer. Kasabalı, her ne kadar Yatık Emine'yi istemese de ve bu karara karşı çıkacak cesareti ortaya koyamasa da teselliye " ahlaklı olduklarından, düşük kadın düzelir diye buraya gönderilmiştir" düşüncesinde bulurlar.

Yatık Emine, ıslah için yollandığı kasabada kimsesiz kalınca, yaşlı odacı onu evine götürür. Ancak odacının karısı, evde olmadığı bir günde kocasının eve geldiğini öğrenince Yatık Emine'yi kapı dışarı eder. Bunun üzerine Yatık Emine, hapishaneye, sonrada hastaneye yollanır. Ancak, kısa süre sonra buralardan da kapı dışarı edilir.

² a.g.e. 12

“... Yatık Emine, yardım için başvurduğu hiçbir kurumdan cevap alamaz. Derdini kağıda dökmek için arzuhalcilere sığınır; onlar da sosyal itibarlarını düşünerek ona yardım etmekten kaçınırlar.

- ... Başka dükkana bizim vaktimiz dar ... Bir diğeri:

-Fayda etmez kadın, pul parasına yazık...” derler.³

Yatık Emine, meşru ve resmi yollarla karnını doyurmak istemektedir. Ancak, bütün kasaba elbirliği etmişçesine onu soyutlamakta, yardım yapacak kurum ve kuruluşlara gidişinin önünü tıkamaktadır. O, artık çevresinde meydana gelen olaylara karşı daha duyarsız ve mecalsizdir. Çürümüş olan toplum bireyleri, düşkün olan insana yardım etmek yerine, ondan, cinsi anlamda faydalanma ve faydalanamama telaşı içindedirler. Biz, bu şekliyle Yatık Emine’nin düştüğü kötü, düşük kadın görüntüsünün yansımada kötü, düşük toplumu görüyoruz.

Yatık Emine’ye karşı kasaba eşrafı ile, kasabadaki resmi görevlilerin bakışı arasında benzerlikler ve önyargılar aşıkardır. Kasabalı Yatık Emine hakkında kötü konuşmaya başlayınca, olay Teğmen Dal Sabri’ye duyurulur. Oda: “... Kahpe, bize de göz yumdurttu be! Hele bir payını vereyim.” diyecektir. Yine burada kanunlara aykırı bir durum söz konusudur. Yatık Emine’nin uygunsuz davranışı mahkemelik bir durum iken, kasabada hukukun uygulayıcısı durumunda bulunan Teğmen Dal Sabri, Emine ile beraber olduğu söylenen Server’i kıskanmaktadır. Bunun acısını, Yatık Emine’yi döverek çıkartma yolunu seçmektedir. Server, memur olduğu halde, kanuni ve fiziki hiçbir kovuşturmayla tabi tutulmaz.

Yatık Emine’nin durumu gittikçe fenalaşır. Bu sefer “... büsbütün aç, çıplak, fırınlar, bakkallar önünde, çarşıda kovula, sövüle dolaşır, bazen de bostanlarda kırlarda yatıp kalkıyordu. Ara sıra sataşanlar oluyordu.”⁴

Kasabalının insafli davranması gerekirken onu, yalnızlığa ve sefaletle itmektedirler “...Açlıktan gözleri kararan bu güçsüz, bitkin kadına sadaka vereceklerine laf atıp geçiyorlar, gülüşüyorlardı...”

“Yeni polis olan bir delikanlı Emine’nin haline acıyarak bir kuruş verecekken komiser durumu fark eder.

- ... Verme, verme! diye bağırdı...

Emine’nin uzattığı el boşa kaldı. Hayatın dayanılmaz bir sarsıntısı bu kadını bir defa yere kapatmış, sonra her halkası başka biçim sıkıntı ve katlanıştan yapılma bir uzun, ağır zincir vücudunun dolanarak onu yaralaya bereliye sürüklemiş, paramparça etmişti. Bu, benzetme değil, işin doğrusuydu. O, her şeye ne derin bir boyun eğişle katlanmıştı fakat bu kadar hayınlığa şimdiye dek rast gelmemişti. Gözlerini çevirdi, içinden on beş senelik uğursuzlukların hazmedilmemiş acısı taşan bir başka komiseri uzun uzun süzdü sonra gene bir şey demeden, aç bir kurt gibi üzerine atılıp ısırması, parçalaması gereken bu herife karşı, halen isyan etmek isteği duymadan salına salına hükümet avlusundan çıkıp gitti ...”⁵

Yatık Emine perişan ve sefil haldedir. Derdini kimseye anlatamaz. Kahpe damgası yemiş, Ankara’da, Haymana ovasında bir kasabaya sürgün edilmiştir.

³ a.g.e., 23

⁴ a.g.e., 31

⁵ a.g.e., 32

Kasaba halkı oldukça tutucudur. Halkın bilinçsizliğini Yatık Emine'ye karşı tavırlarında ısrarla nazara veren yazar, aslında, toplumun çürümüşlüğüne rağmen, hala kaba tabusal değerlere esir olduğunu belirtir.

Bir amir olan Dal Sabri, fırıncıya parasını kendi cebinden vereceğini söyleyerek hergün Emine'ye bir ekmek vermesini söyler. Ancak fırıncı bu durumdan memnun değildir. Parası ödendiği halde, hile yaparak “ ... Emine'ye bazı günler:

- Kız demin verdik ya, ne arsız şeysin, defol!...” diye haykırıyordu. Etraftaki adamlarda buna inanarak :

-“Hay çirkef hay, sıkılmazsa fırını götüreceksin!” diye ona arka çıkıyorlardı.

Gitgide vermediği günler çoğalıyordu. Emine de itiraz, şikayet, hakkını koruma gücü yoktu. Böyle bir cevap alınca dönüp gidiyordu. Bir gün cesarete geldi, iki gündür, komşusunun bahçesinden çaldığı lahana yapraklarından başka midesine bir şey girmemiş.

-Demin aldın ya, günde beş çift mi yiyeceksin?”⁶

En kutsal hak olan yaşama hakkına bu denli saldırılması insaf ölçülerine sığmamaktadır. Yazar, adeta toplumun bu denli duyarsızlaşmasını gözler önüne sermektedir. Ayrıca yazar, bu şekilde bir bakış açısıyla, Emine'ye karşı acımadan çok, kasabalıya nefret duygusunun kökleşmesini sağlama gayreti içindedir. Düşük kadının düştüğü psikolojiyi ortaya koyan yazar, aslında eğitimsiz ve cahil olan kasabalının yaşadığı ve Emine'de yaşattığı psikolojisinin anlamsızlığını, tutarsızlığını yansıtmak istemektedir. Yazar, çürüyen Emine tiplerinden ziyade çürüyen toplumu daha çok işlemiştir. Adeta, acınması gereken Emine değil de, çürümüş olan bu toplumdur.

Ekim ayının yağışlı bir gecesinde, iki kasabalı Emine'nin kaldığı evin yolunu tutarlar.

“... Sabaha kadar bastırarak...

Diye söylendiler. Sonra ellerine kerpiç yerine tahta iliştğini anlayınca:

-Hah kapıyı bulduk...

Dediler; kancasını yokladılar. Bu da açıldı, acaba karı evde değil miydi? Nefeslerini tıkayan rüzgardan burada eser yoktu.

-Be hey Emine!..

Diye içlerinden birisi seslendi; fakat cevap veren olmadı. Çavuş kibrit kutusunu bulmak için ceplerini karıştırıyor, tütün tabakasına anahtar veya çakı gibi şeylerin çarptığı duyuluyordu. Sonunda yarı boş bir şamalı kutusunun yoklandığı, kibritin zımpara kağıdına sürtüldüğü duyuldu; rutubet aldığından olacak yanmıyordu. Böyle dört beş kibrit sürttüler, fosfordan birkaç çizgi kapkaranlık odanın ortasında maviye yakın bir aydınlıkla ışıldıyordu.

⁶ a.g.e., 33

Sonunda tembel, isteksiz, çok dumanlı bir alev belirdi... Köşede, ikiye katlanmış bir hasır parçası üstünde bir şekilde uzanmış, yatıyordu. Sevinçle:

- Hah, burada!..

Dediler. Kibrit sönmüştü, fakat artık gerek var mıydı ya? Çavuş, karanlıkta hesapladığı köşeye yürüdü, elini uzattı, fakat ürkek bir sesle:

- Aha, karı buz kesilmiş!.

Diye haykırdı. Yatık Emine açlıktan ve soğuktan öleli sanırım günler geçmişti. Tüh, bu ne aksi işti... Jandarma eri de işi daha sağlam tutmak için, bir kez yokladı:

- Yetişemedim be, gebermiş!..

Dedi. Bir süre akıllarından kötü şeyler geçirerek durdular. Sonra "Hadi, gidek!" uyarışı ile bir birlerini iterek gecenin karlı rüzgarına karışıp küfür ede ede uzaklaştılar."⁷

Emine'nin "hüviyeti apaçık ortadadır, kasabaya etiketiyle birlikte" gelir.⁸

Yatık Emine, yollandığı kasabada kimseye zararı dokunan bir insan değildir. Kimsenin kocasına da göz dikmemiştir. Bütün kasabalı, kadınlı erkekli herkes, Emine'yi merak eder, onu görmek, onun hakkında söylenenleri duymak isterler. İnsanların bu sıska kadın için birbirlerine girmelerine bir türlü anlam veremezler.

Gönderildiği bu kasabada, "valiliğin kirli bir hediyesi" olarak görülen Emine, kasabada yaşayan sivil ve resmi, herkes tarafından her türlü eziyete maruz bırakıldığı halde ses çıkarmaz. Ne söylenirse boyun eğen, hiç itiraz etmeyen her türlü zorluğa katlanan sessiz ve zavallı bir kadındır. Emine'nin bu zavallılığı ile ünü arasında aslında bariz bir zıtlık mevcuttur. Ancak Emine, yine de erkeklerle ilgilidir. Teğmen Dal Sabri'den hoşlanır. Dal Sabri'nin, onu dövmesinden zevk alır. Kendisine iyiliklerde bulunan Gürcü Server ile ilişki kurar.

Refik Halit' in bir kasabanın tutuculuğunu, köy ile kasaba arasındaki farkı, kasabalı insanının namus olgusunu, kasabaya gelen bir kötü kadının etrafında ördüğü "Yatık Emine" hikayesi, yazarın diğer hikayelerinden daha başarılıdır. Bu başarıyı sağlayan öğelerden bir tanesi de, "Yıldı Bir" , "Sarı Bal" ve "Şeftali Bahçeleri"nde şehir ve kasabaya ait hayat sahneleri içinde bu kadınların yalnız dış görünüşleri ve görevleri ile tanıtıldığı halde, bu hikayede düşük kadın psikolojisi hayat tarzı ve insanların arasındaki mevkii (nin) anlatılmış olmasıdır."⁹

Kaba değerlere sıkı sıkıya bağlanan bu toplumda, çürümüş ve sefilleşmiş, horlanan Yatık Emine'den daha da çok kahpe sıfatını hak etmiş kişiler çoğunlukta olmasına rağmen bu görülmemekte ve gizlemektedir. Bundan dolayı yazar, hikayenin başından sonuna kadar Yatık Emine'den yanadır.

Refik Halit Karay, bu hikayesinde içten çürümüş toplum anatomisini verir.

⁷ a.g.e., 36

⁸ AKTAŞ,a.g.e.,64

⁹ a.g.e., 64

Refik Halit'in "Yüzellilikler Listesi"ne alınmasının sebebi Posta Telgraf Umum Müdürü iken Anadolu Hareket-i Milliyesi" karşısında yer alması sebebiyledir.

Damat Ferit Paşa hükümetinde Yunan işgali başlar. Hükümet tüm işgallere kayıtsız kalır. "Fakat nihayet Aydın Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bütün Anadolu içerisine birbiri arkasına gönderdiği telgraflar kabineyi, umumi bir silahlı hareketten korkuttu. Bu telgraflar Van'dan Erzurum'a kadar ahaliyi derhal silahlanarak İzmir'e doğru akın akın gelmeye teşvik ediyordu. Müthiş bir herc ü merce sebebiyet vermesi pek mümkündü. Bu hal mütarekename mucibince, umumi işgali ve İstanbul'un ziyası suretiyle neticelenebilirdi. Dahiliye Nazırı telaş etti ve gece bana telgrafla verdiği emir ile Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların katiyen kabul edilmemesi ve tazyik altında edilse bile keşide olunmaması lüzumunu bildirdi."¹⁰

"Dahiliye nazırının emrinden sonra nizamnameleri inceleyen Refik Halit, günün şartlarını göz önüne alarak baş müdüriyetlere bir tamim gönderir ve Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların alınmaması, alınsa da çekilmemesini, aksine hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bildirir.

Onun Milli Mücadele karşısındaki bu olumsuz davranışı memuru bulunduğu Damat Ferit Paşa hükümetinin politikasından kaynaklanır."¹¹

Milli Mücadelecileri posta teşkilatından faydalandırmayan Refik Halit, 1922 yılında Türkiye'den ayrılarak Beyrut'a gitmek zorunda kalır.

Yazar, işte bu sürgün yıllarında "Gurbet Hikayeleri" adını vereceği hikayelerini yazmaya başlar. Yazarın "Zincir" adlı hikayesi, 1935 yılında Halep'te yazılmıştır.

Zincir, hikayeden ziyade hatıradır. Yazar, sürgün edildiği yerlerde zamanının nasıl geçtiğini anlatıyor. "Yabancı memleketlerde bir kasabaya sokulup uzun müddet yaşamaktaki azabın ne olduğunu bilir misiniz? Beş, on gün çarşı sokak gezdikten sonra, tanıdık çehre, alışabileceğiniz yer bulamamaktan bezir, odanıza girer, yalnızlığın içine sinersiniz."¹²

Refik Halit, yaklaşık olarak on beş yıl Anadolu dışına sürgüne gönderilir. Daha sonra, siyasi tercihleri sebebiyle sürgüne gönderilir. Yaşama hep gözlemci bakışla yönelen Refik Halit, sürgünü iliklerine kadar hissetmektedir. Aynı zamanda sürgün hayatına bir türlü alışamadığını da belirtir.

Zincir, yine hatıra türünde devam etmektedir. Bundan sonraki kısımda yazar, tabiatın ve eşyanın insan üzerinde bıraktığı tesirleri belirtiyor. "Çam dallarında sallanan bir tırtıl torbası gibi kafasının içi, mütemadiyen, gece gündüz kıvrılıp bükülen soğuk temaslı düşüncelerle dolu, hareketli, ağır, yüklüdür.

Can sıkıntısının bir sesi vardır; bunu ancak, böyle bir zamanda, o gurbet odasında duyarsınız. Eski mobilyaların tahtalarını dişleyen gizli kurtların biteviye çıkardığı kemirici, işleyici ses ... Birden eskiyiveren gönlünüzde bu kurdu ve bu sesi işitirsiniz ve oyduğu delikten incecik tozların içinize biriktiğini duyarsınız."¹³

¹⁰ KARAY, Refik Halit; Minelbab İlelmihrab, s. 126 / 127

¹¹ AKTAŞ, a.g.e., 33

¹² KARAY, Refik Halit; Zincir, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İst. 1980, s. 27

¹³ a.g.e., 27

Yazar burada hiçbir şekilde sürgüne gönderiliş sebebinden bahsetmez. Sadece “yabancı memleketlerde bir kasabaya sokulup” diyecektir. O, kendisini buraya gönderenler ve gönderilme gerekçelerinden bahsetmez. Sıkışıp kaldığı nefes almakta zorluk çektiği bir dünyadan bahseder. Yazarın içine düştüğü bu dünya, hayatı, analiz etmesinden uzaktır. Çünkü o, bütün her şeye rağmen aynı dili konuştuğu insanlarla aynı mekanı paylaşmak arzusuyla yanıp tutuşmaktadır.

Zincir hikayesi, sürgün yıllarında yazıldığı için, yazarın içine düştüğü ruh halini çok iyi anlatmaktadır.

İstanbul hikayesi de 1936 yılında Halep’te yazılmıştır. Bu hikaye de “Zincir” hikayesi gibi hatıra şeklinde yazılmıştır.

Yazar, bu hikayede gurbet duygusunu ve vatan hasretini yoğun bir şekilde işler. Hikayede ön plana çıkan temel unsur “İstanbul hasreti”dir. Hikayedeki kadın kahraman, kötü yola düşmüş ve Yatık Emine hikayesindeki kadın kahraman Emine gibi sürgüne gönderilmiştir.

“-Haydi, dedi, ben, bu Allah’ın cehennemine düştüm, günahımı çekiyorum, siz ne arıyorsunuz?

Erkek uzun söylemek istemedi:

Hiç ... Şöyle, arkadaşlar ile dolaşmaya geldim.

- Bu mevsimde İstanbul’u bırakarak? Yazık! Ama madem ki dönecekseniz, dönmek elinizde... Biz gidemeyiz, sokmazlar.”¹⁴

Tesadüf eseri karşılaşan ve bu karşılaşmayı direkt olarak tanışmaya ve yurt hasretini işlemeye götüren yazar, “Biz gidemeyiz, sokmazlar” diyerek sürgüne gönderildiğini vurgulamaktadır.

Hikayenin 1936 yılında, Halep’te, yazıldığı göz önünde bulundurulursa, buradaki düşük kadının sürgüne yollandığı yer ile, Yatık Emine’deki kadının sürgüne yollandığı yer farklıdır. Emine, valilikçe uygun görülen kasabaya yolları yani ülke sınırları içinde bir kasabaya. Ancak, buradaki kadın kahraman, İstanbul’da yaşamış, ülkenin dışına sürgüne gönderilmiştir. Bu yönüyle yazar, dikkati kadın kahraman üzerinde yoğunlaştırmaz. Yine buraya, sürgüne gönderilmiş bulunan erkek kahramanın da sürgününün ayrıntısına inmez ancak, her ikisinin de sürgün hayatları kısa ve özlü bir biçimde ortaya konulur.

Refik Halit, İstanbul’a duyduğu özlemi, yine buradaki iki kahramanını İstanbul üzerine konuşturarak giderir. Vatan hasreti o kadar yoğundur ki, uyuşturucu kullanımına bile sebebiyet vermektedir.

Kadın, İstanbul ile ilgili hatıralarına gitmek için “yan saksının içinden bir küçük şişe çıkardı, baş parmağı ile ikincisinin ortasına toz döktü. Kokladı değil, sömürdü.”¹⁵

Kadın hikayenin sonunda uyuşturucuyu niçin kullandığını açığa vurur.

¹⁴ KARAY, Refik Halit; İstanbul, s. 72

¹⁵ a.g.e., 72

“- İşte, dedi, onu bunun için kullanıyorum, gidemediğim İstanbul’a kavuşmak için... Bu benim pasaportumdur.

Erkek şişeyi kaptı, dedi ki:

- Öyleyse bana da ver ... Zira bende gidemiyorum”¹⁶ diyerek hem sürgüne yollandığını ifade etmekte, hem de bu sürgün hayatından dolayı, memleket hasretinin, özellikle İstanbul özleminin dayanılmaz boyutlara ulaştığını vurgulamak istemektedir.

Refik Halit Karay, affedilip yurda döndükten sonra, gurbet yıllarına ait hatıralarını değerlendirerek, 1939 yılında İstanbul’da yazdığı “Köpek” adlı hikayede, sürgüne gönderilen bir adam ile burada hiç kimseden sevgi görmeyen bir köpeğin dostluklarını işler.

Bu hikayenin kahramanı, hikayenin adından da anlaşılacağı gibi köpektir. Hikaye köpeğin yalnız, yılgın, ve sahipsiz olduğunun belirtilmesi ile başlar. “Osman bir kabahat işleyip yad illere düştüğü zaman bu köpek gibi sokaklarda sürtmüş, durmuş, neşe yüzünü unutmuştu ona da her uzandığı kapı aralığından dilini anlamadığı adamlar “hoşt!” a benzettiği keskin bir kelimeyle haykırıyorlar, elinde gezdirdiği kağıt çiçeklerle Kulhüvallahı yazılı tabaklara bakmadan ters yüzü geri çeviriyorlardı.”¹⁷

Tecrit ameliyesi, burada da kendisini açıkça hissettirmektedir. Bir insanın yalnızlığa terk edilmesi en büyük işkence sayılabilir. Buradaki tecrit, ıslah amaçlı olmaktan tamamen uzaktır. Zira, tecrit edilen şahıs, tecrit olmasına sebep olan davranışlarının yanlışlığını ifade etmemektedir. Yazar, bu yönüyle gurbeti işlememiştir. Gurbette yalnızlaşan insanın ruh halini ortaya koymuştur. Yazar, açlığı, sefaleti, yalnızlığı, kirliliği, dövülmeyi, eziyete maruz kalmayı, bir köpeğe gösterilecek duygusallığın dahi yasak olduğunu, sürgünde tadar.

Yazar, “İstanbul” hikayesinde İstanbul’dan sürgün edilen kadın ve erkeği adeta telepati yoluyla tanıştıırıp konuştururken, “Köpek” hikayesinde de bu hikayedeki benzerliklerle sürgüne gönderilen adam ile köpeğin kaderlerini birleştirir ve ikisi arasındaki benzerlikleri ortaya koyar. “Osman’ın taşlara, topraklara sürünmekten havı dökülmüş kirli haki ceketiyle köpeğin açlıktan sertleşip, seyrekleşmiş kirli postu yan yana geldi; birbirine uydu. Her ikisinde de hasret derecesini bulmuş olan sokulma ihtiyacı çarçabuk ısınmalarına yardım etmişti.”¹⁸

Yazar, sürgün yıllarında hep dışlanmışlığı, hor görülüşlüğü ve kabul edilmeyişliği hissetmiştir. Bundan dolayı, eserlerinde sürgüne yollanan kahramanları, bir köpeğe sığınacak, kadar insanlardan uzak kalma psikolojisini yaşayan birer karakter olarak karşımıza çıkarmaktadır. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, bu tür bir tecrit, ıslah amaçlı olmanın çok uzağındadır. “Uyurken yanında nefesini nefesine uyduran bir dert yoldaşından gene mahrum, gene tek başına kalmaktan korkuyordu; çilesine katlanamıyordu.”¹⁹

Yazar açıkça belirtmemekle beraber Şeftali Bahçeleri’nde bireysel tecridin ötesinde bir kasabanın dahi tecrit edildiğini, gözden çıkardığını anlatıyor. Yazar, hikayede kasabasının yaşam şeklinden ziyade bu kasabada yaşayan memur kesimini

¹⁶ a.g.e., 74

¹⁷ KARAY, Refik Halit; Köpek, s. 42

¹⁸ a.g.e., 43

¹⁹ a.g.e., 43

işler. Onların, yaşam, dünya, toplum, zevk, eğlence karşısındaki duruşlarını ortaya koymaktadır. Hayata bakıştaki umursamazlıkları ve zevkperestlikleri işlenmektedir. İlk günlerde ümitsizliğe düşen Agah Bey'e mutasarrıf, "bu memlekette işlerin az olduğundan, rahatına bakmasından, yorgunluk almasından" bahseder.

Mutasarrıfın bu hayata bakış tarzı, yalnız o devre ve çevreye mahsus değildir. "Osmanlı toplumu, batı karşısında sürekli yenilgiye uğradıktan sonra, hayat karşısında bedbin bir tavır almış ve teselliye içki ve eğlencede bulmuştur."²⁰

"...Bu keyif düşkün memurlar suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından, senelerce yerlerinde kalırlar, kasabayı benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırıp kameriyeler kurdururlardı. Aslında çoğu, devrin hoş görmediği, başından savdığı kimselerdi. Yükselme ümidinde olmadıklarından resmi işlere önem vermezler, zevklerine bakarlardı"²¹ Gözden çıkarılan memurlar, gözden çıkarılan ve bir beklentinin olmadığı yerlere gönderilirler. Yazar bu yönüyle kasabayı tecride tabi tutulmuş gösterir.

²⁰ KAPLAN, Mehmet; Hikaye Tahlilleri, Dergah Yay. İst. 1992, s. 93

²¹ KARAY, Refik Halit; Şeftali Bahçeleri, s. 38

3. BÖLÜM

İNSAN

3.1. İNSANDAKİ VEFA VE VEFASIZLIK DUYGULARI

Refik Halit, hikayesini genel olarak bir olay üzerine bina eder. Olaylar karşısında insanların vermiş olduğu tepkiler onun gözlemlerinin bir ürünüdür. Genel olarak, köy ve kasaba çevresinde geçen yazarın hikayelerinde, vefa ve vefasızlık mevzularına sıkça rastlanmaktadır.

İki defa sürgün yemiş ve uzun yıllar İstanbul dışında kalmış olan yazarın, vefa veya vefasızlığı işemesi kendisi ile ilgili olarak düşünülebilir. Bunun yanında, değişik insani duyguları da işleyen yazar, daha çok vefasızlık temi üzerinde durur. İnsanların kadir bilmez oluşları, kişisel çıkarlarını düşünerek doğrulardan kaçıyor oluşları dikkat çekmektedir.

Uzun yıllar birlikte kalan insanların, yeri gelip de hiç yoktan gerekçelerle birbirlerini satmaları çokça işlenir. Devrin siyasi şartlarından kaynaklanan bazı olumsuzlukları, kendi hayatında görmüş biri olan yazarın eserlerinde, işin ehli olup olmamaya bakılmaksızın insanların vefasızca kayırılmaları da söz konusu edilmektedir.

Zengin insanlar, kurmuş oldukları fabrikalarda çalışanlar sayesinde mallarına mal katmaktadırlar. Çalışan işçilerin çalışma şartlarının çok kötü olması, onların hiçbir sosyal güvencelerinin de olmaması, yazar tarafından farklı bir vefasızlık örneği olarak sunulmakta ve işlenmektedir.

Refik Halit, uzun yıllar Anadolu'da bulunmuş olmasından dolayı Anadolu insanını iyi tanır. Anadolu insanının vefalılık ve saflığı karıştırdığı durumları da işler. İnsanlar, o kadar iyi niyetlidir ki, bazen bu iyi niyet ve saflık onları çok komik durumlara düşürebilmektedir. Yazar, bu tür durumlarda vefalı olmayı değil de, daha çok bu denli saf ve bilgisiz olmayı mizahi bir üslupla tenkit eder.

Yazar, kimi hikayelerinde o dönemde memlekette bulunan azınlıklardan da bahseder. Bu azınlıklar ülkede rahat yaşamalarına rağmen, aslında, vefalı davranışlardan uzaktırlar. Memleketin huzura ulaşmasını istemekten uzaktırlar, hatta her türlü kötü gidişat onları mutlu eder. Yazar, bu şekilde insanlarla hiçbir sorun yaşamayan azınlıkların takındığı durumu eleştirmektedir.

Yazar, eserlerinde ahlaki yozlaşmayı ve duyarsızlığı ısrarla işler. Ancak biz, ahlaki yozlaşmayı başka bir başlık altında işleyeceğiz. Uzun yıllar birlikte yaşayan insanların sırf kendi cinsi isteklerine uyarak, eşlerini açık veya gizli bir şekilde aldatıyor olmaları, aile içindeki vefasızlığın çürümüşlük hatta kokuşmuşluk noktasına geldiğini göstermektedir.

Refik Halit, vefalı insan tipini işlediği hikayelerinde, vefalı insanın erdemlerle ne denli içli dışlı olduğunu, yaşamın acımasızlığı ve sertliği karşısında duruşun, ancak vefalı olmaktan geçtiğini belirtir.

Gurbet yıllarında yalnızlığı yoğun olarak yaşayan yazar, karşımıza, vefalılık örneğini gösteren bir insanı değil de bir köpeği çıkarır. Bu şekilde, insanların

göstermesi gereken yakınlığı köpekte bulan kahraman, hikayenin sonunda bu yakınlığın boş olmadığı ortaya çıkmaktadır.

1909 yılında kaleme alınan "Cer Hocası" hikayesinde yazar, bir sosyal gerçeğe parmak basar. Asım, mülkiyeyi bitirip, İstanbul'da memurluk yaparken meşrutiyet ilan edilir. Meşrutiyetin ilanı ile işinden olan Asım'ın tek çaresi Anadolu'da cer hocalığı yapmaktır. Asım, iyiliksever, iyi niyetli ve ahlaklıdır. Yazarın kendisi de sürgün yediği için bu özelliklerle, adeta kendisini anlatır gibidir.

"Cer Hocası, insandaki vefa, ihanet, acıma, kin, haksızlık, çıkarıcılık gibi birbirlerine zıt psikolojik yönlerin bir araya getirildiği bir hikayedir. Asım, olumlu özellikleriyle dikkati çekerken, çevresindekiler olumsuz duygu ve davranışları temsil ederler."¹

Asım, memur olarak görev yaptığı sıralarda hemşehrilerine, "ufak tefek iyilikler eder, para, erzak gönderir, dış kirası veririr, hatta birisine müezzinlik ettirirdi."²

Asım, işinden olduktan sonra, onun için sığınacak tek yer hemşehrilerinin yanıdır. Hemşehrilerinin yanına giden Asım, onlardan başka sığınacak kimsenin olmadığını söyler. Asımın hemşehrilerine iyiliği dokunmuştur. Onun bu çaresizliğini ve durumunu kesin olarak öğrendikten sonra hemşehrilerinin onunla, konuşma biçimleri bile değişir. Kendi aralarında yaptıkları uzun konuşmadan sonra Asım'ın da onlarla cerre çıkmasına karar verirler.

Mülkiye memuru olan Asım'ın, hocalık hayatı da işte böyle başlamıştır. Asım'ı hocalık ve mollalık yapmaya sevk eden şey aç kalmak ve yersiz yurtsuz kalmak korkusudur. "Aç kalmak, yersiz kalmak, sonra kendini tanıyan cahil bile olsa, aptal bile olsa, bu adamlardan uzak bulunmak onu korkutuyordu."³

Hemşehrileri bu uzun yolculuk esnasında kendisine nasıl davranması gerektiği konusunda uzun uzun nasihatler verirler, ona kendisini köylüye sevdirmenin yolunu bulmasını tembihlerler. Eğer Asım'dan önce onlar kendilerine yer bulurlarsa, Asım'ı yalnız bırakacaklarını belirtirler. Asım, hastalanıp rastladıkları bir köyde kalınca, hemşehrileri, köylüye yük olmamak için giderler. Asım üç gün buyunca imamın evinde kalır. İmam, Asım'ı köyde istemez. Asım'ın köyde kalması, kendisini işinden edebilecektir. Böyle olunca Asım daha yataktayken "Bana bak, dedi, iyi olunca, yarın, öbür gün, buradan çekil işine git! Bizim köyümüz hoca molla istemez, çoluk çocuğa para vermez!.." der.⁴

İlk bakışta Asım'a bu şekilde tehditler savuran imam, köy halkının vefasızca kendisini yüz üstü bıraktığını, Asım'ın köylerine imam olması için girişimlerde bulunduklarını görünce, hastalandığı bir günde Asım'ı eve çağırır. Adeta yalvarırcasına:

"- Oğlum, diyordu, sen gençsin, ilmin var, hünerin var, her yerde geçinir, kendini sevdirebilirsin. Bak, ben yaşlıyım, altı çocuğum, iki karım aç kalıyor, çoluğum çocuğum sokağa düşüyor. Bu karda, bu kışta ben ne yaparım? Nereye giderim? Nasıl para bulurum? Bana acı, buradan git, yerimi kapma, ekmeğimi alma, beni sokakta bırakmaya sebep olma..."⁵

¹ KAPLAN, Ramazan; Cum. Dön. Türk Romanında Köy, s.28

² KARAY, Refik Halit; Cer Hocası, s.153

³ a.g.e., 156

⁴ a.g.e., 160

⁵ a.g.e., 164

Bunun üzerine Asım, imama acır. “Sonra imamı, açlığını, hastalığını, çocuklarını düşündü. Bu biçare adamı, bu yoksun ve yoksul ihtiyarı feda eden köy halkını ayıpladı. Bu sırada kendini böyle sokağa atan hükümeti hatırladı, insan kalbinde, daima yer bulan kötülükçülüğe, kıyıcılığa karşı uzun süre şaşkınlıkla düşündü, çözemedi...”⁶

Yazar, burada dönemin memurlarının durumlarını gözler önüne seriyor gibidir. Biri mülkiyeyi bitirip, memur olarak hayata atılmış ve rahat bir hayat sürüyorken, meşrutiyetin ilanı ile işinden olmuş, kimsesiz, ulu orta kalmış olan Asım’dır. Asım, hem mevcut yönetimce, hem de hemşehrilerince yüz üstü bırakılmış gibidir. Diğer de köyün imamıdır. İmamın altı çocuğu ve iki karısı vardır. Uzun yıllar bulunduğu köyde imamlık yapmıştır. Köye gelen Asım, köylü tarafından beğenilince imam, hemen yüz üstü bırakılmıştır. Yazar, memurların, dönemin yönetimince nasıl yüz üstü bırakıldıkları sosyal gerçeklik çerçevesinde kaleme almıştır.

Refik Halit, Cer Hocası’nda bir dönemin panoramasını vermeye çalışır. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında kesitler sunar. Yeni idarenin haksız uygulamaları, herkesi başının çaresine bakmaya zorlayan ortam, halkın bilgisizliği, tembelliği, imamın yerine cer hocasını tercih eden halkın samimiyetsizliği, imam veya hocaların yetersiz oluşları, yakın oldukları düşünülen dost ve arkadaşların çıkarıcı tutumları Cer Hocası’nı bir hikaye olmakta değerli kılan canlı görüntülerdir.”⁷

Hidayet Bey, Bursa civarında, ipek fabrikası kurmuş olan bir fabrikatördür. Fabrikada çalışanlar, çok az bir ücretle ve çok ağır şartlarda çalışmaktadırlar. Hidayet Bey, bu sayede zengin olmakta ve rahat bir yaşam sürmektedir. Bu zor çalışma şartlarında çalışan gencecik kızlar, bir iki yıl içinde zayıf ve bitap düşmektedirler. Her yıl, bir iki kız bu şekilde can vermektedir. Bekçi başı Hasip Efendi, ölen Fotika’nın üzüntüsü ile Hidayet Bey’le konuşur.

“- Onu burası, bu fabrika öldürdü; her yıl bir iki kurban veriyoruz günahını çekeceğiz.

Fabrikatör döndü, şaşırarak üzüntüyle memura baktı, sonra mırıldandı:

-Buna biz ne yapabiliriz, hastalık, vakti gelmiş!”⁸

Yazar, Hidayet Bey tiplmesiyle paranın bir insanı ne kadar acımasızlaştırdığını gözler önüne serer. O, aslında genç kızları ölüme götüren çizginin, kendisini de paraya, zenginliğe götürdüğünü bilmekte ve bu yüzden insafsızca olanlara ses çıkarmamaktadır. Ölümlere ecel diyerek işin içinden sıyrılma yolunu seçmektedir.

Refik Halit, “Boz Eşek” hikayesinde Anadolu insanının saflığını birazda mizahi bir üslupla verir. 1918 yılında sürgündeyken yazdığı hikaye, köyün ilerisinde yatan yaşlı bir adamın etrafında dolanan boz bir eşeğin varlığının farkına varılmasıyla başlar.

Hüsmen Hoca’nın köyüne misafir olan yolcunun, ölmeden önce, vasiyetini yapması hikayedeki olayın başlangıç kısmını oluşturur.

⁶ KARAY,Refik Halit; Cer Hocası, s.165

⁷ KAPLAN, Ramazan; a.g.e., 29

⁸ KARAY,Refik Halit; Sus Payı, s. 141

Yolcu, sekiz altını ile beraber, boz eşeğini Mekke'ye vakfeder. Köylüler de samimi ve dürüst davranırlar ve bu talebin yerine getirileceğini söyleyerek vefalılıklarını gösterirler. Bunun üzerine boz eşek, her türlü ihtiyacı görülen bir misafir konumuna gelir.

“ ... Hayvan bir önem kazanmıştı; önüne bol yem dökülüyor, mısır sapları yığılıyordu. Bu dini bir ödev gibi sızıltısız, saygıyla, saati saatine yapılıyordu. Köylüler sık sık hatırlatıyorlar; “ Boz eşek suya götürüldü mü?” diye birbirlerine soruyorlardı.”⁹

Hüsmen Hoca, bu şekilde bakılan eşeği, şehre götürüp kadiya teslim etmek niyetindedir. Ancak birer ikişer hafta aralıklarla üç defa şehre gitmiş, çeşitli masraflar yapmış fakat kadı olmadığından, köye geri dönmek zorunda kalmıştır. Şehre dördüncü gidişte eşek, kadiya, imza ve mühür karşılığında teslim edilir. Bütün köylü “merkebin ikramlar göre göre, yavaş yavaş yüksüz ve sıkıntısız ta Hicaz'a kadar gideceğine, orada zemzem taşıyacağına inanmışlardır. Hasta Hüsmen bir gece rüyasında eşeğin planını yeşil bir kadifeyle kaplı görmüş, inancı pekleşmişti.”¹⁰

Köylüler bu denli mutlu olmuşlar ve köylerinde ölen adama verdikleri sözü yerine getirmenin mutluluğunu tatmışlardır. “Fakat olayın yılında, kasabaya pirincini satmaya giden Hüsmen Hoca, aptallaşmış gibi dönmüştü: Pazar yerinin tam kalabalık zamanında uzaktan bir “savulun değmesin!” bağıışı duyulmuş, halk ikiye ayrılmış ve Kabak Kadı, altında Boz Eşek ve arkasına bilinen turuncu maşlah, iri gövdesini sarsan bir hızla yöresine selamlar dağıtarak geçip gitmişti.”¹¹

Refik Halit Karay, bu hikayenin başlangıcından sonuna kadar, adı geçen köyün bilgisizliğini ve cahilliğini ortaya koymuştur. Aslında bu insanlar bilgilenmek istemektedirler. Bu bilgilenme açlığının giderilmesi için köylerine gelen yolcularla sohbet ederler. Bu bilgisizlik, beraberinde saflığı, saflık da beraberinde bunu suiistimal edecek insanları açığa çıkarmıştır. Bundan çıkar sağlamaya çalışan aslında, köylüleri bilinçlendirmesi gereken Kadı olması ilgi çekicidir.

Kasabanın kadısı, Kabak Kadı, kendisine gelen cahil, bilgisiz köylüleri bilinçlendirmek yerine onlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Kabak Kadı, boz eşeğin Mekke'ye götürüldüğüne dair, köylülere belge vermiştir. Aslında belge olmasa da köylüler yine inanacak, eşeği kadiya teslim edeceklerdir. Yazar, bu mühürlü kağıt meselesini ortaya koyarak, adeta, Kabak Kadı'nın köylülere oynadığı oyunu belgeleme yoluna gitmiştir.

Yazar, hikayenin sonunda, Kabak Kadı'nın hilesini açığa çıkarır, köylülerde bu anlamda duygusal bir yıkılışın olduğu muhtemeldir. Hikayenin sonunda, boz eşeğe binmiş ve halkın arasına karışmış olan kadı, gülünç duruma düşürülmek istenmiştir.

Buradaki köylüler, vefalı olmanın en uç noktalarında gösterilerek, onların bu tavrı abartılı gösterilmiştir. Yine bu tavrın tam tersini gösteren Kabak Kadı, tam zıt kutupta bulunmaktadır. İnsanlara, emanete riayet etmeleri konusunda en etkin telkinde bulunması icap eden Kadı, bu durumu hiçe sayarak, eşeği kendi çıkarı için kullanmaktan çekinmez.

⁹ KARAY, Refik Halit; Boz Eşek, s. 100

¹⁰ a.g.e., 103

¹¹ a.g.e., 103

Paşa dediği benim ... Daha o zaman Teğmendim fakat Bedevinin gözünde bir Türk subayı daima Paşa'dır."¹⁵

Çöl insanı lüzumsuz bir sebepten dolayı acımasızca adam öldürebilir. Karşısındaki insanın ona yakınlık derecesi önemli değildir. Önemli olan karşıdaki insanın onun namusuna ve şerefine karşı bakış açısıdır. Ona karşı gösterdiği misafirperverliktir. "Yara" adlı hikayede Bedevi, çöl çiftliğinde, kendisine kucak açan teğmene minnet duygularının bir göstergesi olarak bir tay hediye etmiştir. Ayrıca teğmeni "Paşam" diye sormuştur. "Paşa" ifadesi bir şahsa duyulan minnetin değil, bir milletin bir millete karşı duyduğu minnettarlığın ifadesi anlamında kullanılmıştır.

Sürgün hayatını yoğun yaşayan yazarın "Köpek" adlı hikayesinde, yalnız kalan, yalnızlığa terk edilen bir sürgünün yaşamı konu edilir. İnsanlar, bekledikleri yakınlığı hemcinslerinden bulmayınca, içinde bulundukları yalnızlık hissini paylaşmak için hayvanlarla dost olma yolunu seçerler. Tarihin çok eski devirlerinden günümüze kadar, insanın en yakın ve en sadık dostu köpektir. Hikayenin kahramanı Osman, kendisiyle aynı yalnızlığı yaşayan köpeklerle dost olur. "Onun için de artık kasabalara uğramayarak kırlarda yaşıyorlar, yavaş yavaş çöllere kayıyorlardı.

Nihayet jandarmaların eline düştüler.

Kolları ipe arkasına bağlı Osman, bir süvarinin önünde günlerce sıcak ovalarda yürüdü. Köpeği çok geriden, daha ihtiyatlı ve ürkek peşi sıra peşinden gelmişti. Karakollarda beklenirken uzaklarda, kayalar arasına saklanarak gözcülük ediyor, yola düşülünce meydana çıkarak, sinsî, toprak kabartılarını siper tutarak, arkalarından geliyordu.

Kulakları daima tetikte, dikiliydi. Osman'ın öksürüklerini duyunca bir süre duraksıyor, başını eğip bir kulağını sarkıtarak dinliyordu."¹⁶

3.2. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

Refik Halit'in hikayesindeki tipler sosyal gerçeklik ölçütleriyle karşımıza çıkar. Anadolu insanını olduğu gibi hikayelerine alan yazar, toplumda karşılaşılan kişilik bozuklarını da işler. karşılaştığımız kişilik bozukları, bazen bireyle ilgiliyken, bazen de bir guruba sirayet etmiş olarak verilir.

Bu kişilik bozuklarının sebebi, bazen ekonomik kaynaklıdır, bazen de kişilik özelliğidir. Ancak her ikisindeki kişilik bozukluklarının da çok derin olduğu görülür. Toplumsal rollerde meydana gelen kırılmalar, toplumun geniş bir kesimini etkilediğinden, kişilik bozuklukları bütün bir aileye sirayet etmektedir. Bu da beraberinde, kişilik bozukluklarının arttığı bir toplum doğurmaktadır. Kişilik bozukluğu olan bireyler, kendilerini kabul ettiklerinde, toplum içinde yaşamaya devam ederler. Bazen de bu insanlar bir türlü durumlarını kabul etmediklerinden etraflarındaki insanlara zarar verebilmektedirler. Refik Halit'in hikayelerinde, insanların iç dünyasıyla ilgili sıkıntı ve bunalımlar üzerinde yeterince durulmaz.

¹⁵ KARAY, Refik Halit; Yara, s. 8

¹⁶ KARAY, Refik Halit; Köpek, s. 45

“Kuvvete Karşı” hikayesi, Suphi adlı bir gencin Amerikan sefareti hizmet vapuruna bağlı askerlerle girdiği mücadele üzerine kurulmuştur. Bu askerler, “yeni çarşıdan geçerken yalnız çerçeve kenarları parlayanlara pencerelere karşı at, öktüz sesleri çıkararak, ısıklar, düdükler çalarak çılgınlıklar yaparak” gemilerine doğru yol alırlar. Amerikan askerleri, para harcayan zengin askerlerdir. Bu askerlerin tiyatroya gidişleri de bir başka türdür. Bir Ermeni banker, bir Rum dükkancı, bir gazete müdürü böbürlenmek için oturduğu tiyatroya, bu askerler panayır palyaçolarına benzer tuhaflıklar için gelirlerdi. Kendi aralarında bir birlerinin açık başlarına gizliden tokat atar, sonra saklanarak arkalarına ilanlar asarak, sahnedeki oyuncuya soğuk laflar atarak kendi özelliklerini yaşarlar. Onların bu durumuna izleyicilerden kimse ses çıkaramaz. Herkes müdahale etmek ister fakat sonuçta herkes hazmetmeyi yeğler.” Gemicilerde bunun farkındadırlar.

Gemicilerin bu yaklaşımı, belki Amerikan toplumu içi normal olabilir. Yazar da, bunu belirtmek için “kendi özelliklerinde yaşarlardı” ifadesini kullanmaktadır. Askerlerin sergiledikleri tavırlar, bunu aşar. Askerler de, aşırıya kaçtıklarının farkındadırlar. Amerikan askerlerinin sergilediği bu terbiyesizce tavırlar, kişilik bozukluğu düzeyindedir. O civarda yaşayan insanlar, tamamen kötümser ve bezgin bir haldedirler. Suphi’de bu kasabada yaşayan, Amerikan askerlerinin kişilik bozukluğu düzeyindeki davranışlarından rahatsız olan şahıslardandır. “En ufak sebeplerle şımarıklık yapan bu büyük kalabalığın, düşündü ki, kuvvet belini büktüyordu; O, yalnızca güçsüze karşı kabarıyordu, yalnız kazanma ümidini görünce saldırıyordu.”¹⁷

Refik Halit, bu düşüncelerini sadece buradaki askerlerle sınırlamaz. O, aynı zamanda askerlerin sahip oldukları güçlü ülkeyi de bu pencereden görmektedir. Yazar, Amerika’nın kazanmasının kesin olmadığı haklı hiçbir mücadeleye girmediğini, sadece kazanma ümidini sezerse, haksız da olsa savaşa girdiğini belirtir. Amerika, sonucunda kazanma ve kazanç olması esasınca, karşı tarafın, haklı olduğuna bakmaksızın, saldırganlık politikasını izlemektedir. Yazar, Amerika’nın bu özellikleri ile sömürgeci kimliğinin belirgin olduğunu belirtir.

Amerikan askerlerinin bu terbiyesizliği, hükümetin güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Böyle olunca, askerler de güçsüz olan hükümetin vatandaşlarını bir hiç olarak görürler. Suphi, bunları kabullenmek istemez. Ancak, Amerikan askerlerinin durumu da ortadır. Ses çıkaramaz. Yanında Rum kızı, sevgilisi İzmaro da vardır. İzmaro, Suphi kadar, askerlerin yaptıkları çılgınlıkların altında ezilmez. Çünkü, İzmaro’nun zihninde Suphi, gibi ezilmişlik, çiğnenmişlik, kendi ülkelerinde aşağılanmışlık duygusu yoktur.

Refik Halit’in bu hikayesinde, Suphi’nin sevgilisi bir Rum kızıdır. Kızın Rum olarak seçilmesi, yazar tarafından yapılmış bilinçli bir tercihtir. Yazar, Osmanlı aile hayatına uygun olmayan bir durumla okurun karşısına çıkmaz. Suphi ve sevgilisi İzmaro, tiyatrodan sonra içki içmek için meyhaneye girerler. Bir süre sonra meyhanenin kapısı yıkılacak gibi olur. Askerler içeri girerler. Suphi’ye artık rahat yoktur. Eğer çaylarını ısmarlamış olmasa, hemen kalkıp gidecektir. Askerler grup oluştururlar ve meyhanedekileri rahatsız etmeye başlarlar. Bir asker, Suphi ve İzmaro’nun oturduğu masaya yaklaşır ve İzmaro’ya sokulmaya başlar. Öteki askerler de Suphi’yi süzmeye başlarlar. Suphi ve İzmaro kalkarlar fakat, askerler rahat durmaz. Suphi’nin fesini kapıp oyun oynamaya başlarlar. Uzunca bir rezaletten sonra kimsenin yardımı gelmeyeceği anlaşılır. Askerlerden biri bu rezaleti sonlandırır. Suphi ve sevgilisi İzmaro, zar zor kendilerini sokağa atarlar.

¹⁷ KARAY, Refik Halit; Kuvvete Karşı, s. 145

“Suphi şimdi bu sessiz odada aşağılanmayı daha iyi duydu. Davranışından dolayı pişman oldu. Müthiş bir kinle gemicileri düşündü; uğuldayan kulaklarında onların kahkahasını duydu. Yumruklarını sıkarak, durduğu yerde kıvrınarak Türklüğüne, memleketine acıdı; bütün gazino halkını mermer gibi yerinde durduran, kendisini dilsiz, ölü eden kuvvete karşı büyük bir gazap duyuyordu...”¹⁸

Suphi, askerlerin yaptığı bu çığırtkanlıkları bir türlü kendine yediremez, evden ayrılarak, gidip askerlerin yolunu gözler. Askerler gelince, rezaleti yapan askeri seçmeye çalışır fakat, onu çıkaramaz. O da, önüne gelen ilk kişiye yumruğunu indirir. Yumruğuyla, ayağıyla vurmaya başlar üstüne gelen eli ve ayağı dişler. Kısa bir süre sonra, kendisini yerde bulan Suphi, her taraftan gelen tekmeler altında kırıldığını, ezildiğini hisseder.

Askerlerin kişilik bozukluğu düzeyindeki terbiyeksizlikleri, o civarda yaşayan insanımızın onuruna dokunmaktadır. Fakat, tüm bunlara rağmen halk sindirilmiştir. Çünkü ortada güçlü bir hükümet yoktur. Askerler, adeta güçsüz olan hükümetin halkını ezmeyi fırsat bilirler.

Suphi, meydana gelen bütün bu rezaletleri, ölümü göze alarak kabullenemez. Fert olarak ömür boyu bu yarayla yaşamayı onursuzluk saymış, rezaletlere isyan etmiştir. Suphi gururuna, onuruna verdiği değerle diğer insanlardan ayrıdır.

Refik Halit’in üslubunun en belirgin özelliği, hikayelerinin beklenmedik bir şekilde bitmesidir. Bu hikayede de Suphi, sataşmaya, aşağılanmaya maruz kaldıktan sonra evine gider. Ancak o, bunu kendine yediremeyip geri gelir. Askerlerle kavgaya tutuşur. Hikaye bu şekilde hiç beklenmedik bir sonla biter.

Refik Halit’in silik ve bozuk bir kişilik olarak karşımıza çıkardığı bir başka karakter de “Komşu Namusu” hikayesindeki Baki Efendi’dir. Baki Efendi, İstanbul’da bir kalemde çalışan bir memurdur. Aynı kalemde Osman Bey ve Şakir Efendi adında iki kişi daha çalışmaktadır. Bunlar, dairede hiç çalışmazlar, sabahdan akşama kadar miskin miskin oturarak dedikodu ederler. Şakir Efendi ve Osman Bey, Baki Efendi’nin karısının, kendisini aldattığını bilmekte ve bunu Baki Efendi’ye söylemeyi düşünmektedirler. Onlar, bunu Baki Efendi’nin iyiliğini düşünerek yapmazlar, arkadaşlarının düştüğü aile faciasından kendilerine mutluluk payı çıkarırlar. Baki Efendi’nin düştüğü durum onlara haz vermektedir.

Baki Efendi, evinden çıkarak Şakir Efendi’nin evinden kendi evini gözetlemeye başlar. Karısının pencereden sarkıttığı beyaz mendili görür. Bir süre sonra, bir adam gelip onun evine girer. Bu adam, arkadaşlarının bahsettiği adamdır. Baki Efendi hemen evine gider, Şakir Efendi evden silah sesinin gelmesini bekler. Ancak, evden herhangi bir ses işitilmez. Bir sonraki gün, Baki Efendi’nin işe hiçbir şey olmamış gibi geldiğini gören Şakir Efendi dayanamaz:

“- Ha, dün gece merakta kaldım, iş ne oldu?

Baki kızardı; rahatını feda etmemek, alıştığı rahattan, durgun, düzgün, gürültüsüz hayattan ayrılmamak için her şeye katlanmış bir adam durumuyla en açık bir hikayeye aldanmış görünerek:

- Boş yere tasalanmışsınız, dedi, gelen doktormuş, bizim Doktor Hüsnü Bey...

¹⁸ a.g.e., 150

- Eşim sancılanmış da..."¹⁹

Yazarın da ortaya koyduğu çürümüşlüğün en açık işareti olan bu durumu, içine sindiren Baki Efendi, kurulu düzeni bozulacak diye açık bir şekilde ortada olan aldatma hilesini yutacak kadar bozuk bir kişiliğe sahiptir. Evsiz ve işsiz kalmaktan korkarak, hayatını bu şekilde devam etmeye rıza gösterir.

Yine aynı hikayede, Baki Efendi'yi durumdan haberdar eden arkadaşları Osman Bey ve Şakir Efendi, aslında bu duruma üzülmemektedirler. Bunlar kendi mutluluklarını daha iyi hissetmek için, "başkalarının felaketini arar ve bencilliklerinin böyle bazı çeşitlerine erdem adı vererek mesela aldatılan bir kocayı uyarmayı "ahlak" sayarlar. Halbuki bunun aslı, başkalarının felaketlerinden duyulan vahşi zevk, kendisini ondan mutlu görmek için hazırlanmış garip bir delil" olmaktan öteye bir şey değildir. Bu özellikleri ile Osman Bey, ve Şakir Efendi'yi de yazar, bozuk kişilikleri ile karşımıza çıkarır. Onlar var olan durumu düzeltmek, kadını uyarmak yerine yangına körükle gitmişlerdir. Bunu neticesinde doğacak aile faciası, onları mutlu edecektir. Yaptıkları bu uyarıyı da erdem adına yaptıklarını sanmaktadırlar. Osman Bey ve Şakir Efendi'nin şahsında, bütün bir toplumun genel ruh halini ortaya koyan yazar, yozlaşan toplumun beklentisi de bir şekilde gerçekleştirilmek istemez.

Yazarın "Vehbi Efendinin Kuşkusu" hikayesi de "Komşu Namusu" hikayesi gibi, düzeninin bozulmasını istemeyen bir şahsın bazı temel ahlaki ilkelere göz yumması üzerine kuruludur.

Vehbi Efendi, kendi halinde, işten eve, evden işe giden bir memurdur. Komşu kızları olan Hanife, ondan rahat durmaz ve onu uygunsuz bir ilişkinin içine çekmek ister. Ancak bir türlü bunu başarmaz. Hanife hazırladığı bir oyunla Vehbi Efendi'yi kendisi ile evlenmeye mecbur eder. Hanife, Vehbi Efendi'nin kendisini hamile bıraktığını söyler ve durum kasabanın imamına intikal eder. Vehbi Efendi nikaha yanaşmayınca, araya, kadı ve Vehbi Efendi'nin müdürü girer. "Ya iş, Ya istifa" deyince o da hiç alakası olmadığı halde Hanife ile evlenmek zorunda kalır.

"Vehbi Efendi memnundu. Yalnız, altı ay sonra, kundağı kucağına koydukları zaman, daha kendisinin de pek iyi anlayamadığı babalığın esrarını bulup çıkarmak isteyen bir düşünce ile çocuğa uzun uzadıya baktı; fakat bu kapalı, buruşuk, yumuk yüzden hiçbir anlam çıkaramayarak" Fesuphanallah!" dedi.

Tabakaların Kamil, Vehbi Efendi'yi dalgın, oturaklı bir tavırla; ağır ağır kahvenin önünden geçerken, arkadaşlarına almalı anlamlı işmar ediyor.

-Yutturduk öküze!.. diyordu..."²⁰

Vehbi Efendi'nin kişiliğindeki bozukluk, yazarın mizahi üslubuyla adeta örtülüyor. Ancak hikayede bahsedilen hile, çok açıktır. Vehbi Efendi, Hanife ile hiçbir alakası olmadığı halde, sırf içinden olmamak için nikahı kabul eder. Altı ay sonra doğan çocuk her şeyin açık bir delilidir.

Yazarın "Küs Ömer" hikayesindeki kahraman tam anlamıyla, deli ve sadisttir. Ömer'in sahip olduğu mizaç, hiçbir şekilde yenilmeyi hazmetmez. O yenilgiyi sahip olduğu hayvanda bile görmeyi kendisine yediremeyecek kadar ruhsal bozukluk içindedir.

¹⁹ KARAY, Refik Halit; Komşu Namusu, s. 122

²⁰ KARAY, Refik Halit; Vehbi Efendinin Kuşkusu, s. 65

Ömer, “önceleri arabacılık ederdi. Fakat bir kere, Göçmen Hüsmen’in doru atları onunkileri geçmiş ve bu olay eve dönüşte ahıra sokmadan beygiri de, yaylıyı da pazara çıkarmaya, bir daha evine araba dizgini almamaya sebep olmuştur. Çocukluğunda, güreşirken sırtım yere geldi diye başını alıp bütün bir yaz kasabaya uğramadan bir başına kırlarda dolaştığını bağlarda çakal gibi yatıp kalktığını, adam yüzü görmediğini bilenler hikaye ederdi.

Aslında bunun için adına “Küs Ömer” , “Küskün Ömer” derlerdi.”²¹

Ruhi dengesi bu şekilde bozuk olan Ömer, köyden bir kızla evlendirilir. Zehra, Ömer’in tuhaf kişiliğinin farkındadır. Bu durum Zehra’yı korkutmaktadır. Zehra, kocasının evine kazları ile beraber gider. Köyde kazları dövüştürmek bir gelenektir. Bu kaz dövüşü, önceden duyurulur ve tam bir eğlence havasında geçer, köylüler kaz dövüşünde bahse bile girerler. Köylülerin direktmesi ve Zehra’nın isteğine rağmen, Ömer, kazlarını dövüştürmeye yanaşmaz. Ancak köyde, Ömer’in kıramayacağı Eşref Ağa’nın isteğiyle kazların dövüştürmesine karar verilir. Yapılan kaz dövüşünde, Ömer’in kazı yenilir. Buna çok sinirlenen Ömer, kazı boynundan tutarak yerden kaldırır ve havada kaç kere çevirdikten sonra fırlatır. Boynu olduğunun iki katı uzayan kaz, düştüğü yerde ölür.

“Bu olaydan sonra Zehra, bir senedir, kocasından doğru haber alamıyordu. Yalnız üç, dört vilayet memleketlerden dönen askerler, bazen, yollarda Ömer’e rastladıklarını söyleyerek, “Gidinin küskünü!..” diye konuşurlar.

Refik Halit Karay, toplumsal olayları aktarırken kişiler arası ilişkilerde ruh analizleri yaparak patolojik durumları ortaya çıkarır. Yazarın “Yatık Emine” hikayesinde, cinsi dürtülerin sonucu oluşan kişilik bozuklukları karşımıza çıkar. Yatık Emine, vilayetteki uygunsuz hareketlerinden dolayı ıslah amaçlı gönderildiği bir kasabada yaşamaya mecbur edilir. Hiç kimse Emine’nin bu kasabaya gönderilmesinden memnun değildir. Herkes Emine’nin bir şekilde kasabalarından alınıp, başka bir yere aktarılmasını ister. Fakat, kimse ses çıkaramadığından aktarma işi gerçekleşmez. “Cılız ve sıska” olan Emine, bu kasabaya etiketi ile gelmiştir. Bir çok şehirde tanınan Yatık Emine, şehrin asayişinden sorumlu olan Dal Sabri’nin karşısında “bir köpek yavrusu” gibidir; onun karşısında “ezile büzüle, kapının pervazına sürünerek” çıkar. Islah amaçlı olarak gönderildiği kasabada hiç kimse Emine’ye ne ev ne ekmek vermek istemez. Bütün bu olumsuzluklara rağmen yazar, hep Emine’nin yanındadır. “Beş yıllık sokak oruspusu” Emine, “valiliğin kirli bir hediyesi” olarak görüldüğünden her türlü aşağılanmaya maruz kalır fakat yine de sesini çıkarmaz.

Yatık Emine, bütün bu dışlanmışlığa rağmen, kasabalının gözünde çekici bir kadındır. Kasabada bir çok kişi ile kadınlık yönünü ön plana çıkararak, diyaloga girer. Yatık Emine’den hoşlanan Dal Sabri, Emine’nin Gürcü Server’le olduğu dedikoduları üzerine harekete geçer. Teğmen Dal Sabri, aslında asayişten sorumlu olduğu halde, o da, Emine ile birlikte olmak ister. “Dal Sabri birlikte olamadığı Emine’den hincını, döverek alıyordu...

-Geldiğin gün sana uslu otur, yoksa kemiklerini kırarım dedimdi. Al işte... diye söyleniyordu...

Her vuruşta biraz daha sakinleşiyor, yatamadığı bu kadını dövmekten tat alıyordu.”²²

²¹ KARAY, Refik Halit; Küs Ömer, s. 89

Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Refik Halit, Anadolu insanını olduğu gibi aktarır. Abartma yoluna giderek yüceltmez veya ideolojik amaçlı olarak bazı karakterleri kötülemez. Refik Halit, gözlemlerine dayalı olarak, Anadolu insanını aktarır. Bu insanlar, etraflarında gelişen olaylardan etkilendikleri ölçüde, hikayelere kişiliklerini yansıtır. Dal Sabri, yeni göreve başlamış bir teğmendir. Kasabanın asayişinden sorumludur. Göreve başlar başlamaz Yatık Emine olayıyla karşılaşır. Dal Sabri, “henüz yeni okuldan çıkmış, pembe, sarışın, tüy gibi ince, güzel endamlı bir delikanlı”dır. Bu gençliğiyle beraber, kadınlara da düşkündür. Yatık Emine’den beklediğini bulamayan Dal Sabri, “iyi mal olsa buraya gönderirler miydi?” diye düşünür. Bunun üzerine eline geçen fırsatlarda Emine’yi kıyasıya döven Dal Sabri, bundan haz alacak derecede bozuk bir kişilik sergiler.

Yazar, Yatık Emine’yi de Dal Sabri gibi patolojik bir vaka olarak karşımıza çıkarmaktadır:

“-Hay gidinin oğlanı, bedenimi bere etti...diyordu. Bunu söylerken sanki, tatlı bir şeyden söz eder gibi söylüyor, yutkunuyordu. Çoktandır erkek dayığı yememişti. Onu şimdi çok tatlı bulmuştu.”²³

Yazar, insanların genel olarak iki yüzlü olmalarını da eleştirir. Söyledikleri ile yaptıkları birbirini tutmayan insanlar, genellikle söylediklerini yapmazlar. Sağlam kişilikli insanlar yapmadıkları olumsuz davranışları yaptıklarını söylemezler, veya bu olumsuz davranışlar hakkında övücü ifadeler kullanmazlar. Ancak, olumsuz davranışta bulunan insanlar, olumlu gördükleri özellikler hakkında övücü konuşmalar yaparlar, olumlu davranışları yaptıklarını söyleyerek övünürler.

“Şeftali Bahçeleri”nde bu türden çelişkili kişiliğe sahip insanlarla karşılaşmaktayız. Bunların yaptıkları davranışlar ile konuştukları konular tamamen birbirinden uzaktır. Şeftalilerle dolu kasabaya gelen memurların işle güçle alakaları yoktur. Bunlar tamamen keyif düşkünü, gününü gün etme peşinde olan insanlardır. Bu memurlar kurdukları içki meclislerinde tasavvuftan konuşurlar, Mevlevilikten, Melamilikten bahsederler. “Bu şahıslar, Mevlevilik veya Melamilikten bahsetmekle beraber, İslamiyet’in içki yasağına ve diğer prensiplerine önem vermezler. Din, onlar için kendine göre yaşanılan bir hayat şekli değil, güzel şiirlerle ifade edilen bir kültür konusudur. Agah Bey’in Avrupalı fikirlerinin nasıl yaşanılan hayatla bir ilgisi yok ise, tasavvuf ve Melamilik de yoktur.”²⁴

Refik Halit’in “Garaz” hikayesinde, Anadolu’nun bir köyünden kalkıp İstanbul’a gelen bir ailenin geçirmiş olduğu değişim anlatılır. Çerçi Halil, İstanbul’da çok kısa sürede zengin olmuş sonradan görme bir Anadolu insanıdır. Çerçi Halil, zamanla, yanına karısı ve kızını da alır. Çerçi Halil’in kızı Nebile, çok kısa zamanda İstanbul sosyetesinin icaplarından olan şekli değişimi gerçekleştirir. Nebile, anne ve babasının tam anlamıyla değişmediğini görünce rahatsız olur. “Anasını durmadan, nefes aldırmadan azarlıyor, babasını adam yerine koymuyor, ağzını açarken susturuyordu. Hele birlikte sokağa çıktılar mı çevresindekileri onlardan olmadığına inandırmak için hep ya ileride, ya geride yürüyor, eve dönünce de “beni yerin dibine geçirdiniz! Rezil ettiniz!” diye kıyametleri koparır.

²² KARAY, Refik Halit, Yatık Emine, s. 28

²³ a.g.e., 30

²⁴ KAPLAN, Mehmet, a.g.e., 93

Nebile, ait olmadığı İstanbul'a gelmiş, kısa sürede zengin olmuş bir genç kızdır. Nebile, sonradan görmüştüğün bütün özelliklerini göstermekten çekinmez. Ait olmadığı İstanbul'da, ait olduğu anne ve babasını hor görür, aşağılar, onlarla insan içine çıkmaya utanır. Nebile, İstanbul hayatını sadece şekli yönüyle alır, bunun dışında, İstanbul hayatının derinlemesine hiçbir tarafıyla ilgilenmez. İstanbul'da yaşadığı her günde ayrı bir heyecanın peşindedir. Yaşadığı gönül ilişkileri bile yüzeyseldir. Geldiği Anadolu kasabasına dair, aklına hiçbir şey gelmez. Anne ve babasının taşralı olduklarına ilişkin davranışları, Nebile için aşağılanma nedeni olduğundan, o, hiçbir şekilde anne ve babasıyla gözükme istemez.

Babasının iflası ve kasabaya geri dönüş, Nebile için tam bir kaostur. Geri dönüşü kabullenemeyen Nebile, bütün öfkesini ve kinini babasına yönlendirir.

4. BÖLÜM

EKONOMİK HAYAT

Ekonomik problemler, köy konulu eserlerin temel konularındandır. Refik Halit'in hemen her hikayesinde, özellikle, köy ve kasaba hayatını işleyen hikayelerinde, ekonomik sıkıntıların bir türüne rastlanabilir. Refik Halit'ten sonraki dönemde de, yine ekonomik sorunlar eserlere konu edilmiştir. Ancak ekonomik sıkıntılar, dönemlere göre değişiklik arz ederek karşımıza çıkmaktadır. Anadolu insanının veya kırsal kesimde yaşayan insanların içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar bu şekilde ortaya çıkarılmış olur. Ekonomik sıkıntılar farklılık arz etmektedir. Ekonomik sıkıntının çeşidi ne olursa olsun, insanlar bu ekonomik zorluklarla mücadele ederler.

Ekonomik sıkıntıların bir sonucu olarak, insanların yaşadıkları yerlerin sağlıklı bir yaşam için elverişsiz oluşu, özellikle dikkat çekmektedir. Yine de insanlar, hayatta kalmak için buralarda yaşamaya devam ederler. Yazarın hikayelerin de yaşanan mekanlardaki yaşam standartlarının düşüklüğü, hikayede yaşayanlar tarafından kabullenilmiştir.

Refik Halit, fakirlik mevzusunu işledi hikayelerinde, çok canlı tablolar çıkarır. Onun eserlerinde, kahramanların karşılaştıkları fakirlik, tamamen savaşın, coğrafyanın ve ailevi yokluğun ürünüdür. İnsanlar her şeye rağmen fakirlik ile mücadele etme isteğindedirler. Fakat, karşısına işsizlik problemi çıkmaktadır. O günün şartlarında memleketin durumu pek iç açıcı değildir. İnsanlar kendi güçleri ile fakirliği yenme gayreti içindedir.

İşsizlik, insanları farklı çözüm yollarına itmiştir. Anadolu'daki köy ve kasabalarda yakacak odun sıkıntısının varlığı dikkat çekmektedir. Yakacak sorununu, ağaçları keserek temin eden kasabalılar ve köylüler bazen bu amaçlarına ulaşmak için uzun mesafeler kat etmek zorundadırlar. Ağaçları kasabaya ve köye götürmek için öküzlere ihtiyaç vardır. Ancak, köylü veya kasabalı bu imkandan da uzaktır.

Anadolu insanı, karşılaştığı ekonomik sıkıntıları ve coğrafyanın sertliğini aşmada, kendine göre yöntemler arayıp bulabilmektedir. Yazın işini görsün diye ve sadece karın tokluğuna çalıştırılan öküzler, yaz sonunda aşağı yukarı aynı fiyata satılmaktadır. Ancak bu tür bir işi, durumu iyi olanlar yapabilmektedir.

Anadolu'ya atanan genç memurlar, Anadolu'nun kalkındırılması gerektiği fikrine sahiptirler. Köylerde ve kasabalarda yapılması gereken ıslah faaliyetleri konusunda projeler üretirler. Bunlar, Avrupa'da okumuşlar ve Avrupa'daki örneklerinden hareket ederler. İşin sadece teorisine vakıf oldukları için, pratikte bir varlık gösteremezler.

Savaşan askerler, mütareke dönemlerinde işsiz kalmaktadırlar. Evlerine dönen bu insanların, yapacak hiçbir işleri yoktur. Refik Halit, bu dönemde bu tür bir ayrıntıyı alıp işlemiştir. Aynı zamanda bu durum, sosyal patlamaların da habercisidir.

Ekonomik güce bağlı çekişmeler, Refik Halit'te karşımıza pek çıkmaz. Refik Halit, zengin ülkelerin askerlerinin bu zenginliklerinin rahatlığıyla hareket ediyor olmalarını hikayelerine konu etmiştir. Bizim askerlerimizin onların zenginliklerinden gelen ukalaca tavırları karşısındaki ezilmişliklerini anlatır. Ayrıca

hikayelerde, Anadolu insanının yaşam standartlarının farklı olduğu durumlar da gözlenmektedir.

Teknolojinin ülkemize yavaş yavaş girdiği “Memleket Hikayeleri”nin yazıldığı yıllarda, bu değişimin yol açtığı olumsuzluklarda işlenmektedir.

Yazar, eserlerinde, Anadolu insanının ekonomik gerçeklerine, çok yönlü bir şekilde değinir. Köyde yaşayan bireylerden, savaş döneminde zengin olan ve savaşla beraber sefil bir hayat yaşayan insanlara kadar, her çeşit sınıfı görmek mümkündür.

4. 1. SEFALET İÇİNDE YAŞAM MÜCADELESİ:

Refik Halit, hikayelerinde mekanlardan sıklıkla bahsetmez. Onun hikayelerinde mekanlar pek yer tutmaz. Kasaba ve köylerin vazgeçilmez unsurları olan ev, kahvehane, cami gibi mekanlar, yazarın hikayelerinde olayın içinde kapsadıkları alan kadar bulunurlar. Bu tür mekanlar, olayın akışındaki etkinlikleri ölçüsünde karşımıza çıkar. Yine de kasabalar, mekan tasvirleri itibariyle köylerden daha zengindir.

Cer Hocası hikayesinde Asım, hemşehrilerinin kaldıkları eve giderken şu manzara ile karşılaşır. “... Yağ mumu, lapçin, heybe kokan yerlerde küf, is içinde bulunmamıştı...” Öteye beriye sabah çayı götüren İranlılar, öksüre tüküre gezinen softalar, sıvası dökülmüş duvarlar, dizi dizi kapılar kendisine bir gezide bulunuyorum aldanışı verdi.”¹ Asım, yokluk içinde bulunan hemşehrilerinin yanına gider. Yazar, bu yokluk manzarasını, daha olayın başında aktarır. Onların yaşadıkları mekanın bu genel görüntüsü, hayatlarını hangi şartlarda devam ettireceklerinin kanıtı gibidir.

“Komşu Namusu” hikayelerinde “... çevrede zelzeleden korkarak sokaklara dökülmüş bir yoksul memleket görüntüsü vardır...”² Bu yoksulluk manzarasının bir benzeri de “Ayşe’nin Yazgısı”nda karşımıza çıkar. “... Ana kız “Abdi’nin Köşkü” denilen bu yıkık, korkunç, yalnız kovukta bir bekçi gibi oturuyorlardı. Bundan kırk sene önce, kim bilir nasıl bir eğlence fikrine hizmet için yapılmış, fakat o zamandan beri kullanılmayan bu ev, yıkık duvarları, çürümüş çatısı, dökülmüş kafesleri, her taraftan ayrılmış sıvalarıyla eski bir mezar gibi ölümü düşündüren bir hal almıştı.”³ Buradaki manzara da pek iç açıcı değildir. Her iki hikayede de mekan tasvirlerinin bu olumsuzlukları, beraberinde ahlaki yoksunluğu getirmektedir.

Komşu Namusu hikayesinde “zelzeleden korkan şehir” benzetmesini yapan yazar, bu şehirde iflas eden aile müessesesinin de, zelzeleye uğramış olduğunu ve yok olmuş olduğunu anlatmaktadır.

“Ayşe’nin Yazgısı”nda ise bu viranede yaşayan, ana ve kıza o civarda yaşayanların bakış açısındaki cinsel dürtünün belirgin olarak ortaya çıkışı anlatılmıştır. Zaten mevzu bahis edilen harabe köşk, “eğlence fikrine hizmet için yapılmış” gibidir. Eğlence fikri, memlekette hep cinsel unsurları ön plana çıkaran bir olgu olarak algılanır. Bu viranede de, aslında viraneye dönüşmüş yaşamlar vardır.

¹ KARAY,Refik Halit; Cer Hocası, s.155

² KARAY,Refik Halit; Komşu Namusu, s. 118

³ KARAY,Refik Halit; Ayşe’nin Yazgısı, s. 176

Hikayelerinde mekanlara ait tasvirlerin sık olmadığını belirttiğimiz yazarın, “Koca Öküz” hikayelerinde, Hacı Ağa’nın evinden bahsederken, köylünün bu tür bir yaşam standardından uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. “Toprak damlı, kavruk yüzlü köyün ortasında kırmızı kiremitli, çam tahtalı, yeni yapı evi, değirmenlerin hakkından çalınıp, yaz kış gürül gürül akan suların feyziyle fışkırmış gür ağaçlarla dolu bir bahçesi vardır. Evin önünde bir tarafı tamamiyle açık; boylu boyunca koca bir sundurma yaptırmıştı. Burası, yaz gecelerinde yıldızların ışığı, böceklerin sesiyle dolduğu zaman ne hoş olurdu.”⁴

Bu hikayede yazar, tasvire, köy ile Hacı Ağa’nın evi arasında bir tezatla başlar. Hacı Ağa, evinin suyunu değirenenden su çalarak temin etme yoluna gitmiştir. Bunlar, yazarın, köyde yaşanan bu tür çelişkili yaşam farklılıklarını özellikle ortaya koymak isteğini kanıtlar.

Yazarın, “Boz Eşek” hikayesinde de mekan ile ilgili tasvirler dikkat çekicidir. Hikayede, memlekette yapılan binaların bitirilmediği bunun insanımızla alay etmek için yapıldığı sezdirilmek istenmektedir. “Minimini kasabanın balkonlu, kuleli, gazinoya benzeyen kocaman bir konağı vardı. Ama tamamlanamamıştı. Sıvanamayan kerpiç duvarlar yer yer açılmış, kumrulara yuva olmuştu, üst kat penceresiz, sıvasız, tahta örtülerle bekliyordu. Kenarda battal bir kireç ocağı, biraz ötesinde işçilerin çalıştığı zamandan kalma bir sundurma, bu günde, öyle duruyordu. Bina çoktan yıkıntılaşmıştı.”⁵

4. 2. FAKİRLİK VE İŞSİZLİK:

Bu dönemde ve bu dönemden sonra, işlenecek temel problemlerden biri de fakirlik ve işsizlik problemidir. Refik Halit’in hikayelerindeki fakirlik ve işsizlik problemi karşımıza canlı birer tablo olarak çıkmaktadır. “... Zira hemşehrileri iki gün sonra cerre çıkıyorlar, beş on meci diye kapabilmek ümidiyle köyleri dolaşmaya başlıyorlardı. Ufak kasabalara, köylere yayılan bu softalar her sene ramazan sonunda beş on para elde edebilirler, bedava yerler, içerlerdi. Bunların içinde mescitte vaaz edenden, imam efendiye, köylüye hizmet edene kadar vardı; talihine ne çıkarsa ... Bazen iyi iş yapılırsa beş on para sahibi oluyorlardı, hatta yerleşilirdi.”⁶ Fakirlik ve işsizlik mevzusu canlı bir tablo olarak sunulmuştur. Buradaki fakirlik ve işsizlik dönemin şartlarının bir ürünüdür. İnsanlar yaşamak için her şeyi yaparlar ve her şeye katlanırlar. Köy imamlığıyla yola çıkan bu insanlar, bazen bir yardımcı, bazen bir amele gibi çalışabiliyorlar. Bütün bunlar mecburiyetin bir sorunudur. Bu şekilde, fakirlik ve işsizlik mevzusunun boyutları ortaya konulmuştur.

Yazarın “Köpek” adlı hikayesinde sürgüne gönderilmiş bir adamın yaşadığı güçlükler gözler önüne serilir. “Osman kağıttan çiçek, yazılı tabak sattı; satamadığı zaman fırından ekmek dilendi, kasaplardan kemik topladı; aşırıldığı bile oldu.”⁷ Her şeye rağmen Osman, yaşamak istemektedir. Ancak o, yaşama devam etmek için hırsızlık bile yapmaktadır.

⁴ KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 50

⁵ KARAY, Refik Halit; Boz Eşek, s. 101

⁶ KARAY, Refik Halit; Cer Hocası, s. 156

⁷ KARAY, Refik Halit; Köpek, s. 43

4. 3. YAKACAK ODUN SIKINTISI

Refik Halit'in hikayelerinde, asıl olan kurgudur. Olay etrafında, köylülerin karşılaştıkları sıkıntılar da belirgin olarak verilmektedir. Yoksulluk içindeki kasaba halkı, özellikle kış mevsiminde yakacak sıkıntısı çekmektedir. Yakacak, doğal alanlardan temim edilmektedir. Yakın yerlerde ağaç kalmayınca, uzak yere gitmek gerekmektedir. Bunun içinde öküz arabaları kullanılmaktadır. "... on sekiz saat ötedeki ormanlardan kasabaya odun indirecek acar öküzler nerede? Derileri tulum, kemikleri tarlaların çevresine çit olmuştu ..." ⁸

Kömür ve daha değişik yakıtlardan mahrum olan kasabalılar, ormanlara yönelmişler. Ormanlı alanlar bu şekilde harap olmuştur. "... Bu yıl odun kıtlığı çok can yakacak, çok ocak söndürecekti.

İki sene için peşin para ile kiraladığı hamamı yakacak bulamadığından kapatmak zorunda kalan İlistir Nuri" ⁹dir.

İlistir Nuri, kasabasının sevdiği çok zeki bir insandır. İlistir, düştüğü bu kötü durumdan yine zekası ile kurtulacaktır. O, kasabanın hemen dışında bulunan küçük çam ormanından faydalanma niyetindedir. Ancak kasabalı, mescidin minberini yakmakla, bu ormanın ağacını baltalamak arasında bir fark görmez. Ancak bu sorunu İlistir Nuri, uyanıklığını ve zekasını kullanarak açacaktır.

4. 4. KÖYDE EKONOMİK GÜÇ VE STATÜ

Ekonomik sıkıntıların çeşidine göre Anadolu insanının bulduğu çözüm yolları da çeşit çeşittir. Hacı Mustafa Ağa, pazardan her zaman yaptığı gibi, gidip bir öküz alır ve bu yedek öküz ile yaz mevsiminde işini görür. "... Güze doğru götürüp satardı. Çok defa aldığı fiyatları müşteri bulduğundan boğaz tokluğuna hayvana işi gördürmüş olur, kışın işsiz aylarda, boşu boşuna beslemekten kurtulurdu." ¹⁰

Hacı Ağa, köyde yaptığı her şeyi parasıyla yapmaktadır. O, hacı unvanını almasına rağmen bunun gereklerini yapmaz. Tersine, ahlaksız diyalogların ortasındadır. Hacı Ağa, kasabanın en namılı kahpesini, Çiçek Emine'yi, köye getirmiş. Karısı, ev ile çocuklarla hayvanlara, tarlaya bakar. Yapılacak tüm kaba işleri görür. Çiçek Emine bir gelin edasıyla, süslenip baş köşeye oturur. Bu duruma ne köylü ne de Hacı Ağa'nın oğlu ses çıkarmaz. Hacı Ağa bunları yapma cesaretini, sahip olduğu ekonomik güçte ve resmi ilişkilerinde bulmaktadır.

Bu hikayede, rüşvet ve ağalık meselesi işlenmiştir. Zengin ve hatırlı olan Hacı Ağa'ya bütün köylü istese de istemese de saygı göstermek durumundadır. Değirmenden kendi bahçesi için çaldığı suya, kendi tarlasını diğer köylülerin zararına genişletmesine, borçlarını ödememesine kimse ses çıkarmaz.

⁸ KARAY,Refik Halit; Yatır, s. 105

⁹ KARAY,Refik Halit; Yatır, s.105

¹⁰ KARAY,Refik Halit; Koca Öküz, s. 48

4. 5. KÖYÜ KALKINDIRMA ÇABALARI

Tanzimat döneminden beri Anadolu köylerinin kalkındırılması gerektiği fikri pek çok yazar tarafından işlenmiştir. Refik Halit, bu konudaki görüşlerini “Şeftali Bahçeleri” hikayesinde ortaya koymaktadır.

Hikayenin kahramanı “... Agah Bey, Tanzimat ve II. Abdülhamit devrinde, Avrupa’ya kaçan, Yeni Osmanlı ve Jön Türklerin uyandırdıkları akıma uymuş, daha sonra “nüfuzlulardan birinin tavassutu ile memlekete dönmüş” ne Avrupa’yı ne de Türkiye’yi bilen meçhul kahramanlardandır.”¹¹ Agah Bey, teori ve pratik çelişkisini yaşayan bir gençtir. Yazar, Agah Bey’i “dünya ahvalinden habersiz, nazariyatla büyümüş, dik başlı, kuru zevkli bir adam” şeklinde tarif eder. “Anadolu içinden hanlarda kalıp, köylerde yatarak memuriyetine gelirken yüreğine kadar, gam kaplamış olan Agah Bey, Anadolu’nun kalkındırılması için ciddi girişimlerde bulunma hevesi içindedir. Aksaklıkları görür, bu yönde projeler üretmeye başlar. “... Mutasarrıfa ilk hevesle şehrin imarına sapan ve tırpanlarının ıslahına, kağı arabalarının değiştirilmesi gerektiğine dair ayrıntılı öneriler vermişti.”¹² Bütün bu yöndeki iyi niyeti, Şeftali Bahçeleri namı kasabada kesintiye uğrar, uygulama sahasına geçemez. Çünkü Agah Bey, bu kasabada yalnızdır. Bu yöndeki girişimi kasabadaki diğer memurlar tarafından alay konusu edilmektedir.

“Osmanlı toplumu, Batı karşısında sürekli yenilgiye uğradıktan sonra, hayat karşısında bedbin bir tavır almış ve teselliye içki ve eğlencede bulmuştur. III. Ahmet devrinde başlayan ve Nedim’in şiirlerinde en güzel ifadesin bulan bu hayat görüşü, aktif iş hayatından ve memleket gerçeklerinden uzak insanlar arasında, değişik şekillere girerek bu güne kadar gelir.

Refik Halit, bu yaşayış tarzının, hayat görüşünü eski kültür ile olan münasebetini şu satırlar ile belirtir:

“...Burası Anadolu’nun Sadabadı idi. Tıpkı Sadabad gibi burada da mütemadiyen sazlar çalınıp, çengiller oynar; gazeller okunup şiirler yazılırdı. İçki düşkün mütasarrıflar, müdürler içinde çoğu şair idi; Nedimane gazeller yazarlar; aruzdan, tasavvuftan bahisler ederler; Mevlevilikten, Melamilikten dem vururlardı.”¹³

Mehmet Kaplan, Agah Bey’in düşündüğü kalkındırma çabalarının karşısındaki problemi, bu şekilde izah etmektedir. Bu toplumsal rehavet atılmadan, bu yönde yapılacak girişimlerin sonuçsuz kalacağını belirtir. Çünkü bu işte başarı, teori ile sağlanamaz. Avrupa’daki örnekler, aynen alınırsa, başarı sağlama ihtimali düşüktür. Anadolu insanının sosyal yapısına uygun ıslah çalışmaları en uygun sonucu verecektir. Avrupa’da sadece ilim tahsil etmek, problemi çözmede yetersiz kalmaktadır.

4. 6. SAVAŞIN GETİRDİĞİ SEFALET

Refik Halit Karay, 1919 yılında İstanbul’da yazdığı “Garip Bir Hediye” ve “Bir Saldırı” adlı hikayelerinde savaşa katılmış ve mütareke dönemlerinde İstanbul’a gelmiş insanların hayatlarını anlatır.

¹¹ KAPLAN, Mehmet; a.g.e., 92

¹² KARAY, Refik Halit; Şeftali Bahçeleri, s. 41

¹³ KAPLAN, Mehmet; a.g.e., 92

Savaşa katılan insanlar, savaş dönüşünde çok kötü durumlarla yüz yüze kalır. Yine aynı dönemde yaşayan, ancak savaşa katılmayan insanlar zengin olmuşlardır. Aynı topraklarda yaşayan ve aynı savaşı göğüslemeleri gereken iki tür yaşamı karşımıza çıkaran yazar, hayatın acımasızlığını gözler önüne serer.

“Aynı devirde, aynı şehirde yaşayan iki insan, ikisi de aç, ümitsiz, ikisi de harbe iştirak etmiş, ikisi de harpten önce zengin ve asil. Biri, ümidini elinde taşıdığı garip bir hediye, bir fırçaya bağladığından isyana hazır bir ruh içinde, tereddütlerle doluyor; diğeri bir parça ekmek ve zeytin parası için tabanca ile yol kesip hırsızlık ediyor. Feridun içinde bulunduğu şartların isyana hazırladığı bir kişiliktir. Meçhul hırsızsa Feridun’da görülen gerilim aksiyon haline gelmiştir. Her ikisi de ümitsizlik içindedirler, bedbindirler.”¹⁴

Garip Bir Hediye’de Feridun’a garip bir fırça hediye eden, Yahudi bir tüccardır. Bir Saldırı’daki Hayrullah Efendi, harp yıllarında “kârına bakıp işini yoluna koyan” bir kereste tüccaridir.

Her iki hikayede de, savaşın kirli yüzü gösterilmiştir. Savaşa katılan ve her şeylerini kaybeden insanlarla, savaş yıllarında ticaretle uğraşıp zengin olan insanlar bir hayatı paylaşmaktadırlar. Yazar, bu dönemde insanların geleceklerinin belirsiz olduğunu ifade eder. Savaş sonucunda insanlar, memleketlerine dönmekte ve orada asıl acıyı çekmektedirler. Bu işsizlik problemi karşısında bireyler tamamen yalnızdır. “... Bugün uzun bir cenk, bir esaret ve felaket devresinden sonra İstanbul’a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkarıp bir dilim ekmeğe muhtaç bir hale düşünce ...”¹⁵ Savaşın getirdiği en temel problem sakat kalmaktır. Ekonomik olarak da çok iyi durumda olmayan ülkeler, sakatları istihdam etmede ciddi problemler yaşamaktadır. Bu insanların işsizlik gibi en temel sorunları çözümsüz kalmaktadır. “... Bir ara içine öyle bir hüznün, bir ümitsizlik doldu ki, hemen oraya çökmek ve ağlaya ağlaya erimek, tükenmek istedi... Zaten aylardan beri dertler, endişeler içinde garip bir baygınlık gelip çatıyor, yüreğinde bir erime, bir tükenme seziyordu; bu belki bir kalp bozukluğuydu, beklenilmeyen bir zamanda ölebilirdi. Ne iyi olacaktı. Keşke şimdi, şuracıkta düşüp kalsaydı, kurtulsaydı...”¹⁶

Yazarın en güzel anlattığı sahneler, belki de bu tür yoksulluk sahneleridir. Uzun yıllar sürgünde yaşamış olan yazar, işsizliği ve fakirliği belirgin bir şekilde hissetmiştir. Bu tablolarındaki canlılık, yaşanmışlığın yansıması gibidir. Bu tür tablolar, Anadolu’da yaşanan dramalara ışık tutmak bakımından dikkat çekicidir.

“ Hayrullah Efendi hırsızın çıktığı dükkana girdi:

- Bu çıkan adam kimdir?

Diye sordu. Aldığı cevaptan anladı ki, ona bu gece bayırda, fıstığın dibinde tabanca uzatıp gırtlığına yapışan ve sonra yedi yüz liranın içinden beş lirasını alarak kaçan bir hırsız değil, namuslu bir aç adamdı. Kim bilir ne vicdan azaplarından, ne mücadelelerden ve kaç günün açlığından sonra, her atılımı, her başvurusu deneyip ümitsiz, eli böğründe kalıp bu saldırıya karar vermişti.”¹⁷

¹⁴ AKTAŞ, Şerif; Refik Halit Karay, s.65

¹⁵ KARAY,Refik Halit;Garip Bir Hikaye, s. 169

¹⁶ a.g.e., 166

¹⁷ KARAY,Refik Halit; Bir Taarruz, s. 175

Bu iki hikaye de, mütareke döneminde, İstanbul'un kenar semtlerinde geçmektedir. İki hikayenin kahramanı da, savaştan sonra açlıktan ve yoksulluktan başka bir şeyle karşılaşmazlar. Bunlar, askerlikten sonra, maaş alamayan ve iş bulamayan insanlardı.

"Bir Saldırı" hikayesinin sonunda yazar, savaştan insanlar ile savaş döneminde cepheye gitmeyip ticaretle uğraşan insanlar arasında bir denge olması gerektiğini ifade etmek ister. "... Demin gırtlığına sarılan adam, kendisi buralarda karına bakıp işini yoluna koyduğu sıralarda, dört yıl, göğsünü; o işin rahatça görülmesine, ta uzaktan savaş meydanlarında siper yatmıştı. Zorla aldığı para bir pay bir hak idi."¹⁸

Adı verilmeyen şahıs, bu şekilde Hayrullah Efendi'nin cüzdanından yedi yüz liranın içinden bir beşlik almıştır. Bu onun hakkıdır. Aslında burada devletin bu insanları nasıl da sefil bir halde bıraktığı anlatılmaktadır.

4. 7. EKONOMİK GÜCE BAĞLI ÇEKİŞMELER

Refik Halit'te, Anadolu insanın ekonomik farklılığından kaynaklanan çekişmeler pek yoktur. Köy ve kasabada ekonomik olarak zengin olanların, daha çok söz sahibi oldukları ve resmi dairelerde daha etkili oldukları üzerinde durulur.

Yazarın, "Kuvvete Karşı" hikayesi Meşrutiyet döneminde yazılmıştır. Bu dönemde, Amerikan hakimiyeti kendisini yavaş yavaş hissettirmektedir. Ülkenin zenginliğine paralel olarak yurt dışına çıkan askerleri de zenginliğin kendilerine sağladığı imtiyazları kullanmaktadırlar.

"- Amerikan sefareti hizmet vapuruna bağlı dokuz gemici idiler...

Onlar, zengin ve başka bir uyruktandı. Bizim askerlerimizin çevreleri ucuna bağlanmış zavallı silik mecidyelerine alışan halkımız, onların yelek ceplerinde dizili liralari karşısında küçülür, bunlar kadar harcayamadıklarına üzgün, onurlarından bir şeyin eksildiğini duyarlardı."¹⁹

Yazar burada halkımızın ve askerlerimizin, zengin, paralı, Amerikan askerlerinin karşısında düştükleri kötü durumu anlatmaktadır.

4. 8. EKONOMİK DEĞİŞME VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Hızla değişen modern dünyaya ayak uydurmanın belki de tek yolu teknolojik çağı yakalamaktır. Yazar, o dönemde henüz ekonomik sorunların her yönüyle işlenmediği konularda bile kalem oynatır. Refik Halit'ten sonraki dönemlerde, teknoloji ile beraber ortaya çıkan fabrikalar etrafında hikayeler, hızla yazılacaktır.

Bu ekonomik gelişme sağlanırken, fabrikalarda çalışanlar ihmal edilmektedir. Yazarın, "Sus Payı" hikayesinde bu durum bir sosyal gerçeklik olarak sunulmaktadır. Hasip Efendi "... kuşkusuz görüyordu, inanıyordu, artık inanmıştı, her

¹⁸ a.g.e., 176

¹⁹ KARAY, Refik Halit; Kuvvete Karşı, s. 143

ay bir genç kız zayıflayarak, öksürerek, terlemiş şakaklarına saçları yapışarak, sabırlı, dayanıklı eriyor, bir gün artık evinden çıkamayarak, köşesinde ölüyordu. Kırk yıldır böyle kaç gencin acıklı ölümlerini seyretmiş, kaç genç tabutunun arkasında yürümüştü.”²⁰

Fabrikada çalışanların durumu bu şekilde verildikten sonra köyün papazının Avrupa'daki fabrikalarda çalışan insanların yaşam standartlarını, bizdeki ve Avrupa'daki fabrikaların işleyiş biçimlerini aktarması sosyal tenkitin açıkça yapıldığının kanıtıdır.

²⁰ KARAY, Refik Halit; Sus Payı, s. 132

5. BÖLÜM

DEVLET VATANDAŞ İLİŞKİSİ

5.1. BÜROKRASI

Osmanlı devletinin kurumlarında gerileme, 16.yy'ın ikinci yarısında başlamıştır. 17. ve 18. yy'larda kurumlardaki gerileme ve çöküş büyük bir hızla devam etmiştir. 19. yy'ın başlarında bu kurumlarda çeşitli düzenlemeler yapılmışsa da bir sonuç alınamamıştır. Yönetimin üst düzeyinde görev alanlar Babıali Kalemleri'nde ve Tercüme Odası'nda yetişmişlerdir. Ancak bunlar resmi yazışmaları çok iyi bilmenin dışında devleti temsil edecek ve yönetecek bilgi ve beceriden uzaktırlar.

Hatır gönül, iltimas ve rüşvet gibi devleti kemirici alışkanlıklar, vali ve kaymakam atamalarında ve diğer görevlendirmelerde etkin rol oynamaktadır. Yazar, hikayelerinde özellikle hatır gönül, iltimas ve rüşvet meselelerini işlemiştir. Bu meseleler etrafında gelişen olaylar, gerçekçi ve gözlemci bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur.

Devlet dairelerindeki başboşluk ve memur sayılarındaki çokluk, özellikle dikkat çekmektedir. Hikayelerde, devlet dairelerine personel alımı ile ilgili olarak, işin ehli olma temel kıstasının gözardı edildiği dikkat çekmektedir. Yazar, bu yönüyle devletin köklü bir bürokratik değişime ihtiyacı olduğunu vurgular.

Devletin önemli kurumlarında bulunmuş olan Refik Halit, bu kurumlardaki memurların yozlaşmışlıklarının çok iyi farkındadır. Ayrıca, Anadolu'ya sürgünü esnasında, buradaki memur yaşamına ilişkin aktardıkları, memurların işsiz güçsüz, boş boş oturdukları ve dedikodu yaptıkları yönündedir.

Refik Halit'in hikayelerindeki memurlar, bir köye, kasabaya veya vilayete has bölgesel memurlar değildir. Memurların genel olarak hayata, insanlara bakış açılarında, rahata düşkün olmak, gününü gün etmek esastır. Hikayelerde daha çok, toplumdaki aksak ve sakat memur anlayışı üzerinde durulmaktadır. Memur tiplerinde tek yönlü bir bakış açısı yoktur. Memurlar farklı özellikleri ve genel anlayışlarıyla ortaya konulmaktadır.

Hikayelerdeki memurlar, çok nadir olarak görev başlarında anlatılır. Söz konusu memurların, daha çok hayata bakışları, eğlenceleri ve yozlaşmış yönleri ön plandadır. Buradaki memurların, memurluk dışındaki genel hayatları farklı kişilik özellikleri gerçekçi bir dille anlatılmıştır.

Yazar, memurların kılık kıyafetlerinin farklı olması gerektiğini ve ilk etapta görüntüde bir ciddiyet uyandırması gerektiğini belirtir. Ayrıca, memurların somurtkan tipler olması da, yazar tarafından tenkit konusu edilmiştir. Memurların temel görevleri devlet tarafından vatandaşlara tanınan her türlü hakkın, kendi görevleri nispetinde aksatılmadan karşılanmasıdır. Bu yönüyle yazar, görevin keyfi yönde kullanılması ve insanların yaşamlarının felce uğratılmasını tenkit eder.

Yazarın hayatında bir dönüm noktası olan Anadolu sürgünü mevcut idareye muhalif olmasındandır. Bu muhalif durum, daha önceki yönetimlerde de olduğu gibi

sürgünleri gerektirmektedir. Bu noktadan sonra, adam kayırma mevzusu ileri noktalara varmaktadır. İnsanların öncelikli olarak işin ehli olup olmadıklarına bakılması gerekirken, bu gözardı edilmiştir. Yazar, bunu hikayelerinde farklı tipler üzerinde göstermektedir. Kaymakamların dahi keyfi uygulamalarda bulunmaları ve tanıdıklar vasıtasıyla iş başı yapmaları, trajikomik sahnelerle aktarılmaktadır.

Torpil ve adam kayırma mevzusu, bir çok hikayenin konusudur. Meşrutiyet yönetimi torpil ve adam kayırmaların son bulacağı ve işin ehline verileceği söylemiyle ortaya çıkmıştır. Yazar, bunun sadece sözde kaldığını, yine aynı şekilde işlerin devam ettiğini belirtir. İnsanların okumak gerektiğine olan inançlarının yok olduğu durumların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Yükselmenin ve devlet kademelerinde iyi bir yere gelebilmenin ölçüsü iyi mevkideki tanıdıkların varlığına bağlı olduğu bir ortamda, insanlar doğal olarak iki yüzlü olurlar.

Bu dönemde açık bir şekilde gözlenen ve temeli geçmişlere dayanan rüşvet, yine Refik Halit'in eserlerinde sosyal bir yara olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikayelerde insanlar, kendi kişisel çıkarları için başkasının haklarına tecavüz etmektedirler. İnsanların haklarını korumak durumunda olmaları gereken kimi memurlar, bir kısım insanlardan bir şekilde faydalanarak, onlar için iş gücü olmaktadır.

Refik Halit'in hikayelerinde, 20.yy'ın vazgeçilmez unsuru olan fabrikalarla kimi insanların maddi olarak güçlendikleri anlatılır. Bunun yanında buralarda çalışan insanların, çok zor şartlarda ve çok az ücretle çalıştıkları ortaya konulur. İnsanlar, adeta, bu fabrikalarda, bir gün yaşamak için iki gün tüketmektedirler. Refik Halit bu şartların devlet eliyle düzeltilmesi gerektiğini tenkitçi bir üslupla ortaya çıkar.

Refik Halit'in hikayelerinde herhangi bir yerin mülki amiri olarak karşımıza kaymakamlar çıkmaktadır. Kaymakamlar müsbet olmayan tiplerdir.

Yazar, savaflara katılıp ülke savunmasında görev almış insanların yüzüstü bırakılmalarını dramatik sahnelerle aktarır. Savaş dönemlerinde çalışıp zengin olanların yanında, savaşın sefil bir hayat süren insanların varlığını sosyal bir yara olarak aktarır.

Refik Halit, devlet tarafından bazılarına verilen makamların, halkın huzuru ve rahatı için kullanılması gerektiğini belirtir. Fakat, gerçekte hüküm süren keyfi uygulamalar ve başına buyruk davranışlardır. Bu tür sahneler, çok olağan sahneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların temel sebebi, o dönemde devletin güçsüz olmasıdır.

5.1.1. MEMURİYET

Refik Halit Karay, sosyal tenkitlerini özellikle "Memleket Hikayeleri"nde yapmaktadır. Anadolu'ya ilk sürgün günlerini hikayeletiren yazar, sosyal eleştiride memurların işgal ettikleri yeri tesbit etmeye çalışır. "... Şeftali Bahçeleri'nin eğlencesi ta uzak diyarlara bile ün salmış, dillere destan olmuştu. Onun için ne kadar zevkine düşkün, keyfine meraklı memurlar varsa hepsi burasını ister buraya yerleşirdi." ¹

Bu anlayış memleketimizde hala değişmiş değildir. İnsanlarımız bir yere hizmet etmek amacıyla gitmezler. Gideceği yerin işinin az, çalışma şartlarının kolay

¹ KARAY, Refik Halit; Şeftali Bahçeleri, s. 38

olmasını isterler. Refik Halit, insanların “güzel bir iş” dediklerindeki maksadın faydalı olmak olmadığını belirtir. İnsanlar, çalışacakları işyerinde, işlerin seyrek olmasını veya hiç olmamasını istemektedirler. “... Bu keyif düşkün memurlar suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından senelerce yerlerinde kalırlar, kasabayı benimseyip evler yaptırırlar, havuzlar açtırır kameriyeler kudururlardı...”²

Refik Halit, dönemin devlet işleri hakkında tenkitlerini ortaya koyar. Üst düzeydeki yöneticiler, kendilerinden aşağıda olanlardan tek bir şey isterler: İtaat. Memurun, bulunduğu yerde işe yarıyor olması, hizmet etmek, memleketi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak istiyor olması önemli değildir. Önemli olan onun muhalif olmamasıdır. “... Aslında çoğu, devrin hoş görmediği, başından savdığı kimselerdi. Yükselme ümidinde olmadıklarından resmi işlere önem vermezler, zevklerine bakarlardı...”³

Refik Halit, bu parçada ülkede her şeyin vatandaş için yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak, hikayede bu tip faydacı ve işe yaramaz insanların merkezden uzaklaştırılmalarının çözüm yolu olmadığını da ortaya koyar. Bu şekilde merkezden uzaklaştırmak, onların, tamamen zarar verici bir pozisyonu geçmelerine sebep olmaktadır.

Agah Bey, dünya işlerinden habersiz, bir takım teorik bilgiler ile büyümüş bir adam olarak tanınır. Mülkiyeden 320 senesinde mezun olan Agah Bey, Avrupa’ya kaçmış daha sonra nüfuzlu bir tanıdığı vasıtasıyla tekrar İstanbul’a dönmüştür. “Anadolu içinde hanlarda kalıp, köylerde yatarak memuriyetine gelirken yüreğini keder, gam kaplamış”⁴ Kasabaya geldiği gün kafasında “Yeni düzenlemeler, örgütler, yardım denekleri” türünden fikirler vardır. “Bu küçük şehirde kocaman işler göreceğini, herkese parmak ısırtacak eserler çıkartacağını” düşünür. Durmayacak, dinlenmeyecekti. “Mutasarrıftan tutarak, amir ve memurların hepsini yola” getireceğini düşünür. “Kendisi büsbütün başka türlü bir memur, Avrupalı bir hükümet adamı” olma gayretleri içine girecektir. Fakat ilk günler ümitsizliğe düşer. Kasabadaki memurlar, vakitleri iş görmekten çok, eğlence, zevk ve sefa alemlerinde geçirirler. “Agah Bey, Tanzimat ve II. Abdülhamit devrinde Avrupa’ya kaçan, yeni Osmanlı ve Jön Türklerin uyandırdıkları akıma uymuş, daha sonra “nüfuzlarından birinin tavassutu ile memlekete dönmüş” ne Avrupa’yı ne de Türkiye’yi bilen meçhul kahramanlardandır.

Nutuk çekmekten başka bir mahareti olmayan Agah Bey’in bu bozulmuş, eğlenceye düşkün memur tabakasını harekete getirmesine imkan yoktur... Bunun başlıca sebebi, yalnız kalması, çevresiyle anlaşamamasıdır.”⁵

Agah Bey, ikinci vakti, resmi dairelerde çalışan memurların iş başında olmamalarına şaşırır. “Hükümet konağının iç avlusuna dizili kadife palanlı, dinç, gürbüz merkeplerden birine atlayan” seftali bahçelerine doğru yol alıyordu.

Agah Bey, idealist bir memur olarak görevine başlar. Üretken olmak istediği için kimse onu sevmez. Eski Yazı İşleri Müdürü’nü aramaktadırlar. Agah Bey, yola gelmez ve zevkten anlamaz olduğundan iş arkadaşları ondan yüz çevirirler. “... Burası Anadolu’nun Sadabadı idi. Tıpkı Sadabad gibi burada da mütemadiyen sazlar çalınıp çengiller oynar; gazeller okunup şiirler yazılırdı. İçki düşkünü

² a.g.e., 38

³ a.g.e., 38

⁴ a.g.e., 39

⁵ KAPLAN, Mehmet ; a.g.e., 92

mutasarrıflar, müdürler içinde çoğu şairdi; Nedimane gazeller yazarlar, aruzdan tasavvuftan bahisler ederler; Mevlevilikten, Melamilikten dem vururlardı”⁶

“ Osmanlı Toplumunu, Batı karşısında sürekli yenilgiye uğradıktan sonra, hayat karşısında bedbin bir tavır almış ve teselliyi içki ve eğlencede bulmuştur. III.Ahmet devrinde başlayan ve Nedim’in şiirlerinde en güzel ifadesini bulan bu hayat görüşü, aktif iş hayatından ve memleket gerçeklerinden uzak insanlar arasında, değişik şekillere girerek bu güne kadar gelir.”⁷

İslam hukukunda içki haramdır. İnsanların içki içerken Tasavvuftan, Mevlevilikten, Melamilikten bahsetmeleri çelişik kişiliklerini ortaya koymaktadır. Agah Bey, Osmanlının son döneminde, Avrupa’yı görmüş, Avrupa’nın gelişmesine kaynaklık eden insan faktörünü hissetmiştir. Bu durum onun ruhunu değiştiren bir durum değildir. Dolayısıyla bu, teoride kalan bir hislenme olarak kalmaktadır. Kafasındaki projeler, kasabadaki tembel ve yozlaşmış bireyler tarafından geçiştirilir. Memleketin içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtarılması gerektiğine dair hisleri, törpülenir. Bu törpülenen duygular, tüm kasaba halkının ve memurlarının yaşadığı yozlaşmış bir kişilik olarak karşımıza çıkacaktır.

Agah Bey, zamanla içkiye de alışacaktır. Her gün içmeye başlar. İçki ile beraber kadınların da onun dünyasına girmesi gerekir. Kendisi bekardır. Eksik olan bu unsur da kısa sürede tamamlanır. “Bu gamsız, geniş ömür yüreğinin ateşini söndürmüştü. Şimdi geçen günlerdeki hizmet, imar, yeni düzenlemeler gibi fikirlerini hatırladıkça nargilesini güreterek gülümsüyor, arkadaşlarına kendini mazur göstermek için, o zamanlar toy olduğunu söylüyordu.

“... Daha geçen sene dar redingotu sırtında uyuşukluk üzerine nutuklar veren Agah Bey şimdi bu hoş kokulu havayı ciğerlerine kadar derin derin” çeker, keyif çatar.

Agah Bey’in bütün idealleri, memlekete hayırlı işler yapma fikir ve hevesleri, şeftali kokularına karışarak kaybolur gider.

Refik Halit’in “Şeftali Bahçeleri” hikayesi, toplumsal eleştirinin yoğun olarak işlendiği bir hikayedir. Agah Bey, “o dönemde Avrupa’ya kaçan, Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin inandırdıkları akıma uymuş” gençlerinden biridir.

Yazar, hikayelerinde, hikayede bahsedilen kasaba halkının ne kadar tembel olduğunu da belirtir. Kasabadaki diğer memurların yozlaşmaları ve kokuşmuşlukları ayrı bir tenkit konusu olarak işlenmiştir.

Yazarın, “Vehbi Efendinin Şüphesi” adlı hikayesinin kahramanı “Vehbi Efendi bu ufak kazanın Düyunu Umumiye İdaresinde kantar katibi” olarak çalışmaktadır. Vehbi Efendi, “akşam, kalemden çıkınca, doğruca Tabakhane semtindeki evine gelir, erken yatar, erken kalkıp yeniden aynı yollardan dairesine dönerdi. Ömrünün günlerini böyle, daire ile evinin arasında, değişiksiz, pürüzsüz bir makara gibi sarmak, tüketmekten memnundur. Hikayedeki olay, bu saf adamın uyanık ve yozlaşmış kişiler tarafından çekildiği kirli bir oyun etrafında gelişir. Hikaye, “Hanife” adlı bir kızın, kasabalı bir genç tarafından hamile bırakılması ve suçun bir şekilde Vehbi Efendi’nin üzerine yıkılması ve biraz da Vehbi Efendi’nin saflığı ortaya konularak mizahi bir üslupla anlatılmıştır. Vehbi Efendi, “bir türlü yerli halka ait özel giyimi üzerinden atamamış, bir türlü memur kılığını alamamış” biridir.

⁶ KARAY,Refik Halit; Şeftali Bahçeleri, s. 38

⁷ KAPLAN, Mehmet ; a.g.e., 92

Vehbi Efendi'nin giyimine ait ayrıntılar da anlatılır. “Şal yeleşinin içinde yarı gizli kocaman bir kuşağı, aba poturu altında beyaz yün çoraplarını meydan da bırakan ökçeleri basık yemeniler” giyer. Yazar memurların giyimine bu şekilde dikkat çekerek eleştiride bulunur.

Vehbi Efendi, “pazar dönüşü bir sarı gaz boyamasına cam buleziğe, viranelere çekilen çingene kızlarına” sataşmayacak derecede sakın biri olarak karşımıza çıkar.

Vehbi Efendi, kalemde “basılı kağıtları doldurmaktan başka” elinden bir iş gelmeyen ve “sorulmadıkça konuştuğu” görülmeyen biridir. Kendi halinde yaşayan bu memura komşu kızı Halime musallat olur. Başkası tarafından hamile bırakılan Halime, bin bir oyunla Vehbi Efendi ile evlenir. Vehbi Efendi bile altı ay sonra doğan çocuğun kendisine benzemediğini fark eder ve yine durumu çakamayacak bir saflıkla sunar.

Komşu Namusu'ndaki memurların çalıştığı resmi dairedaki herkes “köşesinde, kanepesinde bitkin, birbirine sanki yabancıydı; kimse işi ile uğraşmıyordu”⁸

Bu hikayedeki memurların yapacak işleri yoktur. Dairede herkes birbirinin özel hayatı ile ilgilenmekte, dedikodu yapmaktadırlar. Osman Bey ve Şakir Efendi, Baki Efendi'nin eşinin başka bir erkekle olduğunu fark ederler. Bu, onlar için tam bir meşguliyettir. Dairede yapacak iş olmayınca, insanların özel hayatına dair konuşmak ve mutluluğu o insanların mutsuzluğunda aramak temel mantık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın “Şaka” adlı hikayesi, üç arkadaşın bir akşam, mesai sonrası yaşadıkları kötü bir macerayı konu edinir. Bu üç arkadaşın Servet Efendi ve Nedim Bey memurdurlar. Biz bu ikisini çalıştıkları dairede görmeyiz. Onların iş yaşamlarına ait bir bilgi verilmez. Üç arkadaşın mesai sonrası hayatlarından kesintiler sunan yazar, onların, eğlenceye olan düşkünlüklerini ortaya koyar. Bu küçük kasabada, Rum mahallesi, meyhaneler ve gece eğlenceleri dikkat çekmektedir.

Refik Halit “Şaka ile taşrada vazifeli devlet memurlarının işleri dışındaki meşguliyetlerini ortaya koymaktadır.”⁹

Yazar, sürgün yıllarında yazdığı bu hikayede adeta İstanbul'un eğlence mekanlarına duyduğu özlemi dile getirmektedir. Servet Bey İstanbul'dan buraya gelmiş bir memurdur. “İlle İstanbul'un külhanbeyi alemlerinde uzun süre düşüp kalktıktan sonra şimdi, Anadolu'nun تنها ve hasret dolu illerinde dolaşan Servet Efendi” bu kasabada eğlence yerlerinin yokluğundan şikayetçidir. Kasabadaki bu memurlar işsizlikten bunalırlar. Mesai dolduktan sonra günleri eğlenceli bir hayatı kovalamakla geçer.

Hikayede, Nedim Bey, Servet Efendi'ye göre daha eğitilmiş ve kibar bir aileden gelmiş gibidir. Nedim Bey, daha sakindir. Ancak, o da, Rum kızlarına takılmaktan kendini alamaz. Yazarın efendi ve bey kelimelerini bu iki insanın özelliklerine göre ortaya koyması dikkat çekmektedir. Bu dönemde bey kelimesi daha kibar ve okumuş kesimleri temsilde kullanılmaktadır. Efendi, daha çok, fazla kibarlığa önem vermeyen ve okumayan tipler için kullanılmaktadır.

⁸ KARAY, Refik Halit; Komşu Namusu, s. 113

⁹ AKTAŞ, a.g.e., 54

Nedim Bey, pembe kravatı, yeşil zümrüt iğnesi, gümüş bastonuyla oldukça sık bir memurdur. Oysa “Vehbi Efendi’nin Şüphesi” hikayesindeki memur Vehbi Efendi’nin giyimi ile kasabalının giyimi arasında hiçbir fark yoktur. Yine Nedim Bey ile Servet Efendi, zevk ve eğlenceye düşkün, kadın peşinde koşan tipler olarak karşımıza çıkarken, Vehbi Efendi ise kadınların karşısına çıkmaktan çekinen bir memurdur. Bu yönüyle, bu iki hikayedeki memurların hayata bakışlarında hiçbir yakınlık yoktur.

Yazarın hikayelerinde, kalem memurlarından başka, idari memurları da görmekteyiz. Hikayede tenkit fikri ön plandadır. Eleştirilen kaymakamlar iki hikayede karşımıza çıkmaktadır. “Sarı Bal” ve “Boz Eşek” hikayelerinde kaymakam ismi verilmeden çeşitli eleştiriler ortaya konulmuştur.

“Sarı Bal” kasabanın felaketidir. Sık sık taşıp köprüleri yıkan Deli çay, damları çökerten karayel, bağları soyan dolu kadar zararlıdır. Sarı Bal’ın “yerliden, yolcudan, memurdan her çeşit müşterisi” vardır. Bir Malmüdürü Sarı Bal yüzünden açık vermiş ve hapse yollanmıştır. Yeni gelen kaymakam Sarı Bal’a sert davranmakta, Sarı Bal’ın gözünü açmasına müsaade etmemektedir.

Bir gece eğlenmek için Sarı Bal’ın evine gelen eşraftan Hilmi Ağa, evde bir tuhaflık fark eder, ancak içkinin de etkisiyle, buna bir anlam veremez. İlerleyen saatlerde komiser, Sarı Bal’ın evini basar. İşte, ne olursa bundan sonra olur. Hilmi Ağa’nın tekmiliyle açılan yorganın altında “ufak tefek bir adam başını yastığa koymuş, kamburunu çıkarmış yüzü koyun” yatmaktadır. Yüzüne fener tutulan kişinin kaymakam olduğu ortaya çıkar.

Kasabaya gelir gelmez Sarı Bal’ın gözünü açtırmayacağını ve bu tür ahlaksızca işlerin karşısında bulunacağını, verdiği emirlerle belirten kaymakamın düştüğü durum, oldukça trajiktir. Bütün foyası açığa çıkan kaymakam, ertesi gün istifa eder. Sarayda söz sahibi olan ve kendisini koruyan arkadaşına, bu kasabanın “işret, zina, fiskufücur” ile kaynadığını ve kendisinin buna tahammül edemediğini yazar.

Ancak, “süratli vasıtalarla işin doğrusundan haberdar edilen bu kişi, verdiği cevapta; “Şu sırada başka bir yere tayininize olanak yoktur. Oradan ayrılmalıydınız; bolluk bir memleketmiş; yağının, peynirinin güzelliğini söyleye söyleye bitiremiyorlar. Kasabaya özgü bir tür Sarı Bal’ın övgüsü İse ta buraya kulağımıza geldi!” diyordu.”¹⁰

Refik Halit’in ikinci kaymakam tiplemesi “Boz Eşek” hikayesinde karşımıza çıkar. “Kaymakam, arasında çividi dalgalanmış bir keten ceket, bıyıkları boyalı, dişsiz, himhim bir adamdı. İşin tamamını dinlemek dayanışını göstermeden “Çağırın Çavuşu” diye seslendi.”¹¹

Buradaki kaymakam tipi de olumsuzdur. Devlet tarafından halkın sorunlarını dinlesinler ve çözüm bulsunlar diye para verilen bu resmi görevliler, insanları dinleme zahmetine bile katlanmamaktadırlar. Yazar, bir şekilde bir tanıtık vasıtasıyla kaymakam olan bu insanların, halkın sorunlarıyla ilgilenmekten uzak olduğunu ortaya koyar.

Yazarın bir de Gurbet Hikayeleri’nde söz konusu ettiği kaymakam tipi vardır. “Kaçak” hikayesinde anlatıcı, kendisini Osmanlı subayı olarak takdim eder.

¹⁰ KARAY, Refik Halit; Sarı Bal, s. 75

¹¹ KARAY, Refik Halit; Boz Eşek, s. 101

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslar'a esir düşüp esaretten kurtulmak için Sibirya'nın dondurucu soğuğuyla mücadele eden subayın yaşadıkları söz konusu edilmiştir.

Hikayenin sonunda bunca sıkıntıya katlanan kişinin şimdi Ebu Hemal adında bir yerin kaymakamı olduğu belirtilir. Bu kaymakamın, idareci olarak herhangi bir özelliğine değinilmez.

Yazar, "Zincir" adlı hikayesinde "Bana buldok suratı; bütün dişleri döküldükten sonra acemi bir dişçiye tam diş yaptırıp ta çene kemikleri çökerek çehresi tanınmayacak şekle giren eski somurtkan memur tiplerini hatırlatır." ¹² diyerek genel olarak memurların bezginlikleri üzerinde durur.

5.2. TORPİL, ADAM KAYIRMA (HATIRLILAR)

Osmanlı devleti çok güçlü bir merkezi yönetime sahipti. Devletin son dönemlerinde tahta geçen II. Abdülhamit, kötü gidişatı durdurmak için merkezi yönetimi daha da güçlendirir. Bütün işler merkezden yönetilir duruma gelir. Gözden çıkarılan veya muhalif olduğu sezilen memurlar İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenir ve herhangi bir görev çıkarılarak taşraya gönderilir. Taşraya yollanan insanlar. gittikleri yerlerde de takip edilir. Yaptıkları her iş merkeze bildirilir.

Böyle bir ortam adam harcamak için idealdir. İnsanlar birilerini kötüleyip yükselmek için akla hayale gelmeyen yollara başvururlar. Sarayda bir tanıdık, çok kolay bir şekilde bir çok iş görebilmektedir. Bu dönemlerde valilerin atanması da torpille olmaktadır.

Meşrutiyetin ilanıyla, aslında sultan taraftarı olan bazı çıkarıcılar, anında. meşrutiyetçi kesilebilmektedirler. Bu yolla yükselmeler ve çok ani düşmeler hatta haksız sürgünler yapılır.

Refik Halit Karay da, ilk sürgünü İttihat ve Terakki'ye muhalif olmasından alır. Anadolu'ya sürgüne yollanır. Torpil ve adam kayırma meselesi, yazarın en çok tenkit ettiği unsurların başında gelir. Yazar, torpilin olumlu-olumsuz her yönüne değinir. İşin ehli olmanın göz ardı edildiği, işlerin tamamen tanıdıklar vasıtasıyla görüldüğü bir ortamda insanlar işlerinden olmamak veya yedikleri bir lokma ekmekleri de ellerinden alınmasın diye hiçte kabul etmedikleri fikirlerin savunucuları durumuna gelebilmektedirler. Bu şekilde bürokratik işlerden kaynaklanan iki yüzlü insanlar türemiştir.

Torpil meselesi, daha çok makamlarla ilgili olarak işlenmiştir. Memurların hayatları ile ilgili olarak ortaya konulan bir mesele olarak karşımıza çıkar.

"Cer Hocası" hikayesinde yazar, torpil meselelerini daha hikayenin birinci cümlesinde ortaya koyar. "Mülkiye okulunun 1320 senesi mezunuydu. Mabeyincilerden birinin akrabası olduğu için maarifte bir memuriyet bulmuş.." ¹³

Yazar, Asım'ın politik fikirleri hakkında pek detaya girmez. "Meşrutiyet ilan olunca ilk tasfiyede açığa çıkarılmıştı. Sırf "Mensup" diye yeteneğine, ahlakına rağmen memuriyetinden kovulması ile mabeyincinin anlaşılmayan bir beceri ile

¹² KARAY,Refik Halit; Zincir, s . 28

¹³ KARAY,Refik Halit; Cer Hocası, s. 152

yirmi beş kişilik ailesiyle İstanbul'dan kaçması aynı zamana rastlayınca; gidecek köyü, bu milli bağınazlık coşkusunda, saraya bağlı olmakla suçlandığından başvurulacak kimsesi de olmayan zavallı Asım, on günde" yapayalnız kalır.

Refik Halit, bu paragrafla, bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu ve bu konu ile ilgili canının ne kadar yandığını anlatmaktadır. Torpili olmayan ve sırf sultana bağlı olduğu için, insanların yeteneklerinin göz ardı edilmesi tenkitte en önemli yeri işgal etmektedir. Yazar, Meşrutiyetçilerin akla ve insafa sığmayan torpil ve sürgünlerini "Milli bağınazlık coşkusu" şeklinde tenkit eder.

Asım, yalnız başına kalır, tanıdıkları, şimdi Meşrutiyete aşık olmuşlar ve Asım'ı gözden çıkarmışlardır. Bazı insanlar iki yüzlü davranarak her döneme yamanma gibi bir anlayışa sahip olabilmektedirler. Ancak Refik Halit "onlardan, bütün bu bağınazlık ve sarhoşluk derecesi geçiren İstanbul halkından iğreniyordu"¹⁴ Meşrutiyet öncesi dönemde işler hep "tanıdık, dost, akraba sayesinde görülürdü. Meşrutiyet bu yönüyle memleketimize yeni bir anlayış getirmiş değildir. İnsanlar, üst düzeydekilere yakınlıkları ölçüsünde yükselebilir anlayışı, aynen devam etmiştir.

Meşrutiyet yönetimi aslında bu tür sakıncaları ortadan kaldırmak için ortaya çıkmıştır. Bu tür durumların olmaması için mücadele edilmiş ve meşrutiyet yönetimi ilan edilmiştir. Ancak, anlayışta bir değişiklik olmamıştır. Meşrutiyetçilerle aynı düşüncüyü paylaşmayan ve meşrutiyet yönetimine taraf olmayanlar tarafmış gibi görünerek işlerinin yürümesini sağlamışlardır. Yazar, her dönemin adamı olmadığını, bunun aslında iğrenç olduğunu ortaya koyar.

Asım, daha küçük bir çocukken köyünden İstanbul'a gelir burada on beş yıllık bir eğitim sürecinden geçer. Aldığı eğitim, onun, tekrar taşrada sefil ve perişan bir halde yaşamasına mani olmayacaktır. Bu da onda, aldığı eğitime karşı duyduğu güvensizliği açığa çıkarır. Asım'da eğitilmiş kişilerin lüzumsuzluğu fikri gelişir. Bunca yıl okumaktansa, bir tanıdık bulup yükselmek, en doğru yöntem olarak görülür.

Aç kalma, fakirlik gibi dayatmalar insanların yaşama bakışını değiştiren unsurlardır. "Asım şimdi bir rekâtını bile kaçırmayarak, düzenli beş vakit namazını kılıyor ve uğradıkları küçük köy mescidinde kendisini buralara yollayan Meşrutiyet üzerine iyi vaizler veriyordu."¹⁵

Asım, muhalif olduğu söylenen fikirlerinden dolayı işinden olmuştur. Yazar, durumu daha trajik bir hale getirmek için, Asım'ı, muhalif olduğu fikirleri, köylülere övmek durumunda bırakır.

"Şeftali Bahçeleri" hikayesinde torpil mevzusu, devrin yönetimine muhalif olan Agah Bey'in İstanbul'a kaçması ve bir tanıdık vasıtasıyla yurda dönmesi ve iş başı yapması şeklinde verilir. Agah Bey, "mülkiyeden çıktıktan sonra Avrupa'ya kaçmış, fakat nüfuzlulardan birinin aracılığıyla tekrar İstanbul'a" dönmüştür.

¹⁴ KARAY, Refik Halit; Cer Hocası, s. 156

¹⁵ a.g.e., 158

5. 3. RÜŞVET

Refik Halit, eserlerinde rüşvet meselesini çok yönlü olarak işlemese de, rüşvetin toplumda işgal ettiği yeri net olarak belirtir Yazar, rüşvetin halk ile resmi dairelerde çalışan insanlar arasında, nasıl yaygınlık kazandığını, buna rağmen kimsenin bu duruma ses çıkarmadığını ortaya koyar.

Refik Halit'ten sonraki dönemde "rüşvet" meselesi daha yoğun olarak işlenir. Memleket hikayelerinde işlenen rüşvet meselesi, rüşvetin yaygınlığını ortaya koymak bakımından dikkat çekmektedir. Rüşvetin, Anadolu'nun köy ve kasabalarında açıktan açığa yapılması, bunun yaygınlığını ve alenileştiğini ortaya koyar. Bu durum, yardımseverlik ve hizmet anlayışının, yerini, tamamen yozlaşmış kişisel çıkarlara bıraktığını göstermektedir.

Yazarın, "Koca Öküz" hikayesi "rüşvet" mevzusunun en açık bir şekilde işlendiği hikayedir. Hikayenin kahramanı Hacı Mustafa "İstanbul'da jandarmalık etmiş bir süre emini yanında Hicaz'a gitmiş hacı olmuş, gözü açık hilekar bir adam" olarak tanınır. Hacı Mustafa, tanıtıldığı bu özellikleri ile rüşvet vermeye yatkın biri olarak tanıtılır. Malmüdürü, Vergi Katibi, Evkaf memuru gibi her zaman işinin düşeceği sözü geçen adamlarla senli benli konuşan odalarına uğradıkça baş köşede ikram gören" biridir. Köy ve kasaba iletişiminde idari yapının işkal ettiği yeri de ortaya koyan rüşvet diyalogunun oluşması, Hacı Mustafa Ağa'nın kişisel becerisini ortaya koymanın yanında, bahsedilen makamlarda oturan memurların da rüşvete kucak açan tipler olmaları, özellikle ortaya konulmuştur.

Hacı Mustafa Ağa'ya gösterilen iltifat onun saygın bir insan olmasından dolayı değildir. Memurların görevi olan "halkın işini görmek" artık rüşvet ile görülmekte, kendilerine verilen makamlar bu şekilde yozlaştırılmaktadır. "Haftada bir, kasabanın pazarında bunlardan birinin kapısını çalar, içeriye "fırını iyi olur,afiyetle yiyiniz!" diye bir yağlı oğlak yahut "küçük paşamızı eğlendirsin, maskara şeydir! Diyerek kuyruğu kara, vücudu ak bir kuzu bırakır, giderdi."¹⁶

Hacı Mustafa Ağa, tüccar değildir, ancak köyün önde gelenlerinden, eşraftan bir zattır. Ancak yukarıda bahsedilen kuzuları, oğlakları boş yere verecek bir tip değildir. Hilekar bir adam olarak tanıtılan Hacı Mustafa Ağa, kaz gelecek yerden tavuğu esirgemeyecek olduğundan o tür ikramlarda bulunur. Hacı Ağa'nın ikramları bunlarla da kalmaz. "Kış ortasında karlar yağarken rengi kaçmayan, derisi buruşmadan kuruttuğu kayısıdan, yahut da çürütmeden, suyunu çekirmeden saklayabildiği armutlardan bir sepet bıraktığı da olurdu. Her işin ehli, meraklısı"dır.

Hacı Ağa, hayatını, köy ve kasabadaki statüsünü "rüşvet" realitesi etrafında şekillendiren bir tiptir. O, hayatının bütün alanına girmiş ve ona statü sağlayan rüşvetten kendisinden başka kimseyi faydalandırmaz. "Gider Kayserili göçmenlerden sucuk, pastırma yapmayı beller, Çerkez köylerinde peynircilik öğrenirdi; bütün bunlara kendinden çok , hediye etmek için merak salardı.

Bakracını doldurup kasabaya indiğini gören köylüler; Hacı Mustafa bir tas götürür, bir tulum getirir! Derlerdi. Doğrusu da öyleydi."¹⁷

¹⁶ KARAY,Refik Halit; Koca Öküz,s. 49

¹⁷ a.g.e., 49

Hacı Mustafa, bütün bu yaptıklarına karşılık alacaklı durumdadır. Bunca çalışmalar ve zemini uygun hale getirmeler, şüphesiz ki, kendisi içindir. Her hafta “uğrayıp içeriye canlı cansız bir hediye bıraktığı kapıların korumasıyla tarlalarını “başkalarının zararına genişletmiş, su vakfına mütevellî olmuş, eski vergi borçlarını kapatmıştı. Mustafa’nın evine tahsildar uğrayamaz, jandarma sokulamazdı. Herkes, sevmeyenler, çekemeyenler bile ondan saygıyla söz ederler, “Hacı Ağa” derlerdi.

Rüşvet, yolsuzluk ve vergi kaçırma ile zenginleşen Hacı Ağa bunu göstermekten çekinmez. Hacı Ağa’nın evi köyün en güzel evidir. Evler arasında farklılık olması tenkit edilmek için verilmiştir. “Toprak damlı, kavruk yüzlü, yıkık, köyün ortasında kiremitli, çam tahtalı, yeni yapı evi; değirmenlerin hakkından çalınıp yaz, kış, gürül akan suların verimliliğiyle fışkırmış gür ağaçlarla dolu bir bahçesi vardı. Evinin önüne bir tarafı bütünüyle açık; boylu boyunca koca bir sundurma yaptırmıştır. Burası, yaz gecelerinde yıldızların ışığı, böceklerin sesi ile dolduğu zaman ne hoş” bir yer olur. Refik Halit, rüşvet ve yolsuzluk içinde batan bu adamın yaşadığı rahat ve lüks yaşamı, Anadolu’da rüşvet ve yolsuzluğun ulaştığı noktayı gözler önüne sermek için vermiş gibidir.

Refik Halit, gerçekçi bir bakış ile Anadolu insanlarının görüntülerini hikayelemiştir. Hacı Ağa, Anadolu’da “Ağa” olarak anılan sınıfı temsil eder. Bu yönüyle halk, ona, istese de istemese de saygı gösterir. Yazar, Anadolu’daki Ağalık müessesesi ile beraber ortaya çıkan ve yerleşen rüşvet gibi sorunların yol açtığı olumsuzlukları ele almıştır.

Refik Halit’in rüşvet meselesini dolaylı olarak işlediği başka bir hikayesi de “Sus Payı”dır. Hasip Efendi, ipek fabrikasında bekçi başıdır. Hasip Efendi “üç dört kuruşa karşı, on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen, tazeliğinden, kızlığından, gözlerinin pırlıtlısından her gün bir zerre kaybederek toprak olman vücutlara çok acıyor, bu dertlere alışamıyordu.”¹⁸ Hasip Efendi, kırk yıldır, bu fabrikada çalışan gencecik insanların bir iki ay içerisinde zayıflayarak, öksürerek ölüme doğru yol aldıklarını görmektedir.

Papaz, bu ölümlerden fabrikayı, fabrika sahibini ve Hasip Efendi’yi suçlayınca, bir de Avrupa’daki çalışma şartlarını anlatınca, Hasip Efendi’nin vicdanı sızlar. Hasip Efendi, fabrikada çalışan Fotika’yı sevmektedir. Bu kız da çalışma şartlarının ağırlığından ve fabrikadaki zararlı maddelerden zehirlenerek ölünce, Hasip Efendi, fabrikanın sahibi Hidayet Bey’le konuşmaya karar verir.

Hasip Efendi, Hidayet Bey’e, fabrika kızın ölmesine sebep oldu der. Hidayet Bey “Buna biz ne yapabiliriz, hastalık, vakti gelmiş!” der. Hasip Efendi bunun ecel olmadığını söyler. Kızın ölümüne kötü çalışma koşullarının sebep olduğunu belirtir. Papazdan öğrendiklerini de çekinmeden Hidayet Bey’e söyler. Hidayet Bey:

-Çok hiddetlenmişsin, Hasip Efendi, dedi, yarın akşama konuşuruz; ben sana, maaşına dair iyi bir haber getirecektim.” diye söyler.

Hayat felsefeleri, ne şekilde olursa olsun, para kazanmak olan insanlar, yine parayla, bir çok insanı susturacaklarına inanırlar. Hasip Efendi, aslında, iyi niyetli bir insandır. Ancak o da, paranın gücü karşısında daha fazla durmayacaktır. Fabrika sahibiyle yaptıkları konuşma üzerinden iki gün geçtikten sonra “Hidayet Bey’in yumuşaklığı ile kendisi arasında bir çok karşılaştırma yaptı, bazı bahaneler buldu,

¹⁸ KARAY, Refik Halit; Sus Payı, s . 133

kabahati her tarafa dağıttı, garip bir pişmanlıkla işine başladı. Dört gün sonra maaşı artmıştı, şimdi sekiz lira kazanıyordu.”¹

Refik Halit, hiçbir hikayesinde kahraman yaratmaz. Onun hikayelerinde biz, görünüşü, ve hayata bakışıyla yalın insanı görürüz. Abartısız ve duygularıyla yaşayan, günlük hayatta “biz” olan insan malzemesiyle eserlerini meydana getirmiştir. Hasip Efendi, yatıştıktan sonra geleceğini düşünür, “artan maaşını” düşünür. “Kendisini bu aşka rağmen fabrikaya bağlayan kuvveti, artan maaşının ağırlığını düşündü. Bir sus payı idi. İşte susturuyordu: halbuki onun acımasız ve kuvvetli etkisi altında değil, yalnız kendisi, asıl daha yüksektekiler susmuşlardı; daha yükseklerde bile etkisini gösteren bu önlem sermaye sahiplerine altın, mezarlara ölü yetiştiriyordu.”²

Yazar, bu hikayede, rüşvetin en iğrenç yüzünü göstererek, insanların yaşamlarını ne denli tükettiğini ortaya koymaktadır.

¹⁹ a.g.e., 141

²⁰ KARAY, Refik Halit; Sus Payı, s. 142

6. BÖLÜM

DİNİ HAYAT

6.1. TUTUCULUK

Refik Halit, hikayelerinde gözleme dayalı bir içerikle karşımıza çıkar. Hikayelerinin konusu genellikle kırsal kesimde yaşayan insanlardır. Anadolu'nun o günlerdeki geriliği farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Tutuculuğun günümüzdeki hikaye ve romanlarda sıkça işlendiği düşünülürse Refik Halit, o dönemin sosyal yaşantısını gözardı etmeden, insanların tutucu davranışları hadisesini de işler. Köy ve kasabalarda sosyal ve ekonomik hayat daha durağandır. Köylünün hayatında çok ani ve hızlı değişimler olmamaktadır. Oysa “Şehirli, bir yerden başka bir yere, bir meslekten başka bir mesleğe, sefaletten zenginliğe, zenginlikten fakirliğe daha kolaylıkla geçebilir.”¹

Bu yüzden köydeki değişim çizgisindeki oynama, çok yavaştır. Dinin kırsal kesimdeki etkinliği ve yaşam şartlarının bir sonucu olarak, kaynağını dinden almayan ancak, insanların dine dayandığı tutucu tavır ve davranışlar, Refik Halit'in hikayelerinde sık da olmasa işlenmiştir.

Yazar “Yatık Emine” hikayesinde “Köylerinde halk apaçık kaç göçsüz geçip yaşadıkları halde bu kasabada kadınların iki gözünü birden görmek olanaksızdı. Gelin bir evde kayınbabasından kaçır; güvey baldızının yüzünü tanımazdı...”²

Emine'nin fahişe damgasını yiyip böyle tutucu bir köye gönderilmesi bilinçli bir tercihtir. Emine, böyle bir köyde istemese de kendisine çeki düzen verecektir. İnsanların kötü fiil ve davranışlara sevinde şüphesiz ki, bulunduğu çevre önemli bir faktördür. Emine'nin kötü yola düşmüşlüğü, bu denli tutucu olan bir kasabaya yollanması ile düzeltilme yoluna gidilmiştir.

Bu kasabada tutuculuk had safhadadır. Kimse Emine'ye, hiçbir şekilde ilgiliymiş görünmek istemez. Uygunsuz hareketlerinden dolayı bu kasabaya yollanan Yatık Emine, bu kasabada barındırılmak istenmez. “Kimse kendisine ev vermiyor, hiçbir mahalle onu almaya katlanamıyordu. Memlekette içten içe kaynayan bir hiddet, bir hoşnutsuzluk vardı.”³

Toplumsal geri kalmışlığın bir sonucu olan “tutuculuk”, bu kasabada, yalnız bir insana, en kirli yüzünü göstermiştir. Sadece yaşamak için dilenen bu insan, halkın gözünde yok edilmesi gereken bir pisliktir. Dolayısıyla, ona hiçbir şekilde yardım edilmemeli, yiyecek verilmemelidir.

¹ KURTKAN BİGİSEVEN, Amiran; Köy Sosyolojisi, s.81. Filiz Kitabevi 1988

² KARAY, R Halit ; Yatık Emine.s. 9

³ a.g.e., 12

Yazar, çok masumane ve insanca görülen kasaba insanının takındığı tutucu tavrın, aslında canice, vahşice ve kirli bir biçimde bir insanın hayatına nasıl mal olduğunu gözler önüne serer.

6.2. DİN ADAMLARI

Refik Halit'in hikayelerinde, din adamları sosyal hayatın bir gerçeği olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemindeki yazar ve aydınların dine bakışları genel olarak olumsuzdur.

Refik Halit'in eser verdiği dönemde, Osmanlı devletinin yıkılışında dinin önemli bir unsur olduğunu öne süren kimi yazarlar, eserlerinde din karşıtı fikirler ortaya koyarlar. Roman ve hikayelerde işlenen hoca ve imamlar, tamamen olumsuz tiplerdir. Bu imamları; yozlaşmış, iki yüzlü, çıkarıcı, cahil, yobaz, gibi sıfatların içini dolduracak özellikte aktarırlar. Refik Halit'in hikayelerinde karşımıza çıkan din adamları, özellikle oluşturulan kötü tipler değildir. Hayatın içinde yer alan, yaşayan, karşılaşılabilen insanlardır. Bu din adamları her insanda var olan duygulara sahiptirler. Bunlar, kandıkları gibi kandırabilmektedirler.

Yazar, ön yargıyla yaklaşmamakla beraber, din adamlarının cahil ve kendi alanlarında yetersiz oluşlarını onlardaki temel eksiklik olarak görür. Din adamları, olaya tamamen bir memur olarak yaklaşır. Onları, hayatta işgal etmeleri gereken etkin yerlerde değildirler. Refik Halit, yetersizlikleri kendi mizahi üslubuyla aktardıktan sonra, olması gereken din adamı tipini de ortaya koyar. Yazar, yetersiz, cahil ve işe tamamen memur gözüyle bakan din adamlarının karşısına, toplumu aydınlatan, bilgili, halka yakın, sempatik, düzgün ve güzel konuşan din adamlarını çıkartarak, tenkitte bulunur.

Sosyal hayatta dinin işgal ettiği yeri ve din adamlarının toplum içindeki etkinliklerini göstermek için, yazar, din adamlarını farklı bir boyutta ele alır. Yazar, tenkitte bulunacağı konularla ilgili tipler bulmada gösterdiği ustalığı, din adamı tipinde de gösterir. Aslında, çok da kötü olarak karşımıza çıkarmadığı bazı din adamlarının, toplumumuzda işgal ettikleri mevkiyi göstermek bakımından, olumsuz tiplere dönüştüklerini görürüz.

Avrupa ve özellikle de Fransız kültürünü yakından tanıyan yazar, buralardaki din adamlarının, toplumda işgal ettikleri yeri belirir. Batılı din hayatına dair ayrıntıları anlatmak yerine, ülkemizin sınırları içinde yaşayan gayri müslim din adamlarının toplumla iletişimlerini ortaya koyar. Müslüman din adamlarının, yaşanan hayatın gerçeklerinden uzak olmaları bu şekilde eleştirilmiştir.

Refik Halit'in hikayelerinde, saf ve iyi niyetli Anadolu insanları karşımıza çıkar. Ancak, bu saflık bazen, onları komik durumlara da düşürmektedir. İnsanlar, içine düştükleri bazı durumlarda saflıklarının ve iyi niyetlerinin kurbanı olmaktadır. Yazar, Anadolu insanının sorunlarını çözüyor görünen din adamlarının, aslında kişisel çıkarlarını düşündüklerini belirtir.

Asıl işleri, insanlara dinin ana kaidelerini öğretmek, insanları sahtekar olmaktan, kul hakkı yemekten sakındırmak olan din adamlarının, bu kaideleri nasıl ve ne amaçla ihlal ettiklerini ortaya koyulur. Yazar, bütün bunları Anadolu insanının saflığını ortaya koymak ve eğitilmelerini sağlamak için vermiş gibidir.

6.2.1. İDEAL DİN ADAMLARI

Refik Halit'in hikayelerinde, ideal din adamlarına rastlanmaz. Yazarın oluşturduğu olumlu din adamı, şartların zorlamasıyla "hoca" olan, Asım'dır.

Asım, Mülkiye okulunun 320 senesi mezunudur; mabeyincilerden birinin akrabası olduğu için, maarifte bir memuriyet bulur, fakat Meşrutiyet ilan olunca, ilk tasfiyede açığa alınır. Hikayenin bundan sonraki kısmında, Refik Halit'le Asım özdeşleşir. Asım "oldukça iyi kalpli, durgun, uysal ahlaklı" birisidir. Asım aynı zamanda işinin de ehlidir. Yazar, meşrutiyetin ilan edildiği günlerdeki heyecanı "milli bağnazlık coşkusu" olarak nitelendirir. Asım, saray yanlısı olarak görülür ve işinden uzaklaştırılır.

Asım, yapayalnız kalır. Aklına, kaleme giderken iki ayda bir uğrayıp hatırlarını aldığı, bazen de ufak tefek iyilikler yaptığı hemşehrileri gelir. Yapılacak en doğru iş, bir handa kalan bu insanlara sığınmaktır, diye düşünür. Asım'ın hemşehrileri, her sene ramazan ayının başında, Anadolu'daki köylere cerre çıkarlar. Uzun görüşmelerden sonra Asım'ın da kendileriyle cerre çıkmasına karar verirler. Mülkiye mezunu Asım'ın hocalık, mollalık tecrübesi bu şekilde başlar. "Aç kalmak, yersiz kalmak, sonra kendini tanıyan cahil bile aptal bile olsa bu adamlardan uzak bulunmak onu korkutuyordu."⁴

Asım aslında bir Anadolu çocuğudur. Sekiz yaşından beri İstanbul'a gelmiş, okul okumuş ve rahat bir hayata alışmıştır. Ancak meşrutiyet ilan edilince durum değişir.

Asım, bütün bu zor şartlar altında, hemşehrileriyle cerre çıkacaktır. "Namaz kıldırılmalı, Kur'an okumalı, vaaz etmeli, köylünün işine yaramalı, kendini sevdirmeli, asıl imamla iyi geçinmeli"ydi.

Bu şartlar içinde Anadolu'da cerre çıkan Asım, şartların zorlamasıyla imamlık yapmaya başlar. Asım, Refik Halit'in diğer hikayelerinde ve yine bu hikayesinde karşımıza çıkan imamlardan farklıdır. O, hem almış olduğu eğitimle, hem üslubuyla, hem halkla olan diyaloguyla, tamamen farklı bir imamdır. İnsanlar onu anlıyor, konuşması ve konuşmasının içeriğinden dolayı onu sever ve ona yakınlık duyarlar. "Onun gayet tatlı ve ahenkli bir dili, açık Türkçe anlatımı vardı. İki dizinin üzerine oturup etrafında bir halka oluşturan köylüye cana yakın, özlem dolu tiz sesi, az Arapçalı gürültüsüz anlatımı ile nutka başlayınca dinleyenler, camilerde vaaz edilmesine şaşırıyor, bütün bu güzel sözleri pek iyi anladığı halde bir vaizin esrarlı ve karanlık lezzetini bulamayarak yeni yenilen bir yemeğin tadına bakar gibi bir onu, bir de kendini dinliyor, fakat bir süre sonra, yıllardan beri işitemediği bir ana sesine kavuşuyor gibi, ta kalbinden duygulu ve memnun, zevkine varıyordu."⁵

Refik Halit, bu paragrafta, din adamlarının eğitimsizliğini ortaya koyar ve uygulamış oldukları metotların temelden yanlışlığına dikkat çeker. Hoca ve İmamlar, bilgili ve itibarlı görünmenin, daha çok, Arapça cümle kurmakla alakalı olduğuna inanmaktadırlar. Yani, ne kadar anlaşılabilir bir üslup, dil kullanırlarsa, insanlar, ne kadar korkutulursa, sindirilirse, onlar, ıslah edilmiş, huzura erdiriliş olurlar. Yazar, burada yine kendine has tenkit ile işi biraz da mizaha yaklaştırmak ister. İnsanlar,

⁴ KARAY, Refik Halit; Cer Hocası, s. 156.

⁵ a.g.e., 158

Asım'da "bir vaizin esrarlı ve karanlık lezzetini" bulamıyorlar, diyerek, din adamlarının eğitim düzeylerini ve yaklaşım biçimlerini mizahi bir üslupla tenkit eder. Yazar, bu şekilde, anlaşılmaz üslup ve hep olumsuzlukların, günahların işlendiği vaazların faydasını ortaya koyar.

Refik Halit, din adamlarının temel görevleri arasında, insanlara sevgi ve hoşgörünün önemini kavratmak olduğunu belirir. Cemaat, Asım'ın vaazları ile sevgi ve hoşgörü yönünde duygulanır. Bu yönde yüceldiklerini fark ederler. Yazar, din adamlarının, bu yönde, oldukça eksik ve yetersiz olduklarını belirterek onları tenkit eder. İnsana huzur veren en güzel seslerden biri de epeydir duymadığı kendi annesinin sesidir. Asım'ın vermiş olduğu vaazlarda insanlar, anne sesinin sıcaklığını hisseder.

Asım, cer hocalığı süresince, gittiği her yerde, eğitimi, insanlara ve dine yaklaşım şekliyle ilgi odağıdır. Bütün bu özellikleriyle Asım da, yazarın istediği din adamı portresini görmekteyiz. Asım, "O güzel Türkçe'si, uysal, tatlı uyumlu sesi ile" cemaatin karşısında vaaz vermeye başlayınca "her zamanki gibi o ilk anlaşılmazlık burada da görüldü; yüzler şaşkınlıkla kırıştı bir süre bu halde kaldı; sonra kırıksıklar açıldı açıldı, merak içinde kalmış bir yüz durumu" aldı.

Anadolu insanının en önemli problemi, değişimdir. Aslında, değişim, Anadolu insanının değil, ekonomik olarak geri olan ve teknolojik yeniliklerin çok uzağında yaşayan insanlar tarafından zor ve geç kabul edilir. Ancak Asım, değişim yönünde olumlu bir tip olarak karşımıza çıkar. İnsanlar, Asım'ın içten ve anlaşılır üslubunu çabuk kabul etmiş, manayı ve yüceliği anlaşılmazlıkta görmeyerek, Asım'a kucak açmışlardır. "Köyün muhtarı olduğunu haber aldığı çember sakallı, çuha şalvarlı adam gözlerini kapamış, her beğendiği, iyi anladığı sözün arkasından başını sallıyor, içini çekiyordu."⁶

Yazar, ideal din adamının sahip olması gereken özellikleri, daha da sıralayacaktır. Köyde ve gittiği her yerde, herkes, Asım'ı sever. Ramazan bittiği halde köylüler onu bırakmaz. Asım, köyde mektup yazar, herkes ona danışır, asıl imamın hükmü, gücü hep bu cer mollasına kaymaya başlar. Jandarma kolu gidince Asım'la konuşur, öşürcüler yine ona dert anlatır, kolcular tarlada Asım'a rastlayınca selam verirler. Asım, okulda alfabe okutmaya başlar.

Refik Halit Karay, hikayenin bu bölümünde, din adamlarının tek görevi namaz kıldırmak ve dini konularda kendisine sorulanca hüküm vermek olmadığını ortaya koymaya çalışır. Pınarlı köyünde imama vekalet etmeye başlayan Asım, tamamen iyi eğitilmiş aydın tavrını sergileyerek, toplumda her alanda danışılan bir konuma yükselir. Yavaş yavaş insanların gündemini değiştirir. Burada, halkın din adamına gösterdiği teveccüh, din adamı isminden dolayı değil, din adamının bilgin ve aydın bir kimliğe sahip olmasından dolayıdır.

Refik Halit, bu hikayesinde Meşrutiyetin hiç yoktan işinden ettiği, değerli bir memurun düştüğü durumu anlatır. Ancak çizilen Asım tipi, tam anlamıyla yazarın idealindeki din adamı tipidir. O, tam anlamıyla eğitilmiş ve hoş görüldür. Halka yaklaşımı tepeden değildir. Üslubunda bilgiçlik ve muğlaklık yoktur. Yaşadığı bütün olumsuzluklara rağmen, o, insafli bir insandır.

Asım, insanları eğitilmiş bir hale getirmek için, onlara, alfabeyi öğretmek gayretindedir. İnsanların okur yazar olmamalarından kaynaklanan sorunlar, bu şekilde çözülecektir. Köylünün mektuplarını yazıp, onlara gelen mektupları

⁶ a.g.e., 162

Refik Halit, Anadolu'da yaşayan ve ülkemizin vatandaşları olan gayri müslimleri de eserlerinde işler. "Sus Payı" hikayesindeki Papaz da, olumlu özellikleri ile ön plana çıkan bir din adamıdır.

Papaz, toplumun içinde bulunduğu hastalığın farkındadır, duyarlıdır. Bursa'da bir ipek fabrikasında çalışan genç kızların nasıl da ölüme teslim edildiklerinin konu edildiği hikayede, Papaz, fabrikada bekçi başı olarak çalışan Hasip Efendi ile konuşken karşımıza çıkar.

Hasip Efendi, fabrikada gözleri önünde eriyip giden sevgilisi Fotika'nın ölümü üzerine yolda, papaz ile karşılaşır.

"- Ben elimden geleni yaptım, dedi. Doktor getirdim, ilaçlarını verdim; nafakalarını yolladım.

Papaz titreyen bir ses ile söylendi:

- Doğru, fakat bunlar fayda vermedi; onu da hepsi gibi sizin fabrikanız öldürdü; daha da çok öldürecek..."⁸

Yazar, papazın sadece din işleri ile ilgilenmediğini, ayrıca sorumluluk bilincinde olan bir birey olduğunu ortaya koyar. Bunun yanında Papaz, bilgili, kültürlü, Avrupa'yı, Avrupa'daki çalışma şartlarını bilen biri olarak karımıza çıkar. Papaz, Avrupa'daki fabrikaların çalışma saatlerini, ücretlerini, bütün bu yoldaki kanunları, kavgaları, isyanları, birer birer, önemli kelimeler üzerinde dura dura Hasip Efendi'ye anlatır. Sonra, bu güne dek kayıtsızlığa karşı duyduğu nefretini, şüphelerini söyler; fabrika sahiplerinin bugünkü durumda kalmak için baş vurdukları oyunları anlatır. Bu durumun, daha çok ölüme sebebiyet vereceğini söyler.

Yazar, bir din adamının takınması gereken tavrı, bir papazda karşımıza çıkararak, bizim imam ve hocalarımızın bunlarla kıyaslanamayacak kadar cahil olduklarını ortaya koyar. Papaz, tarihi konuları bilir, aynı zamanda da insan hakları konusunda da duyarlıdır. Hasip Efendi, direkt olarak bu işlerin içinde olduğu halde, çalışanların hakları konusunda bilgisizdir, buna karşı papazın bizdeki ve Avrupa'daki durumu çok iyi bilmesi özellikle tenkit unsuru olarak verilmiştir.

6.2.2. OLUMSUZ ÖZELLİKLERİ İLE ÖN PLANA ÇIKAN DİN ADAMLARI

Refik Halit'te din ve din adamı sosyal hayatın bir gerçeği olarak ele alınır. Yazar, herhangi bir amaç için, din adamlarını ne göklere çıkarır, ne de yerin dibine geçirir. Ancak, "Cer Hocası"ndaki "Asım", yazarın din adamının nasıl olması gerektiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Asım, özellikle seçilmiş ve yüceltilmiş bir din adamıdır. Din adamlarının, örnek alması gereken bir tip olarak sunulmuştur.

Anadolu'nun köy ve kasabalarında yaşayan din adamları da, yaşamın içindeki yerlerini alırlar. Saf ve temiz bir duyguyla dine bağlı olan Anadolu insanının hayatında, din adamlarının tartışılmaz bir yeri vardır. İnsanlar bu din adamlarının herhangi bir konuda vermiş oldukları hükümleri tartışmazlar. İnsanların bu denli itaat

⁸ KARAY,Refik Halit; Sus Payı, s.13

ettikleri din adamlarının içinde de cahil olanlar ve bu ayrıcalığı suiistimal edecek olanlar da vardır. Çünkü biz, yazarın hikayelerinde, tam anlamıyla yaşayan insan malzemesi ile karşılaşırız. Her insan gibi, din adamlarının da insani duyguları vardır. Olumsuz özellikleri ile de ön plana çıkan din adamları da bu gerçeğin bir parçasıdır. Din adamlarının şahsında, dine karşı ön yargı oluşturma gayretleri Refik Halit'te yoktur. Refik Halit, tüm bunlara rağmen, halkın saflığından, cahilliğinden kaynaklanan, ve dinle ilgisi olmayan kimi inançlarla, kendi üslubu ve sosyal gerçeklik içinde alay etmekten de geri durmaz.

Refik Halit'in köy hayatına dair geniş bilgiler verdiği, halkın hayata bakışını, inançlarını ortaya koyduğu "Yatır" hikayesindeki Abdi Hoca "Maslak köyünden, ak sakallı, yeşil sarıklı, titiz, sofu bir adam"dır. "Abdi Hoca'nın elinden tespih, ağzından dua düşmezdi. Halkın büyük bir kayıtsızlıkla "Çiçek" adını verdikleri frengine de nefes ederdi, tutsu yapardı. Zelzele gibi, kolera ve savaş gibi haberleri önceden haber vermek, kışın şiddetini yazdan, yazın kurağını kıştan anlamak gibi ermişlik halleri onu yalnız köyde değil, kazada bile sözü geçen bir mevkie çıkartmıştı."⁹

Abdi Hoca, tüm bu özellikleri ile Refik Halit'in hikayelerindeki hoca tiplerinden farklıdır. Bu özellikleri ile beraber Refik Halit, Abdi Hoca'ya olumsuz nitelikler yüklemeyi. Abdi Hoca, kasabada sevilen ve saygı gösterilen bir ermiş olarak karşımıza çıkar. Abdi Hoca, "İstanbul zelzelesini aynı gün, aynı saatte dendiğine göre, sanki anlamış, kahvedeki minderli, pöstekili özel köşesinden yarı uykulu yarı kendinden geçmiş sessiz dururken birden:

- Aha yazık oldu gözüm yere...

Diye haykırmıştı. Belki bunu kasabada Belediyenin yıktırdığı eski köşkü hatırlayarak söylemişti; fakat ertesi günü gezdikleri yerde Abdi Hoca'nın;

- Aha yazık oldu gözüm memlekete...

Dediğini yaymışlardı. Onlar hocalarıyla övünürlerdi."¹⁰

Kırsal kesimde yaşayan insanlar, teknolojiye uzaklardır. Daha çok, doğa güçleri ile karşı karşıyadırlar. Yağmurun yağması, sel, hastalık gibi durumlarda onlar, şehirde yaşayanlar kadar kolay korunamazlar. Dolayısıyla doğa üstü güçlere sahip insanlara sığınma ihtiyacı duyarlar. Abdi Hoca'nın başka bir konu hakkında söylediği bir sözünü, İstanbul'daki deprem için söylediği şekilde değiştirerek yaymaya başlarlar. Bu durum Abdi Hoca'nın isteğiyle olmaz, ancak Abdi Hoca, bu durumdan rahatsız olup işin böyle olmadığını da söylemez. Çünkü, bu onun işine gelmektedir. Halk üzerindeki etkisi çoğalmakta ve ünü daha çok yayılmaktadır. Yoksa bu durum, ona parasal bir yarar getirmez.

Diğer hikayelerde halk üzerinde bu kadar etkili olan din adamlarına rastlayamayız. Ancak bu etkinlik hocanın sahtekarlık yaparak, yalana başvurarak oluşturduğu bir etkinlik değildir. Yazar, halkın kendi isteğiyle oluşturduğu ve bağlanmak istediği Abdi Hoca'yı, üstün insan kimliği ile karşımıza çıkarır.

Abdi Hoca, köy halkının veya kasabalıların kendisine gösterdiği bu teveccühleri suiistimal etmekten de çekinmez. Tek kaygısı halk üzerindeki etkinliğini

⁹ KARAY, Refik Halit; Yatır, s.109

¹⁰ a.g.e., 109

artırmaktır. Tek isteği de, onunla ilgili uydurdukları hikayelerin sonunun gelmemesidir.

Yaşadıkları kasabada, ciddi anlamda odun sıkıntısı çekilmektedir. İlistir Nuri, kasabada herkes tarafından sevilen bir insandır. İlistir Nuri, kasabadaki hamamı peşin para ile kiralar. Yaşanan odun sıkıntısı, işleri zora sokar. İlistir Nuri, kasabanın dışında bulunan ve içerisinde bir yatır bulunduğu için, kimsenin ağaçlarına dokunmayı aklından geçirmediği ormana göz koyar. Bu yatırdaki ağaçları, kendi kafasına göre kesemez. Kasabalının dini duygularının katılığını bildiğinden, halkın büyük teveccüh gösterdiği ve verdiği her hükmün dini bir emir olarak algılandığı Abdi Hoca'yı, yapacağı plana dahil eder. Bundan sonra Abdi Hoca, bilmeden fakat, halk nezrindeki itibarını düşünerek, İlistir Nuri'nin kötü niyetine ortak olur. "Üç gecedir sürekli rüyasında kendisini karanlık, sık bir orman içinde kaybolmuş görüyormuş; amma ne orman? .. Kan ter içinde, böyle uğraşırken birden karşısına beyaz arakiyeli yeşil cübbeli, nur yüzlü bir ihtiyar peyda oluyor:

- Bekle oğlum, Abdi Hoca yakında seni de feraha çıkaracak beni de...

Diyormuş. Böyle uyanıyor, bakıyormuş ki sabah ezanı okuyormuş. Merak etmiş, Kadiri şeyhine uğramış anlatmış! Bir iyi dinlendikten sonra demiş ki:

-Bunu git bileninden, hocadan sor; elbette Maslak Dede, benden senden önce o cennetlik kişinin içine doğmuştur. Yatırlar karanlık, nemli yerlerden, en çok da çam kokusundan hiç hoşlanmazlar. Onlar servi ve gül severler; eskiden ben Malatya'da derviş iken bir derviş hepimizin rüyasına girer, "Ferahlatın beni!" diye seslenirdi. Türbesinin etrafındaki ağaçları baltalamadıkça bizi rahat bırakmadı... Bende üç gecedir aynı rüyayı görüyorum... Yine Abdi Hoca bilir...

Abdi Hoca şaşalayıp dinliyordu. İlistir, vakit kaybetmeden saf bir yüzle soruyordu: "Hocaya da malum olmuş muydu? "Bunu merak ediyordu."¹¹

İlistir Nuri'nin bu sorusu karşısında Abdi Hoca, kendinden beklendiği gibi ya "böyle bir şey olamaz" diyecektir, ya da "ben dedenin emrini çoktan aldım" diyecektir. Bu vereceği ikinci cevap dal budak salan ormana baltayı vurmaktır. O da, baltayı namına indirmektense, ormana indirmeyi uygun görür.

O, İlistir Nuri'nin sahtekarlığına kendi kişisel çıkarını düşündüğünden ortak olur. Abdi Hoca dal budak salmış namının daha da yayılması için bütün bir ormanı feda etmekten çekinmez. "Hem çoktandır köylünün yayıp gezeceği önemli bir iş bir ermişlik göstermemiştir, ara sıra kendisinden söz ettirmezse" unutulacağından korkan Abdi Hoca, dedenin emrini çoktan aldığını söyler. Halkın göztünde, bir dalının dahi kesilmesi günah olan orman, Abdi Hoca'nın, ağaçların kesilmesini emretmesiyle, üç yıl içerisinde çıplak bir tepeye dönüşür.

"Yatır" hikayesinin en güçlü çizilen karakteri İlistir Nuri'dir. İlistir Nuri, hayata tamamen menfaat penceresinden bakan biridir. Yazar, belki de Nuri ismine, ılistir unvanını ilişitir ki, okuyucunun zihninde "iblistir" kelimesini çağrıştırsın. Gerçekten de İlistir Nuri'de, İblis zekası vardır. İlistir Nuri, ayakta kalabilmek ve hamamını yakabilmek için, bütün bir halkın inandığı ve gönül bağladığı yatırı ve yatırın etrafındaki ormanı, kupkuru bir tepeye dönüştürmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda art niyetli olan İlistir Nuri'nin, tek başına böyle bir işe girişmesi

¹¹ a.g.e., 111

imkansızdır. İlistir Nuri, bir oyun düşünür. Köylüler, dini bir vazifeyi yapıyor edasıyla ormandaki ağaçları keserler. İşte bu fotoğrafı tamamlayacak figür de, şüphesiz ki, Abdi Hoca'dır.

Abdi Hoca, gün geçirmiş, halk arasında ermiş payesine ulaşmış biridir. İlistir Nuri, Abdi Hoca'yı bu konumundan dolayı, oynayacağı oyunun bir numaralı figüranı durumuna getir.

Kutsallığı kaybolan mezarlıkta, ormanlık alan kalmaz. Rumeli göçmenleri, karlı bir gecede türbenin yeşil parmaklarını sökerler. Abdi Hoca, dünyanın kötülüğünün arttığını, Maslak Dede'nin artık kendilerine yüz çevirdiğini ve ününü kaybetmek istediğini söyler.

Yazar, bütün bir ormanın yok olmasına sebep olan Abdi Hoca'ya, ününün azaldığını, kimsenin ona eskisi gibi itibar etmediğini söyleyerek, ceza verir.

Yazar, "Yatır"da, dinin, Anadolu insanının hayatında ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer. Köylüler, dini cazibesi olan ormanın ağaçlarını kesecek olan bir yabancıyı devlet bırakacak olsa kendileri yakalayıp parçalayacak kadar katıdırlar. Dolayısıyla Anadolu'da, dini inanışlar, kanunlardan daha geçerli ve etkilidir. Dini inanışların görüntüsü olan din adamları da, bu denli saygı görürler. Bu din adamları, hikayede de görüldüğü gibi, kendi kişisel çıkarları için dini kullandıkları zaman, ne tür olumsuzlukların ortaya çıktığını görmekteyiz. Hikayede, din adamlarının eğitimsizliği ve cahilliği sonucunda, cahil olan halkın da kutsallık adına, sevap almak adına ne tür oyunlara geldiği anlatılmıştır.

Yazarın, Anadolu insanının yaşayışını, inançlarını işlediği bir başka hikayesi de "Boz Eşek" hikayesidir. "Boz Eşek" hikayesi köye yakın bir yerde bulunan, hasta ve yaşlı bir adamın, ölmeden önce eşeğini ve sekiz altınını Mekke'ye bağışlamasını konu edinir. Köy halkının bu vasiyeti yerine getirmek için gösterdiği gayret ve bu gayretler neticesinde iyi niyetlerinin bir din adamı tarafından suiistimal edilmesi anlatılır.

Hikayedeki köy imamı Hüsmen Hoca, iyi niyetli, gayretli ve saf bir Anadolu insanıdır. O, insanları oyuna getirmek için çaba sarf etmez. Aksine, köylerinde ölen birinin vasiyetini yerine getirmek için, defalarca çok sapa bir yerde olan köylerinden, kasabaya, arasında bıkmadan usanmadan gider gelir. Kasabada, resmi görevliler tarafından kendisine hakaretler bile yapılır. Ancak köylüyü bu durumdan kurtaracak olan Kabak Kadı'dır. Hüsmen Hoca, gidiş gelişlerinde kadının İstanbul'a gittiğini öğrenir.

"Aslında buranın Kadısı ünlüydü, "Kabak Kadı" derlerdi. Her işi yoluna kor, her kör düğümü çözerdi. Arkasına turuncu bir maşlah giyerek, kırmızı şemsiyesiyle çarşıdan bir geçişi kocaman gövdesini bir tutarak olur olmaz şeylere bir gülüşü vardı ki, halk bayılırdı."¹²

Hikayede iki din adamı karşımıza çıkar. Biri Hüsmen Hoca, diğeri Kabak Kadı'dır. Hüsmen Hoca, iyi niyetli, fedakar ve çalışkandır. Kabak Kadı ise sahtekar, çıkarıcı ve tembeldir. İnsanların ona, kadı makamına oturduğu için gösterdiği saygıyı hiçe sayar. Kabak Kadı, eşeği Mekke'ye göndereceğine dair söz verir ve kendisine gelen köylülere resmi mühürlü belge verir. Bu resmi mühürlü belge, adeta onun sahtekarlığının da belgesidir. Yazar, Kadının sahtekarlığını belgelemek için, böyle bir yola başvurmuş gibidir.

¹² KARAY, Refik Halit; Boz Eşek, s. 102

Kabak Kadı'nın, eşeğin Mekke'ye gönderildiğine ve orada zemzem taşıdığına dair verdiği belge ve söz, tamamen sahtedir. Çünkü Kabak Kadı, söz verdiği eşeği Mekke'ye göndermeyecek kendisi kullanacaktır. "Olayın yılında, kasabaya pirincini satmaya giden Hüsmen Hoca, aptallaşmış gibi dönmüştü. Pazar yerinin tam kalabalık zamanında uzaktan bir "Savulun değmesin!" bağıırışı duyulmuş, halk ikiye ayrılmış ve Kabak Kadı, altında Boz Eşek arkasında bilinen turuncu maşlah iri gövdesini sarsan bir hızla yöresine selamlar dağıtarak geçip gitmişti."¹³

Yazar, Kabak Kadı tiplmesiyle halkın dini inançlarını suiistimal eden din adamlarını anlatır. Kabak Kadı, köylerinde ölen adamın vasiyetini, bin bir güçlkle yerine getirmeye çalışan köylüleri hiçe sayan bir din adamıdır. O, sadece kendi kişisel çıkarını düşünür, eşeği Mekke'ye göndermek yerine kendisi kullanmayı tercih eder.

Belki bir eşeği bu amaçla Mekke'ye göndermek oldukça masraflı, imkansız ve gereksiz bir iştir. Her işi adil bir şekilde yoluna koyması gereken kadı, işleri adalet çerçevesi içinde, düzene koyma kaygısını taşımaz. Köy, en yakın kasabaya iki gün uzaktadır. Köy halkı, köye bir şekilde gelen cahil insanların getirdiği haberlerle dünyadan haberdar olur. Bu durumda köy halkının en güvendiği makam "Kadılık" makamıdır. Kadının görevleri arasında, cahil olan insanları eğitmek, onlara akla dayalı dini bilgileri öğretmek yer alır. Meseleyi halletmek adına, halkın inançlarıyla alay etmek doğru değildir. Köy halkının, eşeğin Mekke'ye gönderilmediğini öğrenmesi ile vicdanlarında meydana gelen sarsıntı büyüktür.

"Boz Eşek" hikayesinde, halkın dini inanışları anlatılmış, bu inanışların onlar için önemi ortaya konulmuştur. Bunun yanında, halkın inançlarını hiçe sayan, onlarla dalga geçen, kendi kişisel çıkarlarını düşünen din görevlisinin uyandırdığı hayal kırıklığı ve halkın gözünde düştüğü kötü durum da anlatılmaktadır.

Yazarın diğer bir din adamı tiplmesi "Vehbi Efendinin Kuşkusu" hikayesinde geçen imam ve kadıdır. Vehbi Efendi, kendi halinde yaşayan bir insandır. Onun eğlence ve kadın gibi merakları yoktur. Evden işe, işten eve sürüp giden tekdüze bir hayatı vardır. Aslında, onunla alakası olmayan komşu kızı Hanife, ilişkiye girdiği Tabakaların Kamil'den hamile kalır. Bir oyunla işi Vehbi Efendi'ye yıkar. O günün şartlarında, sahip olduğu sosyal statü ile bu durumu çözecek olan imamdır. Ancak, Vehbi Efendi öyle hemen nikahı kabul etmediğinden, devreye Kadı ve Vehbi Efendi'nin çalıştığı kalemin müdürü de girer. Bunun üzerine Vehbi Efendi, evlenmeye mecbur kalır ve altı ay geçmeden Hanife, çocuk doğurur.

Bu hikayede, imamın da, kadının da adı yoktur. Ancak kasabada meydana gelen bir olayı çözmek için, karar mercii olarak kabul edilmeleri dikkat çekicidir.

¹³ a.g.e., 103

7. BÖLÜM

MİLLİ MESELELER

Refik Halit, 1922 yılında vatana ihanetle suçlanır ve “Yüzzellilikler” listesinde adı çıkar. Refik Halit, bunun üzerine bir vapurla Beyrut’a kaçar. Yazarın böylece on altı yıl sürecek sürgün hayatı başlar.

Refik Halit’in bu şekilde Beyrut ve Halep’te yaşayacağı gurbet hayatı, memleket hasretiyle yanan yüreğini, kasıp kavurur. Yazar, bir yazısında vatandan ayrılık duygularını şöyle anlatır. “Gurbetteki yemek odası İstanbul’un bir köşesine dönerdi. Sanırdım ki, pencereden bakıverince, Erenköy sırtlarında Adalar’ı, yahut Şehzadebaşı’ndaki evden, yangın kulesini ve tepesine asılı bayrağı göreceğim.”

Gurbet Hikayeleri’nde vatan hasretiyle yanıp tutuşan bir gönül, yalnızlığın doğurduğu dramatik duygular ve burukluklar hakimdir. Refik Halit’in bu sahadaki hikayelerinde açık bir milliyetçilik sezilmektedir. Aslında ondaki bu milliyetçilik anlayışı, sezmenin ötesinde, insanın iliklerine kadar işlemesi şeklindedir. Vatana girmesi yasak olan yazar, yalnızlığını, dil sevgisini ve vatan hasretini eserlerinin ruhuna çok güzel bir şekilde işlemiştir. Bazen bu güzellikler bir feryadın yerine geçer. Onun bu duyguları işleyişteki başarısını, edebiyatımızda, çok az yazar başarmıştır.

Refik Halit’in, hikayelerindeki en önemli özellik, gözlem kabiliyetindeki başarısıdır. Yazar, hikayelerinde, olayları ve karakterleri en ince noktalarına kadar görür. Özellikle “Gurbet Hikayeleri”nde karşımıza çıkan, olay ve karakterleri ifadedeki ayrıntıları yakalama, yazarın hikayelerini değerli kılmaktadır.

On altı yıl sürgün yaşamış olan yazarın, Türkçe konuşan bir topluluktan uzak kalmasına ve Türkçe’ye olan sevgisini en güzel ortaya koyan hikaye, “Eskici”dir. Yazarın dil mevzusunu en açık bir biçimde ortaya koyduğu hikayesidir. “Eskici” hikayesinde, memleket hasreti de önemli bir yer tutmaktadır. Bu yönde işleyeceğimiz hikayelerin hepsinde, vatan hasreti ve yalnızlık temleri ortaktır. Ancak biz, hikayedeki sosyal tenkit unsurlarını daha iyi ortaya koyabilmek için üç ana başlık oluşturacağız.

Birinci bölümde, “Bir Saldırı”, “Kaçak”, “Göz Yaşı” ve “Köpek” hikayelerindeki vatan hasreti ve hürriyet kavramlarını ele alacağız. Yazar, insanların yaşamlarını kutsal bir değer olarak alır. Onun Milli Mücadeleye karşıtlığı da buradan gelir. O, savaşın Anadolu insanına, yarardan çok zarar getireceği inancındadır. İnsanlar, kutsal olan hürriyeti elde etmek için varlıklarıyla ilgili her şeylerini ortaya koyarlar. Kahramanları hayata bağlayan, ölümle mücadele ettiren şey işte bu “Hürriyet” kavramıdır. İnsanların hürriyeti elde etmek için, canlarından daha ötede bazı değerleri nasıl ortaya koyduklarına tanık oluruz. Refik Halit’in hikayelerinin içinde, en duygulu ve dramatik olanlar işte bunlardır. Hikayelerindeki karakterlerde abartıya rastlanmaz. Savaşların, insanlar üzerinde oluşturduğu maddi ve manevi olumsuzluklar çok yönlü olarak ele alınmıştır. Yazar, sadece savaş sırasındaki olumsuzlukları ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda savaş sonrası hayatı da işler. insanların savaş sonrasında karşılaştığı acıları, dramatik sahnelerle aktarır.

İkinci bölümde yalnızca “Eskici” hikayesini ele alacağız. Yazar, bu hikayede, Türkçe konuşan insanlardan uzaklığın yol açtığı buhranları işler. Memleket hasreti, işlenen önemli temalardan biridir. Hikayenin kahramanı Hasan’ın küçük

yaşta sürgüne gönderilir gibi, vatanından uzaklaştırılması ve onun da anadilde directmesi dikkat çekmektedir. Hikayenin dikkat çeken özelliklerinden biri de, Hasan ve Eskici'nin adeta telepati yoluyla birbirlerini keşfetmeleridir. Yazarın bu şekilde tesadüfün yoğun olarak karşımıza çıktığı başka hikayeleri de vardır. Bir çocukta dili, ihtiyaçların ötesinde, ruhsal bir bütünlük unsuru olarak alması, dikkat çekicidir. Hikayede, anadil ve yabancı dil ile anne sıcaklığıyla başka kadınların gösterdiği sıcaklık, adeta karşılaştırılmak için seçilmiştir. Vatan ve anadil hasreti, ancak bunlardan mahrum kalındığı zaman açığa çıkar. Bu açığın kapatılmasına imkan yoktur.

Üçüncü bölümde ele alacağımız hikayeler “Akrep”, “Zincir” ve “İstanbul” hikayeleridir. Bu hikayelerdeki temalar, vatan hasreti ve yalnızlıktır. Vatanından uzak kalan ve derdini tam anlatacak birini bulamayan bir insanın karşılaşacağı duygu yükü şüphesiz ki, yalnızlıktır. Vatandan uzaklık uzun süreli veya ömür boyu olduğu zaman, yalnızlık hissi çekilemez bir hal alır. Bu his o kadar ileri boyutlardadır ki, kişi uyuşturucu madde kullanmaya başlar. Vatandan uzaklık bazen resmi görev icabı da olabilmektedir. Bu resmi görevler, daha çok İstanbul dışına, taşraya yapıldığından vatan hasretinin adı “İstanbul” olmaktadır. İstanbul’da geçirilen ömür ile bulunulan yerde geçirilen ömür arasında, kıyaslamalar yapılır. Ancak İstanbul ve İstanbul özlemi aşılması imkansız bir tutku olarak karşımıza çıkmaktadır.

7.1. VATAN HASRETİ VE HÜRRIYET

Refik Halit, bu başlıktaki hikayelerinde, hürriyet tutkusunu işlemektedir. Hürriyetin, insanlara esaret anlarında neler yaptırdığını ve neleri hissettirdiğini işler. “Kaçak” hikayesi, birinci dünya savaşına katılan bir Osmanlı subayının hatırasıdır. Birinci Dünya savaşı sırasında, Ruslara esir düşen bu subayın, Sibirya’ya sürgün ve oradan, nasıl kaçıp kurtulduğu anlatılır. Hikayenin en çarpıcı tarafı, bir çok sıkıntıya maruz kalan subayın, kaçma teşebbüsünde başarıya ulaşmasından sonra, tekrar vatan müdafaası için cepheye gitme isteğidir.

“İenseiyk’ten Angara ırmağını tutarak Çin’e gidecek, Çin’i geçecek. Amerika yoluyla memleketime dönecektim. Ve tekrar harbedecektim .

Delilik ? Gençlik? Vatan hasreti ve İntikam ateşi?...

Hepsi!”¹

Refik Halit’in Halep ve Beyrut konulu hikayelerinde havanın genellikle sıcak olması anlatılır. Tasvirlerinde oldukça başarılı olan yazar, soğuk ve dondurucu havanın hürriyet aşkı karşısında nasıl eridiğini ortaya koyar. Bu hikayede, Sibirya’nın dondurucu iklimini ve esirlerin çektikleri sıkıntıları da görürüz. “O kadar soğuktu ki, sabahları sütü çanakla değil arşınla alıyorduk, keserle kırıp tencereye atıyorduk. Satıcıda bunu ölçüsüne göre, testere ile kesip veriyordu.

Donmayan bir şey yoktu; göz yaşlarımız bile yanaklarımızdan katı katı, dolu taneleri gibi” yuvarlanırdı. Hikaye baştan sona bu şekilde bir Osmanlı subayının Rusya’dan, Rusya’nın dondurucu soğuşundan kaçmak için verdiği mücadeleden ibarettir. Ayrıca savaşın kirli yüzüne dair çeşitli vesikalar da verilmektedir. Sivil insanların savaşlarda çektikleri sıkıntılar ve ne denli olumsuz şartlarda hayatlarını devam ettirdikleri de anlatılmaktadır. Normal bir insanın, değiştiren en çok sıkıntı

¹ KARAY, Refik Halit; Kaçak, s. 56

çektği şey, evidir. Burada, insanların evlerinden ziyade, vatanlarından zorla alınıp sürülmeleri anlatılmaktadır. Savaş, sadece Anadolu insanı üzerindeki olumsuz etkiler bırakmaz. Hikayede, Alman sivillerinin de çektiği sıkıntılar gözler önüne serilmektedir. Esaretten kurtulmak için sığındığı Alman ailesi, subayın evlerinde yakalanması halinde kurşuna dizileceklerdir. Kurşuna dizme sivil, asker veya büyük küçük gibi farklılıklara bakmadan bütün bir aileyi hedef almaktadır.

Hikayede, hürriyet için bir insanın ne tür yaşamsal zorluklara katlandığı gözler önüne serilmektedir.

“Artık yürüyemiyordum.

Açlığın, yorgunluğun, dermansızlığın, tükenişin son haddi şudur: Ruhun cisimden ayrılması!...

Yemek, içmek, dinlenmek, ısınmak veya serinlemek isteyen cisim sizden uzakta kalıyor; yorgun bir köpek gibi soluya soluya arkanızda sürükleniyor. Giden, ilerleyen, yaşamakta inat eden ruhtur.”²

Subayın bütün mücadelesi bu şekilde sıkıntılı geçmiştir. Hikayenin sonunda, bu subayın “Ebu Hemal” kaymakamı olduğunu öğreniyoruz. Refik Halit’in hikayelerinde hürriyet, zor şartlarda elde edilir. “Kaçak” hikayesinde, hürriyet için, bile bile ölüme atılan bir insanın macerası anlatılır.

“Gözyaşı” hikayesi, yazarın bütün hikayeleri içinde en trajik olan hikayedir. Bu hikaye ,de “Kaçak” hikayesi gibi, kahramanın hatırasını anlatmasıyla başlar. Ancak bu hikayenin kahramanı kadındır. Kadının saçları “küçük aktar dükkanı bebeklerinin ne kıla, ne de ota benzeyen, dokunsanız hışırdayacağını sandığınız cansız, kuru, soluk rengini, şeklini almış. Gözleri eski şekerlenmiş şuruplar kadar donuk, fersiz, katı, suyu çekilmiş”tir. Bu kadın, hikayede adı verilmeyen bir adamın hizmetçisidir. Adam, akşam rakısını içerken bu kadını görünce keyfi kaçır. Başka birini bulunca bu kadını başından savmayı düşünür, fakat Ayşe kadının hikayesini dinleyince, bu düşüncesinden vazgeçer.

Hatırasını anlatmaya başlayan kadın, daha hikayenin başında savaşın en kirli yüzüne değinir. Balkan Savaşlarını konu edilen hikaye, gelen düşmanların ırz ve din düşmanı olduğu şeklindedir. Bunlar Müslüman erkeği öldürürken Müslüman kadını kirletirler. Düşmanın kendi köylerine doğru geldiğini öğrenen köylüler mal, mülk, ne varsa hepsini bırakıp kaçacaktır. Hikayenin ana konusu da, bundan sonraya aittir. Hikaye dul bir kadının, göç esnasında çektiği sıkıntılar ve yavrularını taşıırken yaşadığı duygu çatışmaları üzerine kurulmuştur.

Ayşe üç çocuk annesi olan dul bir kadındır. O da tüm köylüler gibi hazırlıklarını tamamlar, üç çocuğuyla birlikte atına atlar. Kışın habercisi olan yağmurlar, gecenin karanlığında kafiye nefes aldırılmaz. “Öndeki ümit, ordumuza yetişmek, arkadaki korku düşman ordularına çığnenmek”tir. Bu can pazarında herkes kendi derdine düşer. Dul Ayşe, kafileden geri kalır. Bu, onun için ölümden beterdir. Atını kaybeden Ayşe, üç çocuğuyla daha fazla yol alamayacağını anlar.

“Ayşe, yanında diz kapaklarına kadar çamurlara bata çıka yürümeye çalışan Ali’nin mini mini elini bırakmak istemiyor. Boynuna dolanan mecalsiz kolları da çözmeye cesareti yoktur. Kucağındaki ıslak, hareketsiz, sessiz bohça ona zaten

² a.g.e., 57

cansız gibi görünüyor. Belki kendiliğinden, soğuktan, sudan, havasızlıktan, ezilmekten ölmüştür. Ananın bir ümidi budur. Yaşamadığını anlayarak, apansız, kundağı bir tarafa, en az çamurlu, en az bataklık yere bırakıvermek.”³

Ayşe kadın, hisleri felç olmuş bir şekilde değişik aralıklarla iki çocuğunu yolda bırakmak zorundadır. Tek çocuğu Ali ile beraber, düşman mevzilerinden kurtulurlar. Fakat, vardıklarında Ayşe kadın fark eder ki, Ali’de bu zor şartlara dayanamayarak ölmüştür. Bundan sonra Ayşe, hem yolda bıraktığı çocuklarına, hem de yanındaki Ali’nin ölümüne çok ağlar. Bundan sonra, Ayşe kadının gözlerinden bir damla yaş dahi gelmez.

Refik Halit, hikayede dul kalan bir kadının savaş esnasında çektiği sıkıntıları dile getirir. Savaşın sivil insanlar üzerinde meydana getirdiği tahribat ve bir kadının hürriyet için çocuklarını nasıl ölüme terk ettiği anlatılıyor. Bir kadındaki en yüce duygu, annelik duygusudur. Ancak, hürriyetin, bu duyguyu geride bıraktığı görülmektedir.

Refik Halit’in vatan ve hürriyet mevzusunu farklı bir açıdan işlediği hikayesi “Bir Saldırı” hikayesidir. Bu hikaye de “Gözyaşı” hikayesi gibi savaş ve savaşın kirli yüzü üzerinde durur. Hikaye, bir subayın savaş sırasında işsiz kalıp evine dönmesi üzerine kurulmuştur. Tek işi, ülkesi için savaşmak olan subay, savaş sonrasında beş parasız kalıp memleketine, ailesine döner. Döndükten sonra, çektiği sıkıntılar anlatılır. Adı verilmeyen subayın, mecburen yankesicilik yapıp ailesine baktığı görülür. Ancak bu hırsızlık hadisesi onursuzca yapılmaz. Yedi yüz liranın bulunduğu cüzdandan, sadece kendisinin ve ailesinin karnını doyuracak olan bir beşlik alır. Bu davranışı bile adamın onursuz biri olmadığını ortaya koyar. Yazar, bu hırsızlığın sebebinin şöyle açıklar. “Çünkü mütareke yıllarında bulunuyorlardı; cepheden veya esaretten sıksı çıkmış dönen, hastaneden tedavisi bitmeden sakat ve illetli olarak kapı dışarı edilen nice yedek subaylar vardı ki ne maaş alabiliyorlar ne iş bulabiliyorlardı.”⁴

Subay, Hayrullah Efendi adındaki savaş zengini bir tüccarı soyar. Subay, dört yıl boyunca askerlik yapar buna karşılık, aynı zaman diliminde Hayrullah Efendi adındaki adamın ticaretle zengin olduğu görülür. Subayın aldığı parayı, savaş hakkı olarak görür. Zaten subay da, bu işi zengin olmak için değil, karnını doyurmak için yapar.

Hikaye, savaş ile beraber, insanların düştüğü kötü durumu anlatır. Hikaye, vatan ve hürriyet için mücadele eden, dört yıl zarfında, cephede savaşan bir subayın mütareke yıllarında çektiği ekonomik sıkıntılar ve yaşadığı ruhsal iniş çıkışlar üzerine kurulmuştur.

“Köpek”, Refik Halit’in 1939 yılında Şişli’de kaleme aldığı hikayesidir. Köpeğin kahraman olarak alındığı bu hikayede, sürgüne gönderilen insanların çektiği sıkıntılar bir köpek etrafında anlatılır.

Hikaye, köpeğin yalın ve sahipsiz olduğunun belirtilmesiyle başlar. Köpeğe “her uzandığı kapı aralığından dilini anlamadığı adamlar “Hoşt!”a benzettiği keskin bir kelimeyle” sesleniyorlar, diyerek köpeğin, yaşadığı topluluğa ait olmadığını ve anlamadığı bir dille, kendisine seslenildiğini belirtir. Yazar, buradan hareketle, sürgüne yollanan Osman’ın çektiği sıkıntıları bir köpeğin çektiği sıkıntılarla denk tutar. Hatta o kadar ki, Osman, köpeğin de kendisi gibi buraya

³ KARAY, Refik Halit; Gözyaşı, s. 33

⁴ KARAY, Refik Halit; Bir Saldırı, s. 176

Onun mutluluk kaynağıdır. Hiç bilmediği, tanımadığı diyarlara giden beş yaşındaki Hasan'ın varlık sebeplerinden biri de, kendisini anlayan insanlarla konuşabilmektir. Bundan mahrum olan beş yaşındaki bir çocuk, kendisini sağır, dilsiz bilecek, tek çare olarak da hayata küsecektir.

“Öyle haftalarca sustu.

Anlamaya başladığı Arapça'yı, küçücük kafasında beliren bir inatla konuşmayarak sustu. Daha büyük bir tehlikeden korkarak deniz altında nefes almamaya çalışan bir adam gibi tıkandığını duyuyordu, gene susuyordu.

Hep sustu.”⁷

Beş yaşındaki Hasan, halasının yanında hiçbir zaman, anne sıcaklığını duymayacaktır. Halasının “annesininkine benzemeyen tuhaf kokulu” bir vücudu vardır. Bu vücut, boş ve cansız gibi durur. Refik Halit, burada, ana dil ile anne sıcaklığını kaynaştırır. Hasan, annesinde ve Türkçe'de, istediği sıcaklığı bulduğu halde halasında ve Arapça'da istediği sıcaklığı bulmaz. Kendisini bu ikisine de ait hissetmez. Yazar, buraya kadar Hasan'ın, hiç bilmediği bir dili konuşan insanlar arasındaki duruşunu aktarmaktadır.

Yazarın “İstanbul” hikayesindeki gibi burada da, adeta telepati yoluyla tanışan ve aynı vatandan olduklarını bir tesadüf eseri fark eden iki kişinin karşılaşmaları anlatılır. Hasan'ın halası, kapının önünden geçen seyyar satıcıyı çağırır ve eski ayakkabıları tamir ettirir. Eskici, ayakkabıları tamir ederken, Hasan çocuk merakıyla onu izler. Dalgınlığında, ana diliyle “çiviler ağzına batmaz mı?” der. Eskici şaşırarak kafasını kaldırıp Hasan'a bakar, Türk olup olmadığını sorar. Hasan da Türk olduğunu ve İstanbul'dan geldiğini söyler. Altı aydan beri konuşmayan Hasan artık susmaz. “Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pembe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle biteviye konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu.”⁸

Vatana, Anadolu insanına olan hasreti had safhada olan Hasan, beraber yaşadığı çocukların dünyasında da, aradığı sıcaklığı bulmaz. Hasan, eve gelen eskicide, vatan hasretini ve anadil özlemini açığa vurur. Onda, vatandan ve anadilden gelen ortaklıktan dolayı bir sıcaklık görür. Hasan, bu sıcaklığı peş peşe sıraladığı Türkçe cümlelerle açığa vurur. Eskici de, “artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgarını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli, hem de yası” Hasan'ı dinler.

Hasan'da da, Eskici'de de vatan hasreti ve Türkçe konuşma heyecanı had safhadadır. Hasan konuştuğu konuşur, Eskici işi yavaş yavaş yapar. Fakat bir süre sonra, Eskici'nin yapacağı tamiratlar sona erer. Eskici'nin artık gitmesi gerekmektedir. Eşyalarını toplamaya başlar. Eskici'nin toplanıp gideceğini gören Hasan ağlar. Eskici:

“-Ağlama be! Ağlama be!

Eskici başka söz bulamamıştı. Bunu işiten çocuk hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlamaktadır; bir daha Türkçe konuşacak adam bulamayacağına ağlamaktadır.”⁹

⁷ KARAY, Refik Halit; Eskici, S. 11

⁸ a.g.e., 13

⁹ a.g.e., 13

Hasan, bulunduğu toplumda, onunla anadiliyle konuşabilecek kimseyle karşılaşmaz, kimseyle konuşmaz. Yalnızlaşan Hasan, insanlara ve eşyaya bu türden bir tavır alır. Eve gelen Eskici'yle yapılan konuşma, Hasan'ın sıcaklığını açığa vurur. Hasan vatanından ve anadilinden uzak olduğu için eşyaya ve insanlara küser. Kaybettiği, uzaklaştığı vatanına ait sesleri Eskici'den duyar, mutlu olur. Eskici de Hasan gibi aynı duygusal atmosferi yakalar. O da, çok özlediği, özlemini duyduğu vatanına ait sıcaklığı, bir çocukta aradığı bulur.

“Eskici” hikayesi, gurbeti yoğun yaşamış olan yazarın Anadolu'ya ve Türkçe'ye duyduğu özlemi anlatan bir hikayedir. Vatandan uzaklaşan bir insanın yaşadığı yalnızlık psikolojisi yoğun bir şekilde işlenir.

7.3. VATAN HASRETİ VE YALNIZLIK

Yazarın 1936 yılında Lübnan'da yazdığı “İstanbul” hikayesi, yazarın hatırası şeklindedir. Hikayede, memleket özlemi yoğun olarak vardır. Hikaye, bir şekilde sürgüne yollanan biri kadın, diğeri erkek, iki kişinin İstanbul'a dair sohbetlerinden oluşur.

Mezopotamya'nın yeni kurulmuş ücra bir kasabasında petrol aramaya gelen bir ekibin akşam, eğlence evlerinde içki içip, kadınlarla eğlenmeleri anlatılır. İşte böyle bir eğlence akşamında, Anadolu'dan buraya sürgün edilmiş bir kadın ve erkek tesadüfen tanışırlar. Kadın, yaşadığı yerle ilgili şikayetlerini anlattıktan sonra, İstanbul'a dair konuşmaya başlar: “Boğaz içinde akşam loşluğunu, suların mor kadifeliğini anlatmaya çabalıyordu. O kayık gezintileri, ay mehtabı, Sarıyer, Bentler, ya Sultansuyu? Buradaki ormanı hatırlıyor muydu, böğürtlenlerle örtülü ufacık mırıltılı deresini! Daima ıslak duran ve basınca ökçeler gömülen kırmızı toprağını, sarı papatyalar ve çadır çiçekleriyle donanan çayırılarını.”¹⁰

Hikayenin tamamı bu şekilde İstanbul'a dair konuşmalardan oluşur. Karşılıklı konuşan kadın ve erkek İstanbul'un özelliklerini ve güzelliklerini anlatmaktadır.

Vatan hasretinin bir tutkuya dönüştüğü bu kadın yüreği, tek teselliye uyuşturucu kullanmakta bulur.

“– İşte, dedi, onu bunun için kullanıyorum, gidemediği İstanbul'a kavuşmak için... Bu benim pasaportumdur.

Erkek şişeyi kaptı dedi ki:

- Öyleyse bana da ver... Zira bende gidemiyorum!”¹¹

Hikayede dikkat çeken bir başka konu da, İstanbul'dan bahsedilince efkarlanan kadının uyuşturucu almasıdır.

“- Pardon ... Sizden çekinmeye lüzum görmedim. Birden efkarlandım da!

- Sevda meselesi mi?

¹⁰ KARAY, Refik Halit; İstanbul, s. 73

¹¹ a.g.e., 74

- Hayır! Burada kimi seveceğim? Dilleri dilime uymaz, huyları huyuma... Başka bir şey.” Hikayede, yalnızlaşan insanların, direkt iletişim unsuru olan dil ortaklığını görmezlerse duygusal birlikteliğe giremedikleri vurgulanıyor. Gurbette bulunan insanlar, gurbeti yoğun olarak yaşadıklarından, dış görünüşün ötesinde dil birlikteliğini ararlar. Dil, en temel duygusal iletişim aracı olarak karşımıza çıkar.

Refik Halit Karay’ın 1935 yılında Halep’te sürgündeyken yazdığı “Zincir” hikayesinde, gurbet günlerinin nasıl geçtiğine dair hatıralarını anlatmaktadır. Daha hikayenin ikinci paragrafında bize, “yabancı memleketlerde bir kasabaya sokulup uzun müddet yaşamaktaki azabın ne olduğunu” bilip bilmediğimizi sorar. Yabancı diyarlarda beş on gün gezdikten sonra, tanıdık yüz ve alışacağınız bir yer bulamayınca evimize, yalnızlığımıza çekileceğimizi belirtir.

Refik Halit’in “Memleket Hikayeleri”nde, psikolojik tahlillere pek rastlanmaz, ancak “Gurbet Hikayeleri”nde ise, gurbet psikolojisi oldukça yoğun ve başarılı bir şekilde işlenmiştir. Yazar gurbetteyken, hiçbir zaman, kafasının bu düşünceden kurtulamadığını söyler. Bu düşünceleri, kafasının içine bir tırtıl tabakasının yerleştirilmesiyle oluşacak tabloyla açıklar. “Can sıkıntısının bir seni vardır; bunu ancak, böyle bir zamanda, o gurbet odasında duyarsınız: eski mobilyaların tahtalarını dişleyen gizli kurtların biteviye çıkardığı kemirici, işleyici ses... Birden eskiyiveren gönlünüzden bu kurdu ve bu sesi işitirsiniz ve oyduğu delikten incecik tozların içinize biriktirdiğini duyarsınız.”¹²

Yazar, bir şekilde sürgüne yollanan birinin iradesiz olması halinde, kısa sürede çürüyüp çökmesinin normal olduğunu belirtir.

Refik Halit’in vatan hasreti ve yalnızlığı işlediği son hikayesi, 1936 yılında Lübnan’da yazdığı “Akrep”tir. Hikaye, vatandan uzakta olan bir insanın duygularını yansıtır. Hikaye, bir şekilde Arabistan’da bulunan anlatıcının, Belediye limanında mutasarrıf olan bir arkadaşıyla karşılaşması üzerine kurulmuştur. Arkadaşıyla karşılaşan mutasarrıf, vatan hasretini ve can sıkıntısını bu şekilde giderme yolunu seçer. İstanbul’dan uzak olanların, İstanbul’un olumsuz yönlerini düşünmediğini belirtir. “Uzakta kalanlar için İstanbul’un kaldırımı bozuk değildir, sokaklarda çamur ve süprüntü yoktur; tramvaylarda ve vapurlarda azap çekilmez. Musluklarda terkos yerine kevser akar.”¹³

Hikaye Arabistan’daki yaşama dair olağanüstü bir olaya şahit olan yazarın hatırasıdır. Bu şekilde bir hatırasını anlatan yazarın, yine vatan hasretine dair yazmadan geçemediğine şahit oluyoruz.

¹² KARAY, Refik Halit; Zincir, s. 27

¹³ KARAY, Refik Halit; Akrep, s. 38

8. BÖLÜM

SOSYAL HAYAT

Refik Halit'in hikayelerinde, insanların günlük hayatları örf, adet ve batıl inançları sosyal hayatın bir parçası olarak verilir. Yazarın bu konular hakkındaki düşüncelerini daha çok "Memleket Hikayeleri" adlı kitabında buluruz. Anadolu'ya sürgüne yollanan yazar, burada Anadolu insanını daha yakından tanır. Bu şekilde sosyal hayata dair derinlikli hikayeler yazar.

Yazarın günlük hayatı işlediği hikayeleri "Şeftali Bahçeleri", "Yatır", "Küs Ömer" ve "Yıldâ Bir"dir. İnsanların mevsimlere göre yaptıkları hazırlıklar, ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

Özellikle yazarın "Yatır" hikayesi, gelenekler ve batıl inançlar konusunda önemli bilgiler içermektedir. Anadolu'da kanunlardan daha etkili olan örfün ve batıl inançların yaygınlığı işlenmektedir. "Küs Ömer" hikayesinde, evlilik çağına gelen kızların tavır ve davranışlarına ilişkin bilgiler ve evlilikle ilgili adetler aktarılmaktadır.

8.1. GÜNLÜK HAYAT

Anadolu insanının günlük hayatı, mevsimlere göre yaptıkları hazırlıklar karşımıza sıkça çıkmaktadır. Günlük hayatın ele alındığı hikayeler "Yatır", "Küs Ömer" ve "Yıldâ Bir"dir.

"Yatır" hikayesi, "kış başında kasabanın genel yaşayışı, mevsimlere ait peyzaj ve dekorlarla kanun hükmünü almış adet ve alışkanlıklar anlatılarak başlar."¹ "Harman sonunda ambarlarını zahire ile doldurup, kilerlerine pastırmalarını, avlularına odunlarını istif eden halk, hükümet konağı altındaki sıra kahvelere toplanır, gevezelik ederek kışı tasasızca karşılarlardı."²

Yazar, insanların yaptıkları çalışmalarını ayrıntılı olarak ele alır. Kışın çok çetin geçtiğini ve insanların kışa hazırlıklı girdiklerini anlatır. Yiyecek ve çetin kış şartlarına karşı koyabilmek için yakacak odun temini kış hazırlıklarındandır. Bu tür çalışmalar, Anadolu'nun bir çok yerinde böyledir. "Yenecek ve yakacak ne gerekirse eylül içinde hazırlamak, soğuk aylara kaygusuz bir düşünce, rahat bir yürekle girmek memleketin" adetlerindendir.

Bütün bu çalışmaların yapıldığı belli bir dönem vardır. Bütün köy ve kasabalarda eğlence havasında yapılan bu çalışmalar yine hikayelerde belirtilir. "Etlik" dedikleri bu iş, kırk gün sürer, kırk gün kasabada peri, dev masallardaki şehzade düğünlerini andıran" hazırlıklar yapılır.

Kışa bu şekilde hazırlık yapılarak girilir. Kışın, herhangi bir çalışma olmadığından insanlar, tamamen eğlenme derdindedirler. Kışın çok şiddetli ya da çok yumuşak geçmesi, onlar için önemli değil. "Onlar iri sac sobaların nar gibi

¹ AKTAŞ, a.g.e.,56

² KARAY, Refik Halit; Yatır, s.105

kızardığı kahvelerde toplaşarak, ocaklarda kütükler alevlenen yer odalarında hindi doldurup birbirlerine ziyafetler çektirerek kendi evlerinde kaygusuz yaşarlar”dı.

Refik Halit, “Küs Ömer” hikayesinde de, bu şekilde insanların yaz sonu, kış için yaptıkları çalışmalardan kesitler vermektedir. “Zaten şimdi, yaz sonu olduğundan her yer harekette, herkes iş başında idi. Harmanlar kalkıyor, bağlar bozuluyor, yemişler taşınıyordu... gelen giden küfeli atlar, yüklü arabalar... yürek sıkıcı sokakları canlandırmış, ayaklandırmıştı.”³

Bu tokmakların derin gürültülerle kalkıp indiği, dibek taşları önünde kızların buğday dövdüğü, çeşme başında kadınların bakraçlara, çuvallara, tenekelere yaydıkları bulgurları yıkadıkları, güneşli meydancıklarda çorap ören ihtiyarlar, yerlere serdikleri taneleri bekledikleri çalışma sezonunda, herkes konuşur, şakalaşır. Bu hikayede de “Yatır” hikayesindeki gibi, sezon sonunda insanların tembel ve uyuşuk bir şekilde kışı geçirdikleri anlatılır.

Yazarın Anadolu insanının günlük yaşayışını ve mevsimler arası geçişlerdeki çalışmalarını anlattığı diğer bir hikayesi “Yıldı Bir”dir. Ancak hikayede söz konusu olan kasaba azınlıklara aittir. Dolayısıyla buradaki eğlenceler farklıdır.

“Teselya’da, kadınlar, eğlenceler boldu. Ateş gecesi köylüler toplanır, defne kokularının hoş kokuları üzerinden atarlardı...” Genç kızların “kollarındaki cam bileziklerin renkleri tırnaklarını sedeflerlerdi. Sonra yavaş yavaş ateşler küllenir, kararan ovalarda nişanlıların kol kola evlerine döndükleri görülürdü.”⁴

Kasabanın azınlıklara ait oluşunu, sokaklardan geçen papazlardan anlıyoruz. Böyle eğlenceli gecelerde papazlar, olan bitenden uzak durmayı yeğlerler. Burada mevsimler arası geçişlerden söz edilmektedir. “Daha sonra kış gelir, kar eğlenceleri başlar; üzüm vakti bağlarda yatılırdı; baharda tarlalara toprak, çiçek kokan küme küme taze otlar” yığılır. Yazar, bütün bu çalışmaların zevkli ve eğlenceli bir şekilde geçtiğini ve gençlerin bu çalışmalarla birbirlerine yaklaştıklarını ifade etmektedir. Anadolu insanların yaşayışını konu alan hikayelerde Müslüman halkın bu tür eğlencelerinin olmadığı görülür.

Yazarın, “Şeftali Bahçeleri” hikayesinde, kadınların eğlencelerine dair ayrıntılar verilmektedir. “Memleketin adeti idi; yazın hepsi açıkta dereye girerler, oynasa haykırırsa uzun uzun” yıkanır. Yazarın ahlaki yönden oldukça yozlaşmış olarak verdiği “Şeftali Bahçeleri”nde, kadınların bu kadar rahat olması, o günün şartlarına göre biraz abartılı durmaktadır. Yazar, bu insanların bu kadar rahat olmasını, buraya çapkın mutasarrıfların atanmasına ve düşük kadınların gelmesine bağlar ve bu kasabada, uygun görülmeyen günahın kalmadığını ifade eder.

Hikayede ayrıca kış eğlencelerine dair bilgiler de verilmektedir. “Kış gelince gece toplulukları başlardı. Helva sohbetleri yaparlardı, ara sıra, o görkemli hamamı kapatıp turşulu yemekler yerlerdi.”⁵

Hikayenin tamamında, zevk ve eğlencenin peşinde koşan insanların yaşayışlarından kesitler verilmektedir. Tembelliğin beraberinde getirdiği zevke düşkün yaşam tarzı ortaya konulmuştur. İşsizler, arabalarla buraya gelir, yıkanır ve çimenlerin altına uzanırlar. “Yüksek dallardaki fazla olgun, yumuşak bir sesle yerlere, çimenler içine, yatanların üzerine durmamacasına yavaş yavaş” dökülür.

³ KARAY, Refik Halit; Kus Ömer, s. 87

⁴ KARAY, Refik Halit; Yıldı Bir, s. 125

⁵ KARAY, Refik Halit; Şeftali Bahçeleri, s. 46

Yazar, aslında buraya gelenlerin işsizlikten dolayı değil, tembelliklerinden dolayı geldiklerini vurgulamaktadır. Yoksa, başuçlarında olgunlaşmış meyveleri alıp değerlendirmek, onlar için güzel bir iş sahasıdır.

8.2. EVLİLİK VE EVLİLİK HAYATI

Refik Halit, hikayelerinde, insanların evlilik hayatlarına pek fazla yer vermez. Hikayelerde, kendi ailesinden çok, başka kadınlarla ilgili kahramanlar vardır. Aile hayatına dair, çok az kesitler verir. Ancak evlenme ve evlenme öncesi diyaloglara rastlanılır.

Yazar, Anadolu'daki evliliklerin, hayatın bir parçası olarak değil de yapılması gereken bir gelenek olarak görüldüğünü belirtir. Evlilik hayatlarının durağanlığını eleştirir. Yazarın hikayelerinde, Anadolu'daki evlilik müessesinin, insanları mutlu etmekten ziyade, iş hayatını tamamlayan bir unsur olduğu vurgulanır.

Bir toplumu ayakta tutan, sağlam bir aile müessesesidir. Yazar, aile hayatı ve çocuklara ilişkin vakalar işlememiştir. Ancak, Anadolu'da, dar ailelerin yavaş yavaş içine düştüğü yozlaşmayı gözler önüne serer.

Yazarın 1935 yılında Halep'te yazdığı "Hülle" hikayesi, hatıra niteliğindedir. Bu hikaye, yaşlı bir adamın Şam'a ikinci kez gelişinde başından geçen bir hatıradır. "Başımdan geçen vakaların esasında anlaşılmayacak bir ciheti yok: Sevdiği kocasının nasılsa talakı selase ile boşadığı bir kadın, din ahkâmı icabında, nikahı yenilemek için bir hülle yapmıştı; sırrının şehir içinde duyulmaması için bir yabancı seçmişti, bu yabancıyı yolcu olmasını tercih etmişti; sonra musallat olmaması için bu adamı bulunması güç olan bir semte, geceleyin, dadısının evine getirmişti."⁶

"Yazar, "Hülle" de orta devre ait hülle müessesinin nasıl çalıştığını, bir kızgınlık sonu, namuslu kadınların yataklarına tanımadıkları, yabancı erkekleri nasıl ve neden kabul ettiklerini anlatarak sosyal hicve varır."⁷

Adam, kadının hiç tanımadığı bir adama evlenme teklif etmesine önce şaşırır. Ancak sonra kabul eder. Çünkü kadın, bu halde kalmasının kendisini ölüme götüreceğini söyler. Çok içten ve samimi bir şekilde konuşan kadın, ağlamaya başlar. Hikayede kadının en belirgin özelliği, çok namuslu olmasıdır. Adam, kadına acır ve evlenme teklifini kabul eder. Kendi aralarında "Allah'ın emri, peygamberin kavliyle" birbirlerine eş olduklarını söylerler. Adam, bu hülleyi yaptığı zaman, yirmi yaşındadır. Ancak şu anda yaşlandığı, aradan kırk sene geçtiği halde, yine de, anlatırken sıkılmakta, kadının mahremiyetine girmemektedir.

Adam ve kadın bir evde yalnız kalır, bu ev, kadının dadısına aittir. Çok çeşitli yemekler hazırlanır, beraberce yenir. Ancak bir süre sonra kadın adamdan kendisini boşamasını ister. Adam kadını boşar ve kadın artık adamın namahremiyeti olduğu için odadan çıkar. Sabaha doğru yatağından uyanan yolcuya artık gitmesi gerektiği söylenir. Nikahlandığı kadın, kendisine altın saat hediye eder. Yaşlı adam da, kadından kalan bu hediyeye gözü gibi baktığını söyler.

⁶ KARAY, Refik Halit; Hülle, s. 70

⁷ AKTAŞ, a.g.e., 68

Yazarın 1916 yılında, Çorum'da yazdığı hikayesi "Küs Ömer"dir. Bu hikaye, Zehra adındaki genç kızın gençlik yıllarından itibaren tanıtılmasıyla başlar. Zehra, daha sonra olgunlaşır, geçen yıllara nispeten bu yıl, daha iyi çalıştığı vurgulanır. Zehra, ailesinin uygun görmesiyle evlendirilecektir.

Evlilik sürecinde Zehra'nın yüreğinde bir eziklik vardır. "Ömer herkese benzeyen bir adam değildi ki meraklanmasın, korkmasın."⁸

Ömer, çok tuhaf bir adamdır. Zehra, Ömer'in ne fiziki yapısını beğenir ne de kişiliğini. Ömer, ruhen yenilgiyi kabul etmeyen bir insandır. Ömer "önceleri arabacılık ederdi. Fakat, bir kere, Göçmen Hüsmen'in doru atları onları geçmiş ve bu olay eve dönüşte ahıra sokmadan beygirleri de, yaylıyı da pazara çıkarmaya, bir daha eline araba dizgini almamaya sebep olmuştu. Çocukluğunda, güreşirken, sırtım yere geldi diye başını alıp bütün bir yaz, kasabaya uğramadan bir başına kırlarda dolaştığını, bağlarda çakal gibi yatıp kaktığını adam yüzü görmediğini bilenler hikaye ederdi.

Aslında bunun için adına "Küs Ömer", "Küskün Ömer" derlerdi."⁹

İşte Zehra, bu tuhaf adamla evleneceği için korkmaktadır. Zehra, bir anda her şeye ve herkese küsebilen Ömer'le nasıl geçineceğini, onu küstürmemek için nasıl davranacağını, kara kara düşünür.

Düğünün üzerinden bir ay geçer. Zehra, yavaş yavaş kocasına ısınır. Kocasının evine beslediği kazlarıyla gelir. Onun getirdiği kazlar, iyi kavga eden cinstendirler. Köydeki eğlencelerden biri de, kazları dövüştürmektir. Köylüler, sırf eğlence olsun diye Ömer'in kazını başka bir kazla dövüştürmek isterler. Hatta bu dövüş için bahse bile girerler. Ömer, önceleri kabul etmez. Ancak köyden, Ömer'in değer verdiği ve sözünü dinlediği Eşref Ağa da tamam deyince, dövüş günü belirlenir. Ömer'in karısı Zehra da, bu dövüşün olmasını istemektedir. Bütün köylü, Ömer'in kazının kazanacağına emindir. Kazlar, kavgaya tutuşturulur. Ömer, kavga esnasında bu yarışa girdiği için pişman olur. Ancak dövüş devam eder. Bu arada izleyici sayısı gitgide artar. Kavga neticesinde Ömer'in kazı yenilir. Ömer bu kazı boynundan tutarak çevirir ve fırlatır. Kaz düştüğü yerde ölür.

Küs Ömer, eve gider, hiç konuşmadan atını ve heybesini alarak evden uzaklaşır. Aradan bir sene geçtiği halde Zehra, kocasından bir haber alamaz. Sadece, askerden dönen bazı köylüler üç dört il ötede Ömer'e rastladıklarını söylerler.

Hikayenin kurgusundaki temel kişi Ömer'dir. Ömer, yenilgiyi hiçbir şekilde kabullenemez. O, sahip olduğu hayvanda bile yenilgiyi hazmedemez. Bu yönüyle Küs Ömer, köyde herkesin de bildiği gibi, psikolojik olarak rahatsızdır. Geçmişinde de rahatsız olduğuna dair vakalar yaşanmıştır. Bütün bunlara rağmen böyle birine kız verilesi, kızın kararına başvurulmaması hikayedeki sosyal tenkit unsurlarıdır.

Anadolu kadınları, her zaman için evliyi devam ettirmede en önemli unsur olmuşlardır. Bunun başlıca sebepleri, kadının ekonomik olarak tamamen erkeğe bağlı olmasıdır. Kırsal kesimde bu durum daha belirgindir. Erkeğin kadını boşaması, kadın için en ayıp şeylerdendir. Boşanmış bir kadının, baba evine gitmesi de ayrı bir sorundur. Dolayısıyla kadın, eğer iyi bir erkeğe denk gelirse, mutlu bir yaşam sürer. Fakat ahlaksız bir erkeğe denk gelirse, bir zindan hayatı yaşar. Kimseye derdini

⁸ KARAY, Refik Halit; Küs Ömer, s. 28

⁹ a.g.e., 89

anlatamaz. Kimseden yardım bekleyemez. Herkes, onun bu durumunu ayıplar. Dolayısıyla o da bu makus talihine susarak cevap verir.

Refik Halit Karay, “Koca Öküz” hikayesi, hilekar bir adamın köydeki yaşamı ve kasabadaki resmi görevlilerle olan diyalogunu konu edinir. Hacı Ağa adındaki bu adam, köyde ve kasabada sözü geçen hatırlılardandır. Bütün işini rüşvetle gördüğünden, onun vergi borcu silinir ve resmi görevliler onun evine giremez.

Hacı Ağa, hilebaz ve gözaçık bir adamdır. Tanıdıkları vasıtasıyla köydeki arazilerini köylülerin zararına olacak şekilde genişletir. Köydeki değirmenin payından çalarak bahçesine su getirir. İşini görsün diye, her yaz pazardan bir öküz alır. Hayvanı karın tokluğuna çalıştıran Hacı Ağa, yaz bitiminde, hayvanı pazara götürerek satar. Bu şekilde gözaçık olan Hacı Ağa, işlerini görmüş olur. “Kasabanın evi basıla taşlara dilenmiş en namlı kahpesini, “Çiçek Emine”yi bir gece atına almış, köye getirmişti. Asıl karısı beşik, ocak başında, gübreler içinde, öküzler, mandalar arasında evin kaba işlerini görürken Çiçek Emine Hacı’nın dizleri yanında kötürüm olmuş bir kart kedi gibi esneye uyuya yanında tembel tembel vakit geçirir, başında altın dizili, inci işlemeli fesi, ayağında servi, karanfil resimli çorapları, sırtında bir yolu sarı bir yolu pembe, kumaş fistanı, gelin gibi yaşardı. Bu davranışa ne köy halkı, ne oğlu ses çıkarabiliyordu.”¹⁰

Hacca gitmiş ve hacı olmuş bir adamın, bu şekilde aile müessesesini hiçe sayıp, düşük bir kadını evinde barındırabilmesi, onun ahlaki ilkelerden yoksun olduğunun kanıtıdır. Ayrıca o kimseden hatta, oğlundan bile çekinmez.

Aynı davranışı köyden başka biri yapsa, köylü, o adamı köyde barındırmayacakken, zengin ve resmi dairelerde tanıdığı olan Hacı Ağa’ya, hiç kimse ses çıkaramaz.

Çiçek Emine, her türlü rahatı yaşamakta, evde gelin edasıyla hareket etmektedir. Ancak, Hacı Ağa’nın asıl karısı, evin bütün kaba işlerini görür. Kocasının eve getirdiği düşük kadına bir şey diyemez. Çocuklarının ve kendisinin perişan ve rezil olmasından korkmaktadır. Çünkü, ekonomik güç, Hacı Ağa’nın elindedir.

Yazar, “Koca Öküz” hikayesinde Anadolu’da yozlaşmaya başlayan aile müessesesi üzerinde durur. Bu hikayede karısına, oğluna ve tüm köylüye rağmen, Hacı Ağa’nın düşük bir kadını evine getirip onunla evlilik hayatı yaşaması anlatılır. “Komşu Namusu” hikayesi 1910’da İstanbul’da geçmektedir. Bu hikayede İstanbul’da vazife gören memurların ev hayatları ve iş hayatlarına dair kesitler sunulmaktadır. Bu memurların, işyerinde tembel oturdukları ve dedikodu yaptıkları anlatılır.

Şakir Efendi, Osman Bey ve Baki Efendi aynı dairelerde çalışırlar. Dairede, hiç birinin işi yoktur. Hep beraber tembel tembel otururlar. Şakir Efendi, kendilerine komşu olan Baki Efendi’nin evine, Baki Efendi evde yokken, bir adamın girip çıktığını fark eder. Kadın, kocasının evde olmadığını belirtmek için evin penceresinden, çeşitli renklerde mendiller sarkıtır. Beyaz mendil, evde kimse yok, gelebilirsin, kırmızı ise kocam evde, gelme demek. Baki Efendi evde yokken, eve giren adam, saatlerce içerde kalır. Bütün bunları Osman Bey’e anlatan Şakir Efendi

¹⁰ KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 50

ne yapmaları gerektiğini sorar. Osman Bey ve Şakir Efendi, işin tamamen magazin kısmıyla ilgilidirler.

Şakir Efendi ve Osman Bey, olumsuz hadiseyi Baki Efendi'ye aktarırlar. "O akşam son trenle gidip isterse Şakir Efendi'nin evine gizlenerek gözleriyle görmesini teklif ediyorlardı. Baki: "Peki, öyle olsun" dedi. Şimdi ağır ağır ağlıyor, karısından ayrılmış gibi; geçmiş çekisiyle söz ederek : "Ah bilmezsiniz, ben ona ne iyi bakardım onun için rahatımı nasıl feda ettim" diyordu; sonra anlatıyordu:

- Aldığım zaman on dört yaşında idi, on senedir beraber yaşıyorduk. Elbise der yapardım, para der verirdim, hizmetçi, aşçı der tutardım; onun rahatı için aldığım aylığı sonuna kadar harcardım. İşte biliyorsunuz, ne evim var, ne bir gelirim!"¹¹

İstanbul, böyle bir hadiseye, özellikle mekan olarak seçilmiştir. Yozlaşma ve çürümüşlüğün insanların hayatına nasıl girdiği anlatılmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, o günün şartlarında buna "namus kirletildi" diye bakılır, ya kadın öldürülür, ya da olay mahkemeye intikal eder. Böyle bir durumda Baki Efendi, ağlamayı seçer. Baki Efendi, olayın aile faciasına dönüşmesinden haz alan Osman Bey ve Şakir Efendi'ye hayatının tüm ayrıntılarını anlatır. Gelinek nokta, Şakir Efendi'ye ve Osman Bey'e büyük hazlar verir. Aslında Baki Efendi bunun farkındadır. Arkadaşları kendi mutluluklarını daha iyi duymak için, onun felaketini aramışlar ve yaptıkları bu bencilce işe erdem diyerek aldatılan bir kocayı uarmayı "ahlak" saymışlar. Aslında bu, başkasının felaketinden duyulan vahşi zevk, kendisini ondan mutlu görmek için hazırlanmış garip bir delildir.

Refik Halit Karay, insanların, mutluluğu başkalarının mutsuzluğunda aramalarını eleştirmektedir. İnsanların erdem adına ortaya çıktıklarını ancak, erdemsizce işlere giriştiklerini belirtir. Yazar, sadece bu olayla ilgili olarak bu durumu izah etmez. İnsanlarımıza eleştirel gözle bakabilen yazar, insanımızın hayata genel bakışını özetlemektedir. Bütün bu eleştirilerini Baki Efendi'nin ağzıyla dile getiren yazar, Baki Efendi'ye buraya kadar hak vermektedir.

Durumu Baki Efendi'ye gözleri ile görecektir. Şekilde izah ettikten sonra, bahsedilen kişi de eve girer. Baki Efendi de, evinin yolunu tutar. Baki Efendi'yi evine yollayan Şakir Efendi, evden gelecek silah seslerini merakla beklemeye başlar. Ancak bir türlü silah sesleri gelmez.

Osman Bey ve Şakir Efendi, normal olarak verilmesi beklenen tepkiyi beklerlerken sükuti hayale uğrarlar. Baki Efendi'nin, o an gördüğü tablo tam anlamıyla bir aile faciasını gerektirmektedir. Ancak bu facia, içine birçok kişiyi de aldığından, artık işin toplumsal boyutu da vardır. Osman Bey ve Şakir Efendi, bu toplumsal faciayı önlemek yerine, yangına körükle gitmeyi tercih etmişlerdir. Baki Efendi'yi, adamın eve girdiği ana şahit tutmuşlardır.

Ertesi gün Baki Efendi'nin işe hiçbir şey olmamış gibi geldiğini görünce Osman Bey ve Şakir Efendi şaşırırlar. Şakir Efendi dayanamaz sorar:

"- Ha, dün gece merakta kaldım, iş ne oldu?

Baki kızardı; rahatını feda etmemek, alıştığı rahattan, durgun, düzgün, gürültüsüz hayattan ayrılmamak için her şeye katlanmış bir adam durumuyla, en açık bir hileye aldanmış görünerek:

¹¹ KARAY, Refik Halit; Komşu Namusu, s. 117

-Boş yere taşlanmışsınız,dedi,gelen doktormuş, bizim Doktor Hüsnü Bey... Eşim sancılanmış da..."¹²

Refik Halit'in hikayelerinde yaşamı sadece yemek, içmek zanneden bozuk ve silik şahsiyetler vardır. Bu insanlar, hayatı anlamlı kılan değerlerden yoksundurlar. Oysa ki, insana varlık veren değerlerdir. Hayatta paylaşılmayan bazı şeyler hayatımıza asıl anlamını yükler. Baki Efendi, işte bu erdemlerden yoksun bir insandır. Hayatta varolmanın anlamı olan bazı değerlerin yokluğunu kabul ederek, hayata devam etmeyi seçmiştir.

Refik Halit, hikayelerinde bu şekilde olumsuz çizdiği tipleri bir şekilde cezalandırır veya küçük düşürür. Burada da Baki Efendi, zaten içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı cezalandırılmıştır. Yazar, Baki Efendi'nin düştüğü kötü durumu onun için yeterli bir ceza olarak görmüştür.

Yazarın "Vehbi Efendinin Kuşkusu" hikayesinde de, evlenmenin toplumsal boyutu anlatılır. Anadolu insanının ahlaki olarak yozlaşmışlığını konu edinen hikaye, Hanife adlı bir genç kızın, Tabakaların Kamil adlı biriyle girdiği ilişki sonucu hamile kalması ve bunu hiçbir şeyden haberi olmayan Vehbi Efendi'nin üzerine yıkması ve onunla evlenmesi anlatılır. Vehbi Efendi, kasabada kantar memuru olarak çalışır. Onun bütün ömrü, eviyle işi arasında geçer. Hayatında tek bir değişiklik yoktur. Kendi halinde, saf bir insandır. Memur olduğu halde kılık kıyafeti yerli halkın kıyafetiyle aynıdır. Vehbi Efendi, yolda önüne çıkan hiç kimseye, çingene kızlarına bile, sataşmayan bir insandır.

"Kalemde basılı kağıtları doldurmaktan başka" bir iş yapmayan ve sorulmadıkça konuşmayan bir insandır. Ancak komşusunun kızı, onun bu ürkekliğinden faydalanır.

Hanife, kapı komşusu Vehbi Efendi'yi kışkırtmaya başlar. Vehbi Efendi bu kışkırtmalardan etkilenir, heyecanlanır. Ancak o, hemen ötesini düşünür. Olacak ilişkiden doğacak çocuğu, herkesin ağzına düşmeyi, insanların yapacakları dedikoduyu düşünür. Onun oturmuş, sessiz, kendi halinde giden bir hayatı vardır. Bu gerekçelerle, Hanife'nin kışkırtmalarına cevap vermez.

Refik Halit, Vehbi Efendi'nin olaylar karşısında takındığı tavrı, onun kişiliğiyle örtüştürerek verir. Vehbi Efendi'nin Hanife ile gireceği ilişki genel ahlaka aykırıdır ve günahdır. Ancak o, işin bu yönünü düşünerek geri durmaz. Kendi halinde, pürüzsüz, evden işe, işten eve giden durgun bir yaşam sürer. Dolayısıyla, herkesin ağzına düşmekten çekindiği için ilişkiden kaçınır.

Refik Halit, hikayelerinde ideal tipler oluşturma peşinde değildir. O, insanları, olduğu gibi alır. İnsanların hayat karşısındaki duruşları ne ise, hikayelerde öyledir.

İdare Müdürü "ya nikah ya istifa" diye diretince, Vehbi Efendi'nin başka çaresi kalmaz. Kargaşa ve dedikoduyu kaldıramayan Vehbi Efendi, yaptığı evlilikten memnundur. Ancak altı ay sonra kucağına çocuğu verdikleri zaman, o da şaşırır.

Yazarın, "Vehbi Efendi'nin Şüphesi" hikayesi ile "Komşu Namusu" hikayeleri arasında benzerlikler vardır. Refik Halit, her iki hikayede de hayatları ev ve iş yeri arasında geçen, iki memuru konu edinir. Bu iki memur da eşleri tarafından

¹² KARAY,Refik Halit; Komşu Namusu, s. 122

aldatılmışlardır. Aslında her ikisi de, bu durumun farkındadırlar, ancak çok saf görünerek olayı geçiştirmek isterler. Onlar, oturmuş olan düzenlerinin değişmesinden belki de düzenlerinin yıkılmasından korktukları için karşılarındaki kadınların ahlak dışı davranışlarını, saflık maskesi ile karşılamış, olanlara göz yummuş, kulak tıkamışlardır.

Yazarın 1839 yılında Şişli’de yazdığı “Fener” hikayesi, ikinci sürgünü olan Afrika yarımadasında geçer. Kırk yedi yaşında olan Ebu Ali, ömründe ilk defa bir kasabaya gelir. Kasabanın çarşısını hayran ve hayretle izler. Yolda, bir seyyar satıcıya denk gelir. Onca eşyanın içinden onun dikkatini bir fener çeker. Satıcı, bunun ışık saçtığını söyler, bu Ebu Ali’nin çok hoşuna gider. Merakla ışığın bitip bitmediğini, kibrite gerek olup olmadığını sorar.

“Derin derin, kederli kederli düşünmeye koyulmuştu. Neden sonra sordu:

-Kaç mecdiye bu?

-Sana ikiye olur. Kaymakam Bey’e dörde sattım.

İki mecdiye, yani çürük para hesabıyla elli kuruş. Bedevi için çok para idi.; üstüne üç daha koysa kabilenin incisi Kalsum’u alırdı.”¹³

Ebu Ali, fenere vereceği para ile kabilenin en güzel kızı olan Gülsüm için konulan başlık arasında kıyaslama yapar. Hayat şartlarının zorunluluğundan dolayı, kırsal kesimde başlık parası hala vardır. O dönemlerde de, kimin ne kadar başlık parası ile alınabileceği bellidir. İnsanlar, alacakları herhangi bir eşya ile evlenecekleri kadın arasında, parasal olarak kıyaslama yaparlar. “Ebu Ali bir mal sahibi olduğunu yüreğinin bayıltıcı şekerlemesinden sezdi; evlendiği ve deve aldığı zaman da” bu hisleri yaşamış.

Refik Halit, kırsal kesimdeki evliliklerin, çalışma ve iş hayatına göre düzenlendiğini belirtir. Ebu Ali, kırk yedi yaşında ve evlidir. Ancak o, daha da kabilenin en güzel kızını almaktan, alabilmekten bahsetmektedir. Kırsal kesimdeki insanların hayatına dair önemli ayrıntılar veren Refik Halit, onların hayatlarındaki en güzel ve heyecanlı anlardan bahseder. Bu anlar, Ebu Ali’nin evlenmesi, deve alması ve bir fenere sahip olmasıdır. Onun hayatının ayrılmaz parçası işte bunlardır; devesi ve karısı. Hayatına renk veren ve ona heyecan veren başka etkenler yoktur.

Refik Halit “Garaz” hikayesinde Anadolu’nun bir köyünden kalkıp İstanbul’a gelen, sonradan görme bir ailenin yaşamını anlatır. Bu aile sonradan görme yaşam tarzını en uç noktalara taşımış olan bir ailedir. Giyim kuşamları, konuşma biçimleri, yaşadıkları evleri, İstanbul’daki sosyete muhitlerinin yaşamına uygun olacak şekilde seçmişlerdir.

Çok kıs sürede zengin olan aile, çok kısa sürede de yozlaşmış ahlaki çöküntü içine girer. Moupassant tarzı hikaye yazan Refik Halit’te, olayın başlangıcı normal gelişir. Ancak, hikayenin sonu beklendiği gibi bitmez. Hikayeler sağlam bir kuruluştadır.

İstanbul’a gitmiş olan Çerçi Halil’in kızı Nebile, moda ile yakından ilgilidir. Ondaki moda merakı giyim kuşamla da kalmaz. O dönemde, nişanlanıp nişanın bozulması modasına da uyar. İki defa nişanlanıp nişanı geri verir. Her

¹³ KARAY, Refik Halit, Fener, s. 24

seferinde çeyiz düzmektedir. Ancak bunlar eskidi diye bunları bir kenara bırakır. Tekrar yeni baştan çeyiz hazırlığına başlar.

Son dönemlerde Çerçi Halil'in işleri yolunda gitmemektedir. Bu sıralar Nebile, gönül verdiği bir delikanlıyla nişanlıdır. Ancak bu sefer Çerçi Halil'in iflas ettiğini duyan erkek tarafı, nişanı geri verir. Nebile'nin bu sonradan görmüşlüğü tüm ilişkilerine yansır. O, şekli ilişki ve şekli diyalogu, annesiyle, babasıyla, bakkalla, şoförle, postacıyla, kız arkadaşıyla, erkek arkadaşıyla herkesle yaşamaktadır. Nebile, bu ilişki yumağına kendinden bir şey katmaz. Bütün ilişkileri parasıyla, giyimiyle ve çevresiyle sınırlıdır. Bundan dolayı hiçbir ilişkisinde tutarlı ve ciddi bir ölçü tutturamaz. Nebile'nin son nişanlısı da, Nebile'nin içinde bulunduğu fakat aslında Nebile'de olmayan ölçütlerden, paradan, dolayı onunla nişanlanır. Nebile'nin babasının iflas etmesi, bu yapay zinciri de erittiğinden her şey biter.

"Bütün heyecanların tükendiği bu genç kız yüreğinde artık bir tek duygu hüküm sürüyordu. Babasına karşı hudutsuz bir kin, bir garaz! Küçük kasabasında, mavi gözlü mahkeme katibine gönlünü kaptırarak yerine getirilmesi kolay bir takım küçük isteklerle memnun yaşarken ve hep böyle yaşayacakken İstanbul'un gösterişli hayatını tanıtan, sonra hepsini elinden alan bu babaya düşman kesilmişti."¹⁴

Gelinen nokta aslında hiç beklenildiği gibi değildir. Bu tarz, yazarın Moupassant tarzına yakın olduğunu gösterir.

Nebile, gelinen noktayı sorgulamaya başlar. Kasabada yaşarken kendisini isteyen mahkeme katibine kendisini vermeyen babasını sorgulamakta ve faturayı babasına çıkarmaktadır. İstanbul'da, üç defa nişanlanan, ancak ikisinde sırf modaya uymak için, nişanı geri veren kendisidir. Eğer bu şekilde nişanı geri vermezse hem evlenecek hem de çok sevdiği İstanbul'dan ayrılmamış olacaktır. Yazar, bu şekilde modaya uyup yozlaşan, ahlaki çöküntü yaşayan Nebile'yi anne ve babasını adeta cezalandırır. Onları geldikleri yere, kasabalarına gönderir.

Nebile'nin o türden bir savunma mekanizmasına başvurusu, babasını suçlaması, normaldir. Eğer Nebile bu savunma mekanizmalarını devreye sokmazsa aklını yiycek duruma gelir. Bütün bu olumsuz tavırlarına rağmen, babası ona ses çıkarmaz.

Hikaye, Nebile'nin ait olmadığı ve hiçbir zaman ait olmayacağı İstanbul'dan, adete doğduğu kasabaya, sürgün hayatına, gönderilmiş gibidir.

8.3. KADIN MESELELERİ

Refik Halit' in hikayelerinde kadın mevzusu, çok yönlü olarak karşımıza çıkar. Kadınlar, hikayelerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Biz de hikayelerde geçen kadınları, özelliklerine göre sınıflandıracğız.

Yazarın hikayelerinde karşımıza çıkan güçlü kadın karakterlerin çoğu, fahişedir. Cinsi yönlerini ön plana çıkararak erkekleri baştan çıkaran kadınlar da, fazlaca yer tutar. Yazar, ayrıca sonradan görme kadınların düştüğü durumu da gözler önüne serer. Azınlıklara mensup kadınlar günlük yaşamda daha doğal bir biçimde sunulmuştur. Anadolu kadınlarının en doğal karakteri olan fedakarlık, yazarın

¹⁴ KARAY, Refik Halit; Garaz, s.189

hikayelerinde pek fazla işlenmez. Bunların yanında kimsesiz, terkedilmiş veya kocası ölmüş kadınların yaşayışından da kesitler görmekteyiz.

Yazarın “Yatık Emine” ve “Sarı Bal” hikayelerinin temel karakterleri fahişedir. Ayrıca “Koca Öküz” hikayesindeki “Çiçek Emine”, kasabadan Hacı Ağa tarafından alınıp getirilmiş bir fahişedir. “Şeftali Bahçeleri” nde de, fahişeliği bir yaşam tarzı haline getiren kadınlarla karşılaşırız. Refik Halit’in sürgün yıllarının konu edildiği hikayesi “İstanbul” daki kadın da yine fahişedir, fahişe olduğundan dolayı da yurt dışına sürülmüştür. Refik Halit’in hikayelerinde karşımıza Müslüman, namuslu bir kadının hiç çıkmaması dikkat çekicidir. Bunun temel sebebi, daha o dönemde namuslu, Müslüman kadının hikayelerde işlenmesinin doğru bir üslup olarak görülmemesindendir. Yazar, Müslüman kadını her ne kadar işlemese de , bu türden sade ve hikayedeki olay içerisinde cinsel hiçbir özelliği ile karşımıza çıkmayan kadınları, azınlıklardan seçmiştir.

Yazarın, yoğun olarak karşımıza çıkardığı cinsel hazların peşinde olan kadınlar, bir çok hikayede karşımıza çıkar. “Vehbi Efendinin Kuşkusu” hikayesindeki Hanife, yaşı çok büyük olmadığı halde, kasabada bir delikanlı tarafından hamile bırakır. Bununla beraber, o da bir oyunla, ve cinsi özelliklerini ön plana çıkararak, Vehbi Efendi ile evlenir. Hanife’nin cinsel dürtüleri ve bu dürtüler sonucunda yaptıkları ile Vehbi Efendi’nin saflığı bilinçli olarak yan yana getirilmiştir. Bu iki zıt ve çelişik kişilik, daha sonra birbirlerini tamamlamaktadırlar. “Komşu Namusu” hikayesinde Baki Efendi’nin karısı evli olduğu halde, başka bir erkekle olmaktan çekinmez. Hem de bu birlikteliği belli bir plan dahilinde ve çok kurnazca yapar. “Yıldı Bir” hikayesindeki Elif, değirmende çalışan Bekir’in karşısına bilinçli olarak çıkarılmış bir genç kızdır. Elif , Bekir ile birlikte olmaktan çekinmez ve her sene gelip Bekir ile birlikte olur. Bu başlık altında inceleyeceğimiz “Küs Ömer” hikayesindeki Zehra , cinsel özelliklerini ön plan çıkarıp erkekleri yoldan çıkarmaya çalışan bir kadın değildir. Yazar, evlenecek olan Zehra’nın cinsel dürtüleri hakkında bilgi verir.

Yazarın “Garaz” hikayesi, tam anlamıyla sonradan görme bir tip olan Çerçi Halil’in kızı Nebile etrafında döner. Çerçi Halil, kasabadan ayrılarak İstanbul’a gider. İşlerinin yolunda gitmesiyle çok zengin olur. Zenginleşen aile, sonradan görmenin tesiri ile İstanbul’daki sosyetenin icaplarından olan bütün modaları takip ederler. Beş yıl içinde çok hızlı bir hayat sürdüren aile, tam anlamıyla yozlaşır. Çerçi Halil’in kızı Nebile, anne ve babasını beğenmez, onlarla görünmek, onun için rezil olmak demek olduğundan, yolda yürürken, ya anne ve babasının önünden ya da arkasından yürür. Beş yılın sonunda Çerçi Halil, iflas eder ve bıraktığı kasabaya dönmek zorunda kalır. Bu dönüş, Nebile için tam bir fiyaskodur. İstanbul ile geldiği kasaba arasında kıyaslamalar yapar. Bu şekilde düşünürken bütün kabahati babasında görür ve babasına büyük bir nefretle yaklaşır.

“Gözyaşı” hikayesinde karşımıza çıkan Dul Ayşe, kocasını kaybetmiş üç çocuklu fedakar bir Anadolu kadınıdır. Balkan Savaşları sırasında, düşman kuvvetlerinin Trakya üzerinden yurda saldıracakları haberi üzerine, civardaki bütün köylüler zor iklim şartlarında, köylerini terk etmek zorunda kalırlar. Hikaye, fedakar Anadolu kadını tiplemesindeki Dul Ayşe’nin, bu yolculuk esnasında, çocuklarını

kaybetmesini anlatır. “Koca Öküz” hikayesinde Hacı Mustafa Ağa’nın karısı da bu gruptaki kadınlardandır. O da, bütün gücüyle çalışan bir köylü kadınıdır. “Bir Saldırı” hikayesinde sefil bir hayata mahkum edilen bir askerin sefaleti anlatılır. Bu sefalet içerisinde, kendilerine yardımcı olan Hayrullah Efendi, eski subayın evine erzak götürür. Kapıyı açan kadın, olgun bir tavırla bunları alacak durumlarının olmadığını söyler.

Yazarın azınlıklara mensup kadınların işlendiği iki hikayesi vardır. Bunlardan ilki “Sus Payı” hikayesindeki Fotika’dır. Fotika, Bursa’da kurulmuş ipek fabrikasında çalışan bir Rum kızıdır. Aynı zamanda bekçi başı Hasip Efendi’nin de sevgilisidir. Sinop’taki resmi dairelerde çalışan memurların yaşayışını işleyen “Şaka” hikayesindeki Despina’da bir Rum kızıdır. Despina, farkında olmadan, şaka yapmak isteyen Servet Efendi’nin ölümüne sebep olmuş bir genç kızıdır. Gece geç saatlerde suya atlayıp, ağlara takılan Servet Efendi, bir daha da sudan çıkamaz.

Refik Halit’in kimsesiz kadınlar başlığı altında işleyeceğimiz “Ayşe’nin Yazgısı” hikayesinde, Ayşe’nin annesiyle beraber harabe bir handa yaşamaları üzerine kuruludur. Ayşe’nin annesi, geçimlerini sağlamak için başkalarının çamaşırlarını yıkar. Olay, Ayşe’nin annesinin handa olmadığı yağışlı bir günde, Ali Bey’in hana sığınması etrafında gelişir.

Refik Halit’in sürgün yıllarındaki anılarına dayanan “Hülle”de, Anadolu dışında yaşayan Müslüman kadınların yaşamına dair kesitler görmekteyiz. Bahsedilen kadının, kocası tarafından boşanması üzerine, tekrar kocası ile evlenebilmesi için yapılması gereken hülle bir evlilik anlatılır. “Fener” adlı hikayede de Ebu Ali adındaki bir köylünün, şehirde gördüğü bir feneri almak istemesi üzerine kurulmuştur. Fenerin fiyatı ile köyün en güzel kızı arasında, parasal olarak kıyaslamalar yapar. Yazarın yine sürgün hatıralarını konu edindiği “Çıban” hikayesinde, yöreye has öldürücü bir çıbanın teşhis ve tedavisinde bir kocakarının hekimlikteki kabiliyetleri anlatılır.

Yedi başlıkta topladığımız bu kadınları, şimdi detaylı olarak irdeleyeceğiz.

8.3.1. HAYAT KADINLARI

Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Refik Halit’in hikayelerinde fahişeler, geniş bir yer tutar. “Yatık Emine” ve “Sarı Bal” adlı hikayelerin iki temel karakteri de fahişedir. Yatık Emine, daha hikayenin başında kimliği ile karşımıza çıkar. Diğer hikayelerde karşımıza çıkan fahişe tiplerinin bu şekilde resmîyete girmiş bir fahişe hayatları yoktur. Onlar, aşık olan ama, gizlice yürüttükleri bu hayatların yanında, normal şekilde de hayatlarına devam ederler. Fakat, “Yatık Emine’nin hüviyeti apaçık ortadadır, kasabaya etiketiyle birlikte gelmiştir.”¹⁵

Yazarın kasaba ve köy arasındaki farkı ortaya koyması dikkat çekicidir. “Köylerinde halk apaçık, kaç göçsüz gezip yaşadıkları halde, bu kasabada kadınların iki gözünü birden görmek olanaksızdı. Gelin bir evde, kayın babasından kaçır, güvey

¹⁵ AKTAŞ, a.g.e.,64

baldızının yüzünü tanımazdı. Sazsız, sözsüz; düğünsüz, deneksiz bir ölü hayatı geçiriyorlardı.

Bol bol evlenmekten ve sık sık doğurmaktan başka ömürlerinin tadı, acısı yoktu. Kadınlarında ne oynaklık, erkeklerinde ne bir haşarılık..." sözleriyle adeta, diğer hikayelerde de karşımıza çıkan, kasaba hayatının vazgeçilmez unsurları olarak sunulan düşük kadınlar etrafında gelişen gizli eğlencelerin de sebebini izah ediyor gibidir.

Yatık Emine, yazarın diğer hikayelerinde karşımıza çıkan düşük kadınlardan, fizyolojik olarak farklıdır. Diğer hikayelerde karşımıza çıkan eğlence kadınları etli ve canlıdır. Yatık Emine ise ufak tefek, zayıf, çelimsiz bir kadındır. Emine'nin bu sıksalığının yanında, en gösterişli tarafı gözleridir. "Duru beyaz, ufacık çehresi üstünde birbirine uygun insanı şaşıracak kadar kara, kapkara ve parıl parıl iki gözü vardı. İnsan gözünden çok bunlar kafese konmuş vahşi, yırtıcı hayvanların içleri hırs ve haşinlikle dolu, gösterişli, fakat yılgın, ürkek" gözlerini andırır. "Bu gözlerin en önemli özelliği dişiliği idi; hırsını bir türlü yenemeyen, bir türlü cinselliği bastırılmayan bir kısırak bakışıyla erkekleri süzerken insanın, damarlarına bir ılık duygu" yayılır. Emine, bu gözlerle kimin karşısına çıkarsa, bir iki gün kendini düşündürür.

Emine, görünüş olarak İstanbul'daki sokak kadınlarından da farklıdır. İstanbul'daki sokak kadınlarının ellerinde sigarası, allıkları yüzünde, peçesi açık, dişleri çürük, yürüyüşü kıvrımlı, tıknaz, yayvan yayvan konuşan ve hemen jandarmalar tarafından dışarı atılan tiplerdir. Ancak Yatık Emine'de bu özelliklerin hiçbiri yoktur. Emine, ilk olarak Teğmen Dal Sabri'ni karşısında görünür. "...hiç cevap vermedi, kımıldamıyordu bile... sıkı sıkı yüzüne çekip çenesinin altından iğnelemiş olduğu, üzeri mor ve beyaz dallı yazma peçesini arkasında gözlerinin canlılığı, dikkatli dikkatli baktığı fark olunuyor, bu gergin tülbinden bastırıldığı burnunun ucu da beyaz, toparlak bir benekle yüzünün tam ortasında göze çarpıyordu."¹⁶

Yatık Emine, valiliğin kirli bir hediyesi olarak görülür kimse ona ev vermez fakat, yine de insanlar, onu merak eder. Kadınlı erkekli bütün kasabalı, Emine'den bahseder. "Kadınlar ona baktıkça şaşıyorlardı. Ankara'da bu cılız, sıksa için mi adamlar birbirini vurmuş, kocalar, karılarını boşamış" buna bir anlam veremezler. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi, Emine'nin dişiliğini ortaya çıkaran en önemli uzvu, kapkara gözleridir. "O harap hasta, güçsüz vücudunun üstünde bu gözler ne kadar sağlam, ne kadar sağlıklı ve güçlü" durur.

Yazar, hikayenin başından sonuna kadar, hep Yatık Emine'den yanadır. Emine, tüm uysallığına rağmen yine de insanların hışmından kurtulamaz. Beş yıldır düşük kadın olan Emine, birçok şehir görür. Birçok şehri birbirine katar. Ancak o, yine de teğmenin karşısında "bir köpek yavrusu" gibidir. "Ezile büzüle, kapının pervazına sürünerek" dışarı çıkar. Refik Halit hiçbir hikayesinde düşük kadınları buradaki kadar tasvir etmez. "Emine'nin dudakları da kendiliğinden fazla kırmızı, sanki boyalı gibiydi. Dudağa allık sürmesini bilmeyen bu memlekette, duru beyaz yüz üzerindeki kırmızılık da çok etkili oluyordu. Sonra onun endamsız, zayıf vücudunda ısınmış bir tuğla gibi çok yalın, fakat işleyici, sürekli bir sıcaklık da vardı."¹⁷

¹⁶ KARAY, Refik Halit; Yatık Emine, s. 10

¹⁷ a.g.e., 15

Yatık Emine, hikaye boyunca sessiz, sakın hiçbir şeye itiraz etmeyen biridir. O, bütün bunların yanında yine de erkeklerin birbirlerini öldürmelerine, karılarını boşamalarına sebep olur. Bu kadar uysal ve kendi halinde bir sokak kadınının bunlara sebebiyet vermesi biraz abartılı durmaktadır. Fakat, hikaye boyunca yazarın, Yatık Emine'den yana tavır koyması da bunda etkilidir.

Ankara'dan bu kasabaya sürgüne yollanan Emine'den, kimse memnun değildir. O, valiliğin kasabalılara kirli bir hediyesidir. Bu yüzden kimse kendisine ev vermek istemez. Hastanede, hapishanede barındırılmaz. Yatık Emine, kasabalılar tarafından her türlü eziyete maruz kalır. Fakat hepsine boyun eğer. Yaşlı odacı, Emine'yi evine götürür. Emine, bir süre bu evde kalır. Ancak kadının, evde olmadığı bir saatte kocasının eve geldiğini öğrenmesi, Emine'nin bir bohça gibi dışarı atılmasına sebep olur. "O hiç ses çıkarmıyor, elleriyle başını esirgemeye çalışarak yerde yatıyordu. Öbürleri, sanki bu sessiz, hareketsiz vücut onları ısıtıyor, sokuyormuş gibi korka korka haykırarak, ara vermeden nalınlı ayaklarıyla vuruşturuyorlardı."¹⁸ Emine bundan sonra hasiphane'ye, fakat orada kalmasının uygun olmayacağı düşünülerek, hastaneye götürülür. "Yolda iki defa düşmüş, fakat jandarmanın akıl almaz bir ahlaksızlıkla şurasına burasına attığı çizmelerin tekmeleri altında kamçı zoruyla kalkan bir cılız at gibi burnundan korkunç sesler çıkarıp soluyarak kendini toparlayabilmişti... İşte bunun için böyle her zora katlanıp ne yapılsa sızılıtsız boyun eğdiğinden Emine'ye Yatık Emine derlerdi."¹⁹ Yatık Emine daha sonra Teğmen Dal Sabri ve fırıncı tarafından da dövülecektir. Ancak o bunların da hiç birine ses çıkarmaz. Bu yönüyle yazar, bize düşük kadının psikolojisini, yaşam tarzını ve insanlar arasındaki değerini aktarır. Bütün uysallığına ve sessizliğine rağmen, kasabalıların gözünde o, fahişedir, bundan dolayı her türlü kötü muameleyi hak eder. Onun namı ile uysallığı arasındaki çelişki bu şekilde açıklanabilir.

Kasabaya etiketi ile gelen Yatık Emine, hayatta kalabilmek için hastanede çalışan Gürcü Server'le diyaloga girer. Bütün çektiği işkencelere sebep olan bu tür diyaloglardan geri durmaz. Ayrıca o, Teğmen Dal Sabri'nin ona dayak atmasından zevk alır ve bacaklarında oluşan yaraları, Rum eczacıya göstermekten de çekinmez. Hikaye boyunca Emine'nin düşük kadın olmasına işaret eden unsurlar da bunlardır. Onun bu şekilde hareket etmesi, onun düşük kadın olduğunu açıklar mahiyette verilmiştir.

Yazarın "Kuvvete Karşı" hikayesinde de, yabacıların reddedilmesi esas göze çarpar. Amerikalı gemicilerin yaptıkları tüm taşkınlıklar onlara kâr kalır, hiç kimse, Suphi'den başka, bu duruma ses çıkarmaz. Herkes, gemicilerin yaptığı taşkınlıklara kayıtsız kalır. Suphi, işi onur meselesi yapar ve oldukça hırpalanır. Tek gücü, dişiliğini ön plana çıkaran gözleri olan Yatık Emine'ye herkes düşmandır. Refik Halit, bu hikayede Yatık Emine'nin ıslah amaçlı gönderildiği tutucu bir kasabada ne acılar çekmek zorunda olduğunu gözler önüne serer. Yazarın diğer hikayelerinde karşımıza çıkan düşük kadınların yaşamlarının farklı kesitleri de vardır. Bu kadınlar, dış özellikleri ve görevleriyle karşımıza çıkarlar. Bu hikayenin farklılığı ise "düşük kadın psikolojisi hayat tarzı ve insanlar arasında ki mevkii anlatılmış olmasıdır."²⁰

Refik Halit, "Sarı Bal" hikayesini 1916 yılında Çorum'da yazmıştır. Bu hikayede Sarı Bal adındaki kadın, erkeklerle yatıp kalkan, onları eğlendiren ve hayatını bu şekilde kazanan düşük bir kadındır. Yazar, Anadolu'nun bir kasabasında, kadınlar ve erkekler arasında gelişen ilişkileri ve eğlence yerlerini hikayeleştirir.

¹⁸ a.g.e., 15

¹⁹ a.g.e., 16

²⁰ AKTAŞ, a.g.e., 64

Diğer hikayelerde kadınların erkeklere düşkünlükleri tamamen cinsi bir ihtiyacın sonucu iken, burada, bu yaşam şekli geçim kaynağıdır.

Sarı Bal'ın oturduğu mahalle "kasabanın dışında, elekçilerin oturduğu, alçak damlı, dar sokaklı, pis, ışsız bir mahalle idi. Hovardalık etmek isteyenler geceleri böyle geç vakit gelirler, uyumuş kızları uyandırır, oynatırlardı. Liralar serpildiği, tabancalar boşaltılıp kamalar çekildiği, kanlar döküldüğü de olurdu."²¹ Sarı Bal, fizyolojik olarak ve daha bir çok konuda Yatık Emine'den farklıdır. Yatık Emine, cılız sıska iken, Sarı Bal'ın kaşları çatıktır, ancak bu çatık kaşların "altında şurup gibi tatlı, hoş koku sanılan, insana öpmek, koklamak isteği veren iri, mavi" gözlere sahiptir. Sarı Bal'ın cinsi yönünün cazibesi, bununla da kalmaz. "Bütün vücudunda, o iri, endamlı dökme kehribar vücudunda öyle bir sokulmak, sürtünmek, bir kedi gibi mırıldana mırıldana yaltaklıklar etmek yeteneği göze çarpardı ki işte bu hal, kasaba çapkınlarının uykularını kaçırır, akıllarını" başlarından alırdı. Yatık Emine ve Sarı Bal'ın ortak özelliği, ikisinin de gözlerinin güzel olmasıdır. Bunun yanında Sarı Bal'ın cinsi yönü daha belirgindir. Yatık Emine, gönderildiği kasabada yaşamak için bir lokma ekmeğe muhtaçken, Sarı Bal, kasabaya yerleşmiş ve rahat bir yaşam sürmektedir.

"Sarı Bal kasabanın felaketi idi. Sık sık taşıp köprüleri götüren Deli çay, damları çökerten karayel, bağları soyan dolu kadar zararlıydı. Onun da götürdüğü çiftlikler, çökerttiği damlar, soyduğu bağlar vardı. Hemen her mirastan hakkı, her kazançtan payı" olur. Yatık Emine, kasabada sadece Gürcü Server'le ilişkiye girdiği halde, Sarı Bal'ın "yerliden, yolcudan, memurdan her çeşit müşterisi" vardır. Bu yönüyle Sarı Bal, Yatık Emine'nin, halk arasında alenileşmiş ve kabul görmüş şeklidir.

Kasaba için bir felaket olan Sarı Bal yüzünden, kasabada bir mal müdürü, kasasında açık verir, hapisteyken bile Sarı Bal'ı sorar. İnsanlar, Sarı Bal yüzünden bir birlerine girerler. Yatık Emine ıslah için yollandığı kasabaya gelmeden önce, insanlar, onun için birbirlerini öldürür, karılarını boşarlar. Her iki düşük kadında bu özellik ortaktır. Ancak Yatık Emine'nin bu özelliğini duyan kasabalılar, onu görünce oldukça şaşırırlar. Çünkü ünü ve görüntüsü, tamamen zıttır. Ancak Sarı Bal'ın ünü ve fiziki görünümü tam bir uyum içindedir. Sarı Bal, tam anlamıyla cinselliği erkeklere hissettirerek, onların felaketi olan bir sokak fahişesi olarak tanıtılır.

Sarı Bal, Yatık Emine gibi yalnız değildir. Eğlence merkezi haline getirdiği evinde, onunla aynı işi yapan kızlar da vardır. Ayrıca Sarı Bal'ın bir de çocuğu vardır. Diğer hikayelerdeki bu tür kadınlar "cinsi bir ihtiyaç neticesi olarak kendini gösteren erkek avlama hadisesi, bunda geçim kaynağı hayat şekli haline gelmiştir."²² Sarı Bal, bu anlamdan tam bir profesyoneldir. Misafirleri ile olan diyalogu, içki sunması, kendine gelenlerin hiçbirinin bir birinden haberinin olmaması, onun bu işteki maharetini gösterir. Yatık Emine hikayesinde, fahişeye dönüşmüş bir toplum ortaya konulurken, Sarı Bal'da, toplum içinde aleniyet kazanmış bir fahişenin yaşamı ortaya konulmuştur.

"Koca Öküz" hikayesindeki Hacı Mustafa Ağa, köyün ileri gelenlerindenidir. Bu hikayede düşük kadın kimliği ile karşımıza çıkan Çiçek Emine, köyde sivrilmiş olan Hacı Ağa karakterini tamamlayan bir yan karakterdir.

Çiçek Emine, kasabanın evi basılan, taşlanan dillenmiş en namlı kahpesidir. Çiçek Emine, bu yönüyle Sarı Bal'dan ayrılır. Evinin basılması ve taşlanması, onun

²¹ KARAY, Refik Halit; Sarı Bal, s. 66

²² AKTAŞ, a.g.e., 56

kasabada kabul görmediğinin kanıtıdır. Fakat, Çiçek Emine; Yatık Emine'den de farklıdır. Çiçek Emine'ye sahip çıkan insan, güçlü ve eşraftan biri iken, Yatık Emine'ye sahip çıkan Gürcü Server, eşraftan değildir. Hacı Ağa, Çiçek Emine'ye sahip çıkıp , onu, evine bir gelin edasıyla götürürken, Gürcü Server, Yatık Emine'yi evine götürmez. Ona kasabanın dışında bir ev bulur ve arada bir uğrar. Hacı Ağa, Çiçek Emine'yi bir gece atına atar, köye getirir. Bu duruma ne kasabalı ne de Hacı Ağa'nın oğlu ses çıkaramaz. Bunun sebebi, Hacı Ağa'nın ekonomik olarak güçlü ve kasabada, resmi dairelerde hatırı sayılır biri olmasıdır. Hacı Ağa'nın "asıl karısı beşik, ocak başında, gübreler içinde, öküzleri, mandalar arasında evin kaba işlerini görürken, Çiçek Emine, Hacı'nın dizleri yanında kötürüm olmuş bir kart kedi gibi esniye uyuya, tembel tembel" oturur. Çiçek Emine, bu yönüyle düşük kadınlar içinde en rahat hayata sahip olanıdır. O, hiçbir işe karışmayan ve gelip yerinden ettiği ve hizmetini gören kadınının yanında, bir gelin edasıyla hareket eder. Bu kadar rahat bir yaşam sürdüren Çiçek Emine'nin fiziki özelliklerine dair bir bilgi verilmez. Sadece giyim kuşamı hakkında bilgi verilir. "Başında altın dizili, inci işlemeli fesi, ayağında servi, karanfil reşimli çorapları, sırtında bir yolu sarı bir yolu pembe, kumaş fistanı gelin gibi yaşardı."²³

Refik Halit, Sarı Bal hikayesindeki kaymakam tiplmesi ile burada ki Hacı Ağa tipini, yozlaşmış kişilikler olarak karımıza çıkarır. Her ikisinde de, konumlarına yakışmayan kadına düşkünlükleri dikkat çekicidir. Biri hacca gitmiş fakat, kasabada kahpedir diye evi taşlanmış kadını evine alarak, halkın nazarında çok değersiz bir duruma düşse de güçlü olduğundan, kimsenin ses çıkaramadığı Hacı Ağa'dır. Yazar, Hacı Ağa'nın bütün kişilik özelliklerini göz önünde bulundurarak, resmi görevi olmadığı için onu bir öküz tarafından cezalandıracaktır. Sarı Bal'daki kaymakam ise, bu kadın düşkünlüğünü çok ağır öder.

Bu hikayede Çiçek Emine, hatırlıların ve ağaların etkinliğini gözler önüne sermek için çizilmiş bir yardımcı karakterdir. Yazarın, fahişelerin de bulunduğu diğer bir hikayesi "Şeftali Bahçeleri"dir. Yazarın, Anadolu ve Anadolu yaşamının önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkardığı fahişe tipleri, bu hikayede isimlendirilmemiştir. Ancak bu kasaba, fahişelerin rahat hareket ettikleri bir yerdir. "Çapkın mutasarrıflarla hoşgörülü kadınların uğrağı olmaktan kasaba öyle serbestleşmiş, halkı öyle açılıp zevke, safaya dalmıştı ki, artık uygun görülmeyen günah" kalmamıştır.

Şeftali Bahçeleri'nde isimleri verilmeyen bu iki kadının "ikisi de şöhret kazanmış, güzel dolgun" kadınlarıdır. Buradaki düşük kadınlar da, diğerlerinde olduğu gibi, fiziki özellikleriyle tanıtılmış göze hitabeden kadınlarıdır. Bu kadınlar "erkeğe alışkın görgülü tavırla sigara" içerler. Yazarın burada, bu kadınların sigara içişlerini ve içişteki tavırlarını vermesi, bize Yatık Emine'yi hatırlatır. Yatık Emine ile karşılaşan Dal Sabri, onun elinde sigaranın olmadığını ve kıkırdatmadığı görerek Emine'nin İstanbul'daki sokak kadınlarına benzemediğini fark eder. Yazar, kadınların tavırlarını bu şekilde verirken bunların, hayat kadınlığını bir meslek olarak yaptıklarını gözler önüne serer. Yine kadınlar, bu yaşamı meslek edindiklerinden şiveleri nazikleşir ve rahat konuşurlar.

Yazar, bu kadınların tavır davranış ve görünüşleri ile ilgili olarak da "biri esmer uzun boylu, endamlıydı; göğsü dar yeğelinin altında genç, gülbüz duruyor, insana dalgın, tatlı gözlerle derin derin bakıyordu. Öbürü sarışın, büsbütün iri, gösterişliydi. Uzun saçlarını elli altmış örgü yapıp sırtından aşağı, eşi bulunmaz bir atkı gibi koyuvermişti. Başlarına oyaları aynı örnek yemeniler bağlamışlar,

²³ KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 50

üzerlerine kenarları aynı gergef iğnesiyle işlenmiş gömlekler giymişlerdi. Ayaklarında da gül resimli çoraplar, sarı meşinden kunduralar vardı.

Esmeri ağır başlı, tok, dolu bir sesle türküler” söylerken, sarışını kırılı döküle, çocuksu tavırlarla oyunlar oynar. Yazar, bu kasabada memurların ve kasabalıların iş yaşamlarından aile yaşamlarına kadar, ne denli yozlaştıklarını gözler önüne sererken, yozlaşmanın beraberinde içkiyi ve düşük kadınları getirdiğini vurgulamaktadır.

Yazarın fahişeleri konu edinen son hikayesi olarak karşımıza çıkan “İstanbul” hikayesindeki kadın, uygunsuz davranışlarından dolayı yurt dışına sürülmüştür. Bu kadının yurda girişi yasaktır. Yine başka bir sebepten yurt dışına sürülmüş bir adamın, bir eğlence yerinde tesadüfen karşılaşmaları ve İstanbul üzerine konuşmaları anlatılır. Buradaki kadının belirgin özeliği, Türkçe bilmesi ve sohbetinin güzel olmasıdır. “Kadının çıplak vücudunda tenini yer yer, gölge gölge belli eden tek bir dantel suvare elbise vardı.”²⁴ Kadın “biz dönemeyiz sokmazlar” diyerek neden yurt dışına sürüldüğünü açıklamaktadır.

Buradaki düşük kadının, diğer hikayelerde karşımıza çıkan kadınlardan farkı, şehirlerin ücra köşelerinde petrol çıkarmak için çalışan insanlara, şehrin ücra köşelerindeki eğlence mekanlarında çalışıyor olma(ları) sıdır. Yine bu kadın(lar), diğer hikayelerdeki düşük kadınlardan farklı olarak sigara ve içkinin yanında uyuşturucu da kullanmaktadır. Onun uyuşturucu kullanmasının sebebi, İstanbul’dan ayrı düşmesidir.

8.3.2. CİNSEL HAZLARIN PEŞİNDE OLAN KADINLAR

Refik Halit’in hikayelerinde kadınlar genellikle cinsi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Fahişe olmadıkları halde, cinselliğin esiri olan yozlaşmış kadınlara da fazlaca rastlanır. “Vehbi Efendinin Kuşkusu”nda karşımıza çıkan Hanife, cinsel özelliklerini en çok yansıtan karakterdir. Hanife Rumeli göçmenlerindendir. Annesi bez dokucu dul bir kadındır. Ayrıca dul kadının Hanife’den küçük bir kızı daha vardır. Bu abla ve kardeşin oturduğu evde kavgı ve türkü sesleri hiç eksik olmaz.

Refik Halit, Hanife’yi tasvir ederken “biraz kısa, biraz endamsız” der. Yine de çirkin değildir. Hanife’nin fiziğine dair ayrıntı veren yazar, onun cinselliğe olan düşkünlüğünü de açıklıyor gibidir. Hanife, bu hikayeye fiziki yapısı ile girmez, o, bu hikayeye, tam anlamıyla erkekleri ayartan şuhluğu ve rahatlığı ile girer. “Komşunun kızında, bir süredir, sabırsızlık, taşkınlık belirtileri çoğalmıştı. Türkü sesleri içinde evi sarsan yürüyüşler, merdivenlerden atılıp inişlerle, incecik bölmenin arkasında hasta bir ördek gibi uyuklayan Vehbi Efendi’yi dürtmeye çalışıyordu.”²⁵

Hanife’nin küçük yaşına rağmen Vehbi Efendi’yi ayartmaya çalışmasının aslında özel bir nedeni vardır. Ancak o, bütün cinsel cazibesini kullanarak Vehbi Efendi’ye yaklaşmak ister, önce bu yaklaşmayı giyim kuşamıyla gösterir. “Yeldirmenini bile takmadan, başına bir örtü bile almadan bahçeye uğrayışlar, sözde çamaşır asmak için çıplak baldırlarını göstererek ağaçlara” tırmanmaya başlar, ancak onun bütün bu çabaları, Vehbi Efendi’yi ona sevk etmeye yetmez. Aslında “Vehbi

²⁴ KARAY, Refik Halit; İstanbul, s. 71

²⁵ KARAY, Refik Halit; Vehbi Efendinin Kuşkusu, s. 58

Efendi, gönlünde istekler, iştahlar duymuyor değildi. Göz göze gelirse; gülüşler dudak büküşler, hatta dil çıkarışlarıyla Hanife o kadar ileri varıyor, görülmekten, bakılmaktan keyiflendiğini anlatan öyle atak belirtilerde bulunuyordu ki, Vehbi Efendi sersemliyor, pencereden” uzaklaşmak zorunda kalırdı.

Hanife, diğer hikayelerde karımıza çıkan fahişe tiplerinden de ötede, şuh bir kadındır. Diğer hikayelerdeki düşük kadınlar kendilerine gelenleri memnun ederken, Hanife, kendisi ile hiç ilgisi olmayan bir adamı, cinselliğini kullanarak ayartma peşindedir. Bu yönüyle Hanife, düşük kadınlardan çok daha fazla yozlaşmış bir tiptir.

Hanife, cinselliğini ön plana çıkaran bu tavırlarıyla da kalmaz işi daha ileri boyutlara vardırır. “artık öksürükler, cumbadan seslenişler, cama taş atmalar bile” olur. Yazarın hikayede Hanife’nin babasının olmadığını söylemesi dikkat çekicidir. Yazarın, aile mefhumunu ön plana çıkaran bu hikayede, sahipsiz veya erkeksiz olan ailelerin, o günün şartlarında düştüğü kötü durumu gözler önüne sermesi dikkat çekicidir.

Hanife, Vehbi Efendi’yle diyaloga geçmeden üç ay önce, kasabada Tabakaların Kamil adındaki genç tarafından hamile bırakılır. Hanife’de, bu durumu kapatmak için kendisini kabul edecek saf birini bulup evlenmek zorundadır. Bu iş için saflığı ve enayiliği ile ön plana çıkan Vehbi Efendi, biçilmiş kaftan gibidir. Hanife’de bunu çok iyi bildiğinden, bir aşifte gibi davranarak, Vehbi Efendi’ye sokulur ve onu kendisiyle evlenmeye mecbur eder.

Yazarın, “Komşu Namusu” hikayesinde Baki Efendi’nin karısı, kendisini aldatmaktadır. Dairede Baki Efendi gibi memur olan Şakir Efendi ve Osman Bey, durumdan haberdardır. Hikayede, Baki Efendi’nin karısıyla hiçbir şekilde karşılaşmayız. Sadece kocası, evden çıktıktan sonra camdan dışarı sarkıttığı mendillerinin rengiyle, birlikte olduğu adama işaret verir. Biz, hikayede bunu görmeyiz. Sadece Şakir Efendi’den böyle olduğunu duyarız. Hikayede Baki Efendi’nin ağzından, on yıldır evli olduklarını ve çocuklarının olduğunu öğreniriz. Baki Efendi on yıl boyunca onun hiçbir isteğini geri çevirmediğini, tüm ihtiyaçlarını gördüğünü söyler. Baki Efendi, silik bir şahsiyet olarak hayatına devam eden ve rahatının bozulmaması için karısıyla birlikte olan adamın, hamile olan karısını muayeneye giden doktor olduğunu yutacak kadar yozlaşmış bir kişilikte belirir.

Kadının evli olması ve kocasını aldatmak için bir plan dahilinde hareket ediyor olması, bu kadını, cinsel hazlarının peşinde olan düşük bir kadın pozisyonunda gösterir.

Refik Halit’in hikayelerinde karşımıza çıkan kadınların cinsi yönleri belirgindir. Kadınlar, ya fahişedir ya da cinsel olarak doyumsuz ve gözleri dışarıda olan tiplerdir.

Yazarın 1910 yılında yazdığı “Yılda Bir” hikayesindeki Elif, hikayenin asıl kahramanı olan değirmenci Bekir’in yılda, bir günlük sevgilisidir. Bekir, cinsi yönü ağır basan ve yalnız kalan bir kişidir. Elif “ömürleri yollarda geçen ve her çadır kurdukları yerde bir mal sahibi gibi davranan göçebe insanlardan” biridir. Gelen göçebe insanların en önemli özellikleri çok rahat olmalarıdır. “Kadınlar örülü ipek saçlarını meydana bırakırlar, başlarına boyunları altından bağlanmış zarif oyalı yemeniler bağlarlar, fes giyerlerdi. Dar yelekleri, iki yönü ayırık şalvarları altından göğüslerinin, kalçalarının şekli görünürdü. Genç kızlar, delikanlılarla serbest biçimde

oynaşırlardı; dağ eteklerindeki kaynaklardan su getirmek için beraber yola çıkarlardı.”²⁶

Bu hikaye de “Vehbi Efendinin Kuşkusu” hikayesi gibi, kadın erkek ilişkisine dayanır. Ancak bu hikayede belirgin karakter değirmenci Bekir’dir. Aslında cinsel anlamda belirgin karakter olan da Bekir’dir. Yazar, Bekir’in karakterini tamamlamak için Elif’i vermiş gibidir. Elif de dişiliğinin farkındadır. Bekir’e hemen teslim olur. Bu yönüyle Elif’in bulunduğu topluluğun, ne kadar rahat bir topluluk olduğunu görürüz. Anadolu’da bulunan ve bu tür yerleşik hayata geçmeyen toplulukların rahat tavırları o dönemin Anadolu’su için biraz abartılıdır. Yazar, bu nedenle Bekir ile Elif’in ilişkilerinin üçüncü yılında Elif’in vücudunda kapanmış bir bıçak yarasını açığa vurur. Bunun sebebini Elif’e soran Bekir, cevap alamaz. Bunun sebebi Elif’in ilişkideki aşırılığının ortada olması ve yazarın o günün şartlarında bu ilişkinin işaret ettiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu başlık altında işleyeceğimiz son hikaye olan Küs Ömer’deki Zehra, hikayenin başlangıcından itibaren, kadınlığı ve cinselliğiyle anlatılır. Zehra’nın cinselliği, yaşının bir gereği olan süreçten farklı değildir. Zehra, diğer hikayelerdeki kadınlar gibi erkekleri ayartıp, cinsel hazların doyumsuzluğundan açığa çıkan evlilik dışı ilişkilere girişen biri değildir. Zehra’nın cinselliğiyle ilgili anlattıkları, evlenme çağına gelmiş bir genç kızın yaşayacaklarıdır. Hayatı gerçekçi bir pencereden seyreden yazarın bu bakışı gerçeklikten başka bir intiba bırakmaz.

Daha hikayenin başında yazar, Zehra’nın fiziki görünüşü hakkında bilgi verir. “Zehra gittikçe dar gelmeye başlayan yeleğinin iki orta düğmesini çözmeden çalışmıyordu. Bu yaz, göğsü kabarmış, yürüyüşünde bir ağırlık, bakışına bir derinlik gelmişti.”²⁷

Zehra, olgunlaştığından, çeşme başlarında bakraçlarını bir tarafa bırakarak çocuklarla şakalaşmaz, oyunlar oynamaz. Mahalle aralarında eğlenmek için zamanını geçirmez. Yazar, Zehra’nın kişiliğinde köyün geleneklerini, mahalleler arasında gezinen genç kızların takımları gereken tavırları anlatır. Zehra “tenha sokaklarda erkeğe rast gelince duvar tarafına dönüp durmayı, meydanda yalnız bir tek gözünü bırakarak bununla gizliden meraklı meraklı bakmayı öğrenmişti. Artık kapalı ellerini döşemesinin ucuyla örtmeden dükkancılara uzatmıyor, uzun pazarlıklar” ve şımarıklıklar etmez.

Zehra, hiçbir şeyden haberi yokken hamama gider ve orada beğenilir. Zehra’ya görücüler gelir, söz kesilir ve nihayet bir hafta sonraya düğününe karar verilir. O, bütün bunlara rağmen evlilik havasına girmiş ve evlenmeye istekli bir genç kız olmuştur. Bundandır ki Zehra, yaptığı her şeyden keyif alır, bıkmadan, usanmadan çalışır.

Zehra, bu sene daha bir gayret eder. Kimsenin iş görmesine fırsat vermez. Bütün bunlar, bu heyecan ve gayret, evlenme sevincinden kaynaklanır. Evlenme sevincine rağmen Zehra’da, bir korku vardır. Zehra’nın evleneceği Küs Ömer, herkese benzeyen biri değildir. Zehra, daha evlenmeden, bu garip adamla aynı odada olmanın hayallerini yapar, bu hayaller onu mutlu eder. Ancak, Ömer’in farklı oluşu aklına gelince, hemen tedirgin olur. Çünkü Ömer, daha küçükken bile yenilgiye tahammül edemeyen bir tiptir. O, en ufak bir yenilgi karşısında başını alıp aylarca köyden uzlaşabilen biridir. Bu yüzden ona “Küs Ömer” denilir. Zehra’nın da en

²⁶ KARAY, Refik Halit; Yıldı Bir, s. 126

²⁷ KARAY, Refik Halit; Küs Ömer, s. 86

önemli kaygısı, bu şekilde hemen darılan, küsen Ömer'e nasıl davranacağını bilmemesidir.

Evliliklerinin ilk ayında Zehra, oldukça mutludur. Yavaş yavaş kocasına da alışır. Zehra'nın hayatında, kocasından sonra en önemli şey kazlarıdır. Zehra, bu kazları evinden eşyası ile birlikte getirir. Bu kazlar güreşçi kazlarıdır. Bunlardan birinin iki senedir yenildiği görülmemiştir. İşte Zehra'nın bu kazları, sevdiği kocasını, kendisinden ayrı düşürür.

“Küs Ömer” hikayesinde karşımıza çıkan Zehra, diğer hikayelerde karşımıza çıkan, yozlaşmış ve başka erkekleri ayartan bir kadın değildir. Zehra, çalışkan ve kendini koruyan biri olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle Zehra, diğer hikayelerdeki olumlu karakterlerden de farklıdır. Zehra, olgunlaştıktan sonra hareketlerine ve görünüşüne dikkat eder. Bunlara rağmen yazar, Zehra'nın cinsi yönüne değinir. Bu, yazarın yaşayan, her yönü ile var olan bir karakter karşımıza çıkarmak istemesindendir.

Bütün bu özelliklerinin yanında Zehra, talihsiz bir kadındır. Küs Ömer gibi karakteri daha önceden belli olan biriyle evlendirilmesine ses çıkaramaz.

8.3.3. SONRADAN GÖRME YOZLAŞMIŞ KADINLAR

Yazarın “Garaz” hikayesi, taşradan İstanbul'a gelen ve sonradan görmeyi en sığ şekilde yaşayan bir aileyi konu edinmiştir.

Gerçi Halil'in gayri meşru yollardan para kazanarak zengin olması, ailenin İstanbul'a taşınmasına sebep olur. İstanbul'a taşınan aile, burada tam anlamıyla dejenerasyona uğrar. Kendi kasabalarına ait bütün etik kaideleri bir tarafa bırakan aile, hiçbir zaman tam anlamıyla İstanbullu olamayacaktır. Gerçi Halil ve ailesi, kısa zamanda İstanbul'a ayak uydurur. Ancak bu adaptasyon, gösterişten öteye bir şey değildir.

Nebile ve annesi “sonunda bir gün yolcu oldular; Haydarpaşa garına indiler. Anası da kendisi de yeldirme biçimi uzun mantolu siyah başörtülü idiler; birbirlerine sokularak ve Kavaf Ahmet Usta'nın nalın sesi çıkaran kaba kunduralarını parkeler üzerinde bir garip takırdatarak köstekli adımlarla yürürlerken ...” Nebile, babasını görür ve ondaki değişiklikleri fark eder.

Nebile daha İstanbul'a geldiği ilk andan itibaren “denizden, vapurdan, otomobilden başlayarak” bir heyecan dönemine girer. “Şehirli görünmek tutkusu, kendini beğenmesi, kasaba kızının İstanbul'dan aldığı ilk kötü huy” olur, “ve birkaç hafta geçince babasıyla anasının yeni hayata kendisi gibi uyamayacaklarını hep kaba, geri, taşralı kalacaklarını anlayınca” hırçınlaşır. Nebile “onlarla beraber bulunmaktan, insan içine çıkmaktan utanmaya” başlar. Çerçi Halil, meşru olmayan yollardan deste deste para kazanır. Böyle olunca Nebile ve annesi kendilerini tam olarak tüketim kültürünün içinde bulurlar. Önceleri anne kız büyük mağazaların sadece vitrinleri önünde durup bakmışlar, içeriye girmek cesaretini bulamamışlar. “...Altı ay geçmişti ki ayaklarında mantar ökçeli iskarpinler, başlarında tüllü şapkalar, Beyoğlu kalabalığına gülünç bir ana-kız daha karışmıştı.”²⁸

²⁸ KARAY, Refik Halit; Garaz, s.186

Nebile, bazen tek başına mağaza mağaza dolaşarak, en pahalısından el çantaları, eşarplar, eldivenler ne bulursa alır. Yazar, Nebile'nin bir çok şoför, tezgahtar, dükkancı kız veya pastacı tarafından tanındığını belirtir. Nebile'nin bu tanıdıkları içerisinde tek bir tanesi bile İstanbul'un içsel yaşamına dair belirgin olan vasıfları gösteren tipler değildir. Bunlar, tamamen sığ yaşamın belirginliğini ortaya koymak için söylenmiştir. Nebile'nin zengin olduğunu bilen işsiz güçsüz delikanlılar, onun etrafında toplanır. Bu da Nebile'nin İstanbul'daki yaşamının en belirgin vasfıdır.

Nebile, zamanla daha da değişir, komşular, Hacı Ağa'nın kızı "kabak çiçeği gibi açıldı! Ne malmış meğer!" derler. Nebile geldiğinin ikinci senesi, değişimi daha ileri boyutlara vardırır. Mantolu, başörtülü geldiği İstanbul'da, şimdi ise plajlara gidip yüzer.

Nebile bu alafranga hayat içinde her türlü modayı takip eder. Saçlarını sarıya boyatır, perçemlerini bir gözünün üstüne indirerek, Veronika Lake'ye benzediğine inanır. Ayak tırnaklarına kadar boyanan Nebile, bütün tuvalet eşyasını markalardan alır. Nebile, İstanbul'da iki kere nişanlanır, o günlerde nişanı geri çevirmek moda olduğundan, Nebile bu modadan da geri durmaz. Her seferinde çeyiz hazırlanır, ancak bunların modası geçti diye bunlar, bir kenara bırakılarak yenileri hazırlanır.

Refik Halit, taşradan gelen bu görgüsüz aileyi bir türlü İstanbul'a yakıştırmaz. Onların her hareketlerini, giyimlerini ve davranışlarını yozlaşmış ve yapay bularak onlarla dalga geçer. "Anasının kolları kalın, kakmalı ve okkalı altın bileziklerle yerinden kalkmaz halde idi; kürklerin birini çıkarıp ötekini giyiyorlar, bakmayı bilmediklerinden hepsini, her yaz güvelere yediriyorlardı.." ²⁹ Yazar, bu kürkleri ana-kıza yakıştırmadığından adeta güvelere yedirir gibidir.

Nebile her şeye rağmen, anne ve babasıyla görünmek istemez. Onları taşralı, köylü bularak azarlar. Hikayede bu şekilde azarlanan anne ve baba, hiçbir şekilde konuşturulmazlar. Asıl karakter olan Nebile, kendisini hiçbir zaman olamayacağı ve ruhuna aykırı olan İstanbullu olarak görür, anne ve babasının bu fotoğrafı bozduğunu düşündüğünden, onları sürekli azarlayıp küçümser.

1942 yılında yazılan "Garaz" hikayesinde yazar, savaş zengini olan bir aileye karşı acımasızdır. "Beş yıl, bütün çılgınlıklarıyla, sonradan görmüslüğün en kaba, zevksiz, gülünç sahneleriyle bu hayat böyle" sürer. İflasa yaklaşma günlerinde, Nebile bir delikanlıya gönül verir, fakat nişanı bu sefer erkek tarafı bozar. Çünkü Çerçi Halil, iflas etmiş ve kısa zaman sonra, memlekete dönmek zorundadır. Nebile'nin bu sonradan görmüslüğü, tüm ilişkilerine yansır. O, şekli diyalogu, annesiyle, babasıyla, bakkalla, giyimciyle, şoförle, pastacıyla, kız arkadaşlarıyla, erkek arkadaşlarıyla yaşamaktadır. Yani Nebile, bütün bu ilişkilerine kendinden bir şeyler katmamıştır. Bütün ilişkileri giyimi, parası ve çevresiyle sınırlıdır. Bu yüzden hiç kimseyle kalıcı bir diyaloga giremez. En son Nebile'yle nişanlanan delikanlı, bu açıdan bakıldığında, Nebile'nin içinde bulunduğu fakat Nebile olmayan ölçütten, paradan dolayı, Nebile'yle nişanlanmıştır. Hacı Ağa'nın iflası, bu zinciri de erittiğinden, delikanlı açısından her şeyin bitmesi çok kolay olur.

Yazar, Nebile ile ilgili olarak "İstanbul'u daha çok kokularıyla düşünüyordu; otomobillerin benzin kokusu, sinemaların lavantalı kadın ve briyantınli erkek kokusu, pastacıların vanilyalı hamur ve rendelenmiş badem kokusu ile!" tanır,

²⁹ a.g.e., 187

der. Yazar, burada yozlaşan, sığ yaşayan insanların arzularını sıralar. Burada sayılanların hepsi, dünyayı oldukça hızlı ve sığ yaşamının gerekleridir. Nebile'yi bu denli basit yaşamış olarak gösteren yazar, yine de ona karşı almış olduğu olumsuz tavrına devam eder.

Nebile, İstanbul'da har vurup harman savururken, yarı aç, yarı tok, tıp fakültesinde öğrenci olan ve yakında mezun olup, hayata doktor olarak atılacak olan polisin kızı Halime'ye rastlamaktan korkar. Refik Halit, bir çok hikayesinde eğitim meselesini işler. Bu yüzden yazar, zorluklar içinde okuyup doktor olacak olan Halime'yi, Nebile'nin karşısına örnek olarak çıkarır. Nebile'nin beş yıl boyunca İstanbul'da böylesine sığ yaşamının sebebi, yazar tarafından, Nebile'nin eğitimsiz olmasına bağlanıyor gibidir. Nebile, İstanbul'da karşısına çıkacak olan fırsatları değerlendirecek eğitime sahip değildir veya karşılaştığı problemleri aşacak bilinçte de değildir. Nebile'nin İstanbul'a gelip lüks bir yaşam sürmesi tamamen şartların sonucudur. Aynı zamanda da geri gönderilmesi de, şartların sonucudur. Oysa sıkıntılar içinde okumuş olan Halime'yi, bundan sonra hep sıkıntısız bir hayat beklemektedir.

Refik Halit Karay, adeta İstanbul'a ait olmayan, savaş zengini bir babanın kızı olan Nebile'ye karşı daima soğuktur. Sonradan görme ve dejenere olmuş bu tipte yazar, alay etmekten de çekinmez. Refik Halit'in, başka hikayesinde de görülen, savaş zengini olanlara karşı tavrı, daima olumsuzdur. Adeta yazar, hem savaş zengini, hem de sonradan görme olan bu aileye, en büyük cezayı vererek, onları köylerine geri göndermek istemektedir.

8.3.4. CEFAKAR KADINLAR

Yazarın hikayelerinde kadınların hep cinsi yönleriyle ön plana çıktıkları görülür. Yazarın 1939 yılında kaleme aldığı "Gözyaşı" hikayesi, konu itibarıyla Refik Halit'in en dramatik hikayesidir. Hikaye, temel karakter olan kadının tanıtılmasıyla başlar. Kadın, "vaktiyle sarışın imiş, mavi gözlü imiş. Şimdi saçlar küçük aktar dükkkanı bebeklerin ne kıla, ne de ata benzeyen dokunaksız hışırdayacağını sandığınız cansız, kuru, soluk rengini, şeklini almış. Gözleri eski şekerlenmiş şuruplar kadar donuk, fersiz, katı, suyu çekilmiş. Dibe çökmüş" bir gam tortusudur. Kadının gözleri adeta bir kabuğu andırır. Bu özellikleri ile tanıtılan kadın, hikayede ismi geçmeyen bir adamın hizmetçisi olur. Adam "akşam rakısı zamanında" zevkini kaçıran bu kadını "bir başkasını bulunca savmak" niyetindedir. Ancak kadın, fiziki yapısını, özellikle de gözlerini bu duruma getiren sebebi anlatınca, adam onu, işten çıkartmaktan vazgeçer.

Hikayenin geçtiği zaman "Balkan Savaşları" sıralarıdır. Sınırdaki bir köyde oturan kadın dul ve üç çocuk annesidir. Düşmanın saldıracağı haberi üzerine yollara düşen insanların, can pazarına dönüşen hayatları anlatılır. Bu kadın da, bu haliyle kendisini ve üç çocuğunu taşımak durumdadır. Hikaye, bu kadının çektiği sıkıntıları işler.

Gelen düşman din ve ırz düşmanıdır. Müslüman erkeği öldürür, kadını da kirletir. Böyle olunca köylüler mal mülk, hepsini bırakıp inek, öküz, at ne varsa bunlarla kaçmaya karar verir. "Dul Ayşe de hazır; bir atın üstündedir. Terkisinde, beş yaşındaki oğlu, belinden sıkı sıkıya sarılmış, önünde üç yaşındaki kızı bir kuşakla dizlerinden eğere bağlı, kucığında bir yaşına basmayan yavrusu uykuda"dır. Mevsim kışa yaklaştığı için soğuk bir yağmur yağar. Yağan yağmurun etkisiyle arazi çok kötü bir hal alır. Ayşe'nin en büyük korkusu böyle bir arazide atsız kalmaktır.

Atsız kalınca kafleden ayrılmak ona çok dehşet verici gelmektedir. Nihayet korktuğu başına geliyor. Yere düşen ve bir türlü yerden kalkmayan attan inerler. Bir müddet sonra üç çocuğunu taşımaya mecalinin kalmadığını fark eder. Birisini bırakırsa belki diğer ikisini kurtaracağını düşünür, ama hangisini bırakacağına bir türlü karar veremez. “Dizlerinde, ayaklarını çamuradan çekebilecek kudret gittikçe azalıyor, kollarında ve boynunda öyle bir kesiklik, bir uyuşma, bir karıncalanma, nihayet bir duyamayış var ki... Gözlerini kapıyor, sol kolunu açıp yükünü, kendiliğinden, bıraktığını ancak yarı anlayabiliyordu.”³⁰ Bir müddet sonra, boynuna sarılan kızı Emine’nin de olmadığını fark eder. Ayşe şimdi, Ali ile yalnızdır.

Nihayet al dalgalı bayrağın dalgalandığı yere gelince katile durur. Bu, bütün katile için, kurtuluş demektir. Ancak Ali’de kurtulamamış, ölmüştür.

Dul Ayşe’nin hikayesi bundan ibarettir. Savaş içinde dul bir kadının çektiği sıkıntıyı ve verdiği mücadeleyi anlatan yazar, oldukça dramatik sahneler oluşturur. Hikayenin sonunda “hizmetçi donuk, fersiz, katı, suyu çekilmiş kuru böcek kabuğu gözlerini işaret etti:

-Bey, dedi, işte o günden beri ben ağlayamam, ağlamak istesem de bilmem ki neden, gözlerimden yaş gelmiyor!”³¹

Refik Halit, bu hikayede, savaşın sivil insanlar üzerinde ne denli olumsuzluklara sebep olduğunu gözler önüne serer. Dul bir kadının çocuklarından birini veya ikisini yaşatmak için diğer çocuğunu veya diğer çocuklarını hangi şekilde ve ruh haliyle feda ettiğini anlatmaktadır.

Refik Halit’in bu başlık altında inceleyeceğimiz diğer bir cefakar kadın tipi de “Koca Öküz” hikayesindeki Hacı Ağa’nın karısıdır. Hacı Ağa’nın hatırlı ve ağa oluşuyla ilgili olarak, dokunulmaz oluşunu ortaya koymak için hikayeye sokulmuş olan “Çiçek Emine”, Hacı Ağa tarafından kasabadan köye getirilir. Çiçek Emine anlatılırken, onun yanında Hacı Ağa’nın asıl karısından da bahsedilir.

“Asıl karısı beşik, ocak başında, gübreler içinde, öküzler, mandalar arasında evin kaba işlerini görürken Çiçek Emine, Hacı’nı dizleri yanında kötürüm olmuş bir kart kedi gibi tembel tembel vakit geçirir.”³²

Hikayede sadece burada karşımıza çıkan Hacı Ağa’nın karısı, evin bütün ağır işlerini gören cefakar bir insan olarak sunulur. Hacı Ağa, evde tek söz sahibi olan zengin bir insandır. Kadın, ya çocuklarını bırakmak istemediğinden ya da yapayalnız kalmaktan korktuğundan, bu duruma ses çıkarmaz.

Bu başlık altında karşımıza çıkan cefakar Anadolu kadını tipini “Bir saldırı” hikayesinde de buluruz. Hikaye, savaş sonrası ordudan atılan bir askerin, bir akşam vakti Hayrullah Efendi adında savaş döneminde zengin olan bir tüccarın yolunu keserek cüzdanından, yedi yüz liranın içinden sadece bir beşlik alması olayı etrafında gelişir. Hayrullah Efendi, bu adamın kim olduğunu merak eder, araştırır ve bulur. “Hayrullah Efendi, ertesi gün bir kayık erzak hazırlattı ve onun evine gönderdi; götüren adam dönüşte anlatıyordu:

-Kapıyı bir kadın açtı, “olamaz, bizim efendinin şimdi bunları alacak vakti yok, yanlış getirdiniz!” diyordu. O sıra kocası geldi, “Kim gönderdi?” diye sordu, biz

³⁰ a.g.e., 186

³¹ KARAY, Refik Halit; Gözyaşı, s. 34

³² KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 50

söylemedik fakat anlamış olmalı ki, dayatmadı, başını öte yana çevirdi, pek iyi göremedim ama sanırım ağlıyordu!”³³

Yazar, kadını daha fazla karşımıza çıkarmaz. Bunca ekonomik sıkıntı içinde olan kadın evlerine gelen eşyaların, kendilerine ait olmadığını söyleyecek kadar onurludur.

Refik Halit, hikayelerini Moupassant tarzında yazar, bunu daha önce belirtmiştik. Bu tarzın en belirgin özelliği olayın beklenen neticeyle neticelenmemesidir. Bu da okuyucuda, hislenmelerin oluşmasının sağlanmasıdır. Bu hikayede de Hayrullah Efendi'nin, adamı takip etmesi, evini bulması ve bu eve erzak yollaması beklenen netice değildir. Yazarın, savaş zengini olanlara bakışının da olumlu olmadığını biliyoruz. Bütün bunların yanında eski askerin, kafasını çevirip ağlaması, okuyucuyu duygusal bir atmosfere taşımaktadır.

8.3.5. AZINLIKLARA MENSUP KADINLAR

Refik Halit'in hikayelerinde, azınlıklara mensup kadınlara fazlaca yer verildiği söylenemez. Yazarın üç hikayesinde karşımıza çıkan azınlıklara mensup kadınlar, hikayenin genel akışını belirlemektedir.

“Örfün baskısı, yazarın ilk hikayesinde kadın kahraman olarak azınlık unsurlarını seçmeye sevk eder: “Şaka” da Despina, ya da Pandispanya; “Sus Payı”nda Fotika, “Kuvvete Karşı”da İzmaro’yla karşılaşmamız bu yüzdendir. Görülüyorki, azınlıklara mensup kadınlar hakkında daha serbest kalem oynatabilme düşüncesi XX. yüzyılın başında dahi devam etmektedir.”³⁴

1909 yılında kaleme alınan “Sus Payı” hikayesi Bursa’da geçmektedir. Fotika, Bursa’da bulunan bir ipek fabrikasında çalışır. Bu fabrikada, çalışma şartları çok ağırdır, hiçbir koruyucu önlem alınmadan genç kızlar ucuz parayla çalıştırılır. Yılların getirmiş olduğu tecrübeyle sabit olunmuş ki, her ay bir genç kız zayıflar, erir, öksürür, ve bir gün artık evinden çıkamayarak ölür.

Fotika da bu fabrikada çalışan genç kızlardan biridir. Fotika ile bu fabrikanın kırk yıldır bekçi başlığını yapan Hasip Efendi arasında bir aşk yaşanmaktadır. Bu aşk, Hasip Efendi de, bir buçuk yılda gelişir. Bu aşktan herkesin haberi olduğu halde, iki aşık birbirlerine durumu anlatacak cesarete sahip değildirler.

Hasip Efendi, aşkını hiç açığa vurmayarak, Fotika’yla evlenmeye karar verir. Evlenmeye karar veren Hasip Efendi, Fotika’yla konuşmayı düşünür. Yazar, diyalogün hemen başında evlenme düşüncesini dile getirerek bu aşkın masumiyetini vurgulamak ister. Ücretlerin dağıtımında Fotika’ya ilgisini açığa vuran Hasip Efendi, bahşiş niyetine Fotika’ya fazladan para verir. Fotika’da bu aşka cevap mahiyetinde bu parayı alır. Bu yönüyle Fotika, diğer hikayelerde karşımıza çıkan kızlardan farklıdır.

Fabrikada uzun süredir çalışan diğer kızlar gibi, Fotika’da, hastalanır, rengi değişir, sararır. Bu durumu fark eden Hasip Efendi, Fotika’yı kozahaneden alarak iplikhaneye verir. Burada işler daha kolay ve temizdir. Bunun üzerine “kız artık yüz

³³ KARAY, Refik Halit; Bir Saldırı, s. 176

³⁴ AKTAŞ, Şerif; Refik Halit Karay, s. 54

göz olmuş, hiçten sebeplerle işini bırakarak onunla konuşmaya, yüzüne gülmeye başlamıştı.

Hatta bir sabah pek erken, karanlık odada, onun neşesinden, fakalarından, pek çok hoşlanarak, şımararak kendisini zorla öptürmüştü.”³⁵

Yazarın daha 1909 yılında, fabrika mevzusunu işliyor olması dikkat çekicidir. Yazar, daha o dönemde, emek sömürsünü, çalışma şartlarının zorluğunu, fabrika sahiplerinin sırf para kazanmak için insanların ölmelerine ses çıkarmamalarını ve üst düzeyde olanlara rüşvet vermelerini işler.

Refik Halit'in 1909 yılında yazdığı “Kuvvete Karşı” hikayesindeki İzmaro, bir Rum kızıdır. Hikayenin kahramanı olan Suphi'nin sevgilisidir. Azınlık nüfustan olan İzmaro, oldukça rahattır. Suphi ve İzmaro beraber sürekli tiyatroya giderler. İzmaro'ya bu yönde hiçbir baskı yoktur. “İzmaro hamal başı sokağında bir evde oturuyordu: hiç sert olmayan teyze dediği ihtiyar kadın, evin pek eski ve en kibar ziyaretçisi olan Suphi ile onu, her zaman metresi gibi serbest bırakırdı.”¹ Yazar, İzmaro'yu adeta sığıntı olarak gösterir. Onun, yaşadığı kadına teyze demesi anne ve babasıyla oturmadığını ve rahatının da iyi olduğunu sonucudur. Suphi, Amerikan sefaret vapuruna ait dokuz gemicinin bu civarda yaşayan halka hakaret derecesindeki tavırlarını, kendisine yediremez. İzmaro, Suphi'nin iç çatışmalarında ve gemicilerin ortaya koydukları tavırlarda karşımıza çıkmaktadır. Tiyatroda herkesi, hatta sahnedekileri de rahatsız eden askerlerin terbiyesizliklerinden herkes rahatsızdır. İzmaro da herkes gibi onların bu terbiyesizlikleri karşısında tepkisizdir. Hatta alışmış olduğundan önemsemez. Suphi, askerlerin terbiyesizliklerini, kendisine yediremez ve inişli çıkışlı bir ruh hali yaşar. Ancak İzmaro aynı durumu yaşamaz. Çünkü İzmaro, Türk değildir. Suphi ve sevgilisi İzmaro, gazinoda askerler tarafından rahatsız edilir, askerlerden birisi İzmaro'ya yaklaşarak, sözlü sataşmalarda bulunur. Bunun üzerine iki sevgili kalkmak isterler. Bu esnada askerlerden biri Suphi'nin fesini alarak oynamaya başlar. bu durumda İzmaro, her normal kadın gibi “korkmuş, gözlerinde dökülmeye hazır yaşlarla etrafına bakıyor, her kadın gibi” çevreden yardım bekler. Yazar, İzmaro'yla duyguları ile yaşayan, beraber olduğu erkeğe sığınan bir kadın profili karşımıza çıkarır.

Askerlerden biri, rezaleti sonlandırır. Suphi, sevgilisi İzmaro'yu alarak sokağa fırlar. Burada da İzmaro tam bir kadın gibi davranır. “İzmaro, sürekli ağlıyor, önden koşarak sanki” kaçıyor. Eve geldiklerinde İzmaro'yla baş başa kalan Suphi, tam anlamıyla aşağılandığını hisseder. Kendi memleketinde bu denli aşağılanmak ona ağır gelir. Yazar, kadın ve erkek diyaloglarında sürekli olarak, cinsiyet faktörünü ön plana çıkarır. Suphi'nin odada sevgilisinin yanında aşağılanmayı daha iyi hissediyor olması, onda baş kaldırma psikolojisini kuvvetlendirir. Sevgilisinin yüzüne ömür boyu onursuzca bakmaktansa gidip askerlerle kavga etmeyi gerekirse ölmeyi bile göze alır. Suphi, kişisel olarak bütün aşağılanmalara başkaldırıp kendisini bu onursuzluktan bu şekilde kurtardığını düşünür.

Yazarın hikayelerinde azınlıklara mensup son kadın tiplmesi “Şaka” hikayesindeki Despina'dır. Despina, Sinop'ta yaşayan bir Rum kızıdır. Hikayedeki temel olaya sebep olan kişidir. Ancak onun hiçbir şeyden haberi yoktur.

Hikayede, Şakir Efendi, Nedim Bey, ve Servet Efendi, Sinop'ta yaşayan fakat yaşadıkları toplumla barışık olmayan üç kafadardır. Bu üç kafadar Sinop'taki

³⁵ KARAY, Refik Halit; Sus Payı, s.135

³⁶ KARAY, Refik Halit; Kuvvete Karşı, s. 145

yaşamı beğenmezler. Kendi kafalarına göre eğlencelik mevzular bularak, şakalaşırlar. Hikayede Şakir Efendi'nin yapmak istediği şaka, kendi hayatına mal olur. Şakir Efendi, şakayı Despina'ya yapmak ister ancak, Despina'nın hiçbir şeyden haberi yoktur.

Despina, sağlam yapılı, iri, uzun bir Rum kızıdır. “Bal renginde tatlı saçlarını aynı renkte iri, enli bir kurdele ile sanki bir başlık gibi örtmüş süslenmişti. Dar fistanının meydana çıkardığı kalçalarının beğenildiğini bilen bir davranışla biraz fazla oynatarak yanlarından kayıtsızca geçti. Boynunda ince bir zincire takılı mini mini gümüş bir haç vardı ki güneşin son kızılıtlarıyla bir mercan gibi kıpkırmızı parlıyordu.”³⁷

Despina'ya “yumurta sarısı saçlarıyla, yumuşak gevrek vücudundan dolayı Pandispanya” derler. Her gece, herkes evine çekildikten sonra, birkaç kızla beraber evlerinin önünde denize girer. Diğer hikayelerde karşımıza çıkan erkeklerin aklını başından alıp, onları peşinde koşturma veya onlarla beraber olma düşüncesi Despina'da görülmez, fakat onun rahat hareket etmesi, kadınlık yönünü ön plana çıkaracak şekilde ortaya çıkması Servet Efendi'nin hayatına mal olur. Despina çıplak bir şekilde denize girmesiyle de Türk kızlarından ayrılır.

“Birden üç arkadaş gevrek bir kadın gülüşü, Rumca birkaç cümle, sularda bir çarpınma, çırpınış işittiler. Ne oluyor daha anlamadan Servet Efendi arkadaşlarının akşamki sırrını bir sarhoş zekasıyla derhal hatırladı: “Pandispanya yıkanıyor!” dedi.”³⁸

Hikayede, Despina'nın yaşamına dair başka bir ayrıntı verilmez. Despina bir Rum kızıdır. Rahat hareket eder ve gece denize girer. Onun bu deniz sefası farkında olmadan bir erkeğin canına mal olur.

Refik Halit Karay'ın hikayelerinde karşımıza çıkan azınlıklara mensup kadınlara karşı hiçbir olumsuz tavır yoktur ve yazar, Anadolu coğrafyasında yaşayan bu insanları olduğu gibi abartmadan verir. Özellikle günlük hayatın içindeki kadınları azınlıklardan seçmesi, o günün şartlarıyla ilgili bir durumdur. Kendi halinde namuslu bir Müslüman kadının hikayelere konu edilmesi, o gün için kabul görmemektedir.

8.3.6. ANADOLU DIŞINDAKİ KADINLAR

Hayatının on beş yılını sürgünde geçiren Refik Halit, Gurbet Hikayeleri'nde Anadolu dışındaki insanların yaşamına dair kesitler sunar. Yazarın bu hikayelerinde, hatıraların baskın olduğunu görmekteyiz. Bu hatıralarda karşımıza çıkan en önemli kadın karakterler ve bu karakterlere ait özellikler “Hülle” hikayesinde karşımıza çıkar.

“Hülle” hikayesi Şam'da geçmektedir. “Yazar, “Hülle” de orta devre ait hülle müessesesinin nasıl çalıştığını, bir kızgınlık sonu, namuslu kadınların yataklarına tanımadıkları, yabancı erkekleri nasıl ve neden kabul ettiklerini anlatarak sosyal hicve varır.

Bu hikayede, tanıtılan genç kadının bariz vasfı, namuslu oluşudur.”³⁹

³⁷ KARAY, Refik Halit; Şaka, s. 79

³⁸ a.g.e., 82

³⁹ AKTAŞ, a.g.e., 68

Kadın, sevdiği kocası tarafından bir şekilde “talakı selase” ile boşanmış olur. Kocasını ile tekrar birlikte olmak için hülleyle dinen cevaz alır. “Başına sıkı sıkıya bir namaz bezi dolamıştı, gençti, güzeldi, endamlı idi, ilk rast geldiği kanepeye oturdu, gözlerini önüne eğerek güçlüklerle:

-Safa geldiniz! dedi.

Göğsü kalkıp kalkıp iniyordu, elleriyle mendilini büküyordu. Bir ayağı yerde halıyı dövüyordu; heyecandan bitiriyordu”.⁴⁰

Yazar, insanların kızgınlık anında boşadıklarını söyleyerek, eşlerini çok zor durumda bırakmalarını tenkit eder. Kapalı toplumlarda iletişimin çok güç olduğu düşünüldüğünde bir kadının hülle yapmak zorunda kalması onu ne ölçüde sıkıntılara soktuğu aşikardır. Kadın, bütün sıkıntıları göze almak zorundadır. Eğer, bir çözüm yolu bulunamazsa ölümünden başka bir çözümü olmadığını ifade eder.

1939 yılında yazılan “Fener” hikayesinde kadınlar görülmez. Hikayenin kahramanı Ebu Ali’nin şahsında, o günkü toplumun kadınlara bakışı ortaya konulmaktadır. Ebu Ali, hayatında ilk kez geldiği kasabada, seyyar satıcının birinde bir fener görür. Ebu Ali fenerin fiyatıyla kadınlara parasal olarak bakışta, kendince bir değer kıyaslaması yapar. “İki meci diye, yani çürük para hesabıyla elli kuruş. Bedevi için çok para idi; üstüne üç daha koysa kabilenin incisi Kalsum’u” alabileceğini düşünür. Yazar, başlık parasının olduğunu ve bu şekilde, kadınlara ilkel bir yaklaşımın varlığını ortaya koymaktadır.

Bir fener sahibi olan Ebu Ali, çok sevinir, bu sevinci evlendiği ve deve aldığı zaman da yaşamıştır. Refik Halit, çok evliliğin varlığına değinir. Ebu Ali, kırk yedi yaşındadır ve evlidir. Ancak o, kabilenin en güzel kızı Kalsum için ne kadar başlık vermesi gerektiğinin hesabını da yapar.

Refik Halit’in 1930 yılında yazdığı “Çıban” hikayesi hatıra niteliğindedir. Hikayede, Hadramut’a has “habis çıban”ın nasıl çıktığı, çıktığı yerde nasıl bir iz bıraktığı ve tedavi edilmezse neticesinin ne olacağı üzerinde durulur. Bu habis çıbanının tedavisini, hayat tecrübesiyle karşımıza çıkan bir koca karı yapar.

“İçeriye bir koca karı soktular.

Değil hakikatte, kabus geçirirken bile karşılaşmanızı tavsiye edemeyeceğim bir cadı... Altında küpü, elinde süpürgesi eksikti. Kaşınan yeri bir de o, gözden geçirdi ve hükmünü verdi.

- Ta kendisi!”⁴¹

Lübnan’da yazılan hikaye, o toplumda yaşlı kadınların işgal ettikleri yeri de gözler önüne serer. Bizdeki gibi yaşı ilerlemiş ve hayat tecrübesi olan kadınlar saygın bir yere sahiptir. Hikayede çirkinliği ile zihnimize merak uyandıran bu koca karı, o günkü zor yaşam şartlarında zorlu bir görev üstlenmiştir. Habis çıbanın teşhis ve tedavisinde hekim vazifesi görür.

⁴⁰ KARAY, Refik Halit; Hülle, s. 67

⁴¹ KARAY, Refik Halit; Çıban, s. 52

8.3.7. KİMSESİZ KADINLAR

Refik Halit'in 1909 yılında yazdığı "Ayşe'nin Yazgısı", büyük ve harabeye dönmüş eski bir köşkte, S kaderiyle baş başa bırakılmış bir genç kızın dramatik hikayesidir. Ayşe, harabeye dönmüş "Abdi'nin Köşkü" denilen bu yerde annesiyle yalnız yaşamaktadır. Yazarın bu virane tasviri adeta gelişecek olayın da vehametinin habercisi gibidir.

Annesinin çalışmak için başka bir eve gittiği yağışlı bir günde, Ali Bey adındaki avcı, köpeğiyle beraber mahsur kaldığından, Ayşelerin oturduğu harabe köşke sığınır. Ayşe kapıyı açar açmaz, uzaklaşmak için kaçar. Ali Bey kendisine bakan "iki iri siyah gözün lezzetle bakışlarından bir şey; gururunu, şehvetini kışkırtan bir etki" duyar. Ali Bey sığındığı evde, ev sahibi olan Ayşe'ye saldırır. Yazar, adeta, onu cezalandırmak istemiştir. Uzunca bir kovalamadan sonra ayağı kayar, başı taşlara değer ve ölür. Ayşe bir an önce bu olaydan kurtulmak ister. Soğukkanlı bir şekilde Ali Bey'in köpeğini de öldürür. Bir kuyu kazan Ayşe, ikisini de oraya gömer.

Bu kadar soğukkanlı hareket eden Ayşe, aradan bir süre geçtikten sonra başka bir olayla karşılaşır. Ayşe, geçen sefer başına gelen kötü olayın etkisiyle bu sefer kendisini serbest bırakır. Yazar, kimsesiz bir insanın hayat karşısında savunmasız kalmasıyla karşılaşabileceği olumsuzlukları gözler önüne serer.

8.4. SAĞLIK MESELELERİ

Refik Halit, hikayelerinde ciddi bir sağlık problemini işlemez. Yazarın hikayelerinde sağlık problemi bir hastalık çeşidi olmaktan öte, günlük hayatta karşılaşılan, yaşanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, sağlık problemi ile ilgili olarak, daha çok halk gelenekleri üzerinde durur.

İnsanoğlunun bedensel ve ruhsal durumundaki aksamaları düzeltmek amacıyla, içinde yaşanan çağın ve toplumun bilinç durumuna uygun olarak, sıradan insanlar, yaşlılar, büyücüler, din adamları ya da hekimler tarafından uygulanan sağlık hizmetlerinin insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi vardır.

Yazar, sağlıkla ilgili sorunları işlerken daha çok sıradan insanlar, yaşlılar ve hekimler üzerinde durur. Ancak bunların içinde yazar, hekimleri, hekim kimliği ile karşımıza çıkarmaktan, çözüm üretip şifa dağıtan tipler olarak sunmaktan uzaktır. İlaç, insanlık tarihinin başlangıcından beri insan için temel bir gereksinme olarak varlığını sürdürmüştür. Çok eski zamanlardan beri insan, hastalıklara karşı çok kere bilinçsiz olarak doğal kaynaklardan yararlanma yoluna gitmiştir. Hikayelerinde, hekimlikle ilgisi olmayan ancak, bir şekilde teşhis koyan tiplere rastlanmaktadır.

Yazar bu tipleri, olumsuz tipler ya da, hastalığa tedavide olumsuz yollara götüren bireyler olarak göstermez. Bunların şifa dağıttıkları, ameliyat yaptıkları görülür. Hala Anadolu'da görülen ve itimat edilen bu tipler yazarın gözlemlerinin bir ürünüdür.

Sanayileşme ile beraber, ülkede yeni üretim alanlarının açılması kaçınılmazdır. Fabrikalar; ucuz iş gücü, zaman, üretim ve kalite de daha etkin olmak durumundadırlar. Ancak bu fabrikalar insan sağlığını koruyucu önlemleri almadan

üretime geçerlerse, ölümler kaçınılmaz olmaktadır. Yazarın “Sus Payı” hikayesi sadece ölüm saçı bu fabrikaları konu edinir.

Refik Halit’in “Sus Payı” adlı hikayesinde işlediği cinsi duygular ve çalışma şartlarının zorlukları, iş hayatı; Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı’nda sürekli işlenmiştir. 1910 yılında bu konuları işleyen yazarın, edebiyatımızdaki yeri daha iyi anlaşılacaktır.

Yazar, çok nadir olarak olayların geçtiği yerleri verir. “Sus Payı” Bursa şehrinde geçmektedir. Yazar, hikayenin başında çalışma şartlarının ağırlığını şöyle aktarır. “... üç dört kuruşa karşı on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen, tazeliğinden, kızlığından, gözlerinin pırıltısından, her gün bir zerre kaybederek toprak olan vücutlara çok acıyor, bu dertlere alışamıyordu...”⁴²

Bursa şehrinde, azınlıkların yaşadığı bir mevkide kurulan ipek fabrikası gencecik kızları ölüme götürmektedir. Burası fabrika sahipleri için adeta, ucuz iş gücü cennetidir. Bu insanlar, göz göre göre ölüme gittikleri halde, maddi sıkıntılar yüzünden ölüm sırasının kendilerine gelmesini beklercesine çalışmaya devam ederler.

Hasip Efendi, İpek fabrikasında bekçi başıdır. “... özellikle bu günlerde, sevgilisinin de hastalandığı bu korkunç haftalarda; fabrikanın cinayetlerine ne kadar, lanet okuyor, biraz da kendisi aracı olduğundan dolayı ne derece acı çekiyordu. Artık iyice anlaşıyordu: o geçerken, torunlarını gömmüş yaşlı nineler, başlarını çeviriyorlar, sonra bir öç dolu gözle kendisini uzun uzun inceliyorlardı. Bu beyaz haleler içinde donuk, kirpiksiz hasta gözler! Onların ne acıklı bir bakışı, ne sesiz bir feryadı vardı; bunları hissettiği, bakışlarından üzüntü içinde kaldığı halde “öldüren ben değilim!” diye haykıramamak ne kadar gücüne gidiyordu.

Hasip Efendi uyuyamıyordu; işçilerini düşünüyordu. Ah zavallılar!...”⁴³

Yazar, ilerleyen bölümlerde bu fabrikalarda insanlara verilen değer ile Avrupa’daki fabrikalarda çalışan insanlara verilen değeri karşılaştırmaktadır. Bu fabrikada insanlar, yavaş yavaş, sindire sindire ölüme yollanmaktadır.

“... Bir gün kırmızı kurdelaşının süslendiği ipek saçlar altından sevine sevine, neşeli, kuvvetli gelen yeniler bir iki sene sonra güçsüz ayaklarını, nalçalı kunduralarını taş kaldırımlar üstünde zorla sürükleyerek kulübelerine çekiliyorlardı.”⁴⁴

Bu ağır şartlar altında ölüme koşan genç kızların durup dinlenmek, almış oldukları kimyasal maddelerden arınmak gibi imkanları yoktur. Hatta bu kimyasal zehirlenmişlikleri rahat bir uyku ile dahi geçiştirme olanaklarından uzaktırlar. İnsanların para hırsından öteye geçmeyen bu ölüm haberciliği, Cumhuriyet dönemi roman ve hikayeciliğinde sıkça işlenen temalardandır. Yaşamı taşımaktan yorgun olan bu bedenler, fabrikatörlerin iğrenç para ve zenginlik hırslarının taşıyıcısı durumundadırlar. “... Ağrıyan başlarını, yanan göğüslerini dindirmek için yalnız altı saat süreleri vardı; gülmek ve konuşmak için değil! Kim bilir ertesi sabah bu hasta, yorgun gözler ne kadar güç açılır, her kemiği ayrı sızlayan bu zavallı vücutlar,

⁴² KARAY, Refik Halit; Sus Payı, s. 133

⁴³ a.g.e., 133

⁴⁴ a.g.e., 133

fabrikanın düdüğüne ne zorlukla uyardı? Kim bilir bu hastalıklı sabahlar ne kadar göz yaşları döktürürdü, bu halsiz vücutları sürüklemek ne zordu?...⁴⁵

Yazar, insan yaşamını devam ettirmede temel bazı hassasiyetlerden yoksun bu insanların birbiriyle konuşulmalarına dahi müsaade edilmediğini belirtir. Aldıkları para, para değildir. Hasip Efendi, fabrikada gözleri önünde eriyip ölen sevgilisi Fotika'nın ölümü üzerine yolda papaz ile karşılaşır.

“- Ben elimden geleni yaptım, dedi. Doktor getirdim, ilaçlarını verdim; nafakalarını yolladım.

Papaz titreyen bir sesle söylendi:

-Doğru, fakat bunlar fayda vermedi; Onu da hepsi gibi sizin fabrikalarınız öldürdü; daha da çok öldürecek...⁴⁶

Yazar, ülkemizde bu şekilde ölümün habercisi olan fabrikaları tanıttıktan ve buralarda çalışan daha gencecik kızların ölümlerini sergiledikten sonra, Avrupa'da bu tür fabrikaların işleyişi hakkında papaz ağzından bilgiler vermektedir. Papaz, Avrupa'daki fabrikalarda çalışan insanların hakları ve ücretleri hakkında bilgiler verir. “Papaz şimdi Avrupa fabrikalarını anlatıyor; karşısındakinin bilgisizliğine karşı, bilgiç bir tutumla, çalışma saatleri, ücretleri, bütün bu yoldaki kanunları, kavgaları, isyanları hepsini birer birer, önemli kelimeler üzerinde dura dura açıklıyordu. Sonra bu güne dek, devam eden kayıtsızlığa karşı duyduğu nefreti, şüphelerini söyledi; fabrika sahiplerinin bu günkü durumda kalabilmek için baş vurdukları oyunları, tek yönlü davranışlarını anlattı; sonra ayrılırken:

- Daha çok öldüreceksiniz ! diye söylendi.”⁴⁷

1910'lu yıllarda kaleme alınan Sus Payı hikayesinde belirtilen fabrikanın çalışma koşulları, günümüzde de hala, ucuz iş gücü peşinde koşan ve çok para kazanma hirsını taşıyan zengin iş adamlarının fabrikalarında görülebilir. Hala iş güvencesi sağlanamayan yığınla fabrika vardır.

Ayrıca, papazın Avrupa'dan örnek vermesi, Avrupa'daki çalışma şartlarına bu denli vakıf olması kayda değerdir.

Hasip Efendi, fabrika çalışanlarının haklarına yönelik beyanatları papazdan öğrenince ve Avrupa'da işçilere tanınan kolaylıkları duyunca şaşırmıştır.

“ Hasip Efendi, bu güne kadar sanırdı ki, hükümetin bu işe karışmaya hakkı yoktur. Bunlar yalnız fabrika sahiplerinin görüşüne, acımasına; halkın ricasına, yalvarmasına bağlıdır; işçi korunmasıdır, ölüme mahkumdur, emreden hep zenginlerdir. Şimdi anlıyordu ki, milletin çıkarları üzerine titreyen kuvvetli bir kalp gerekti, onu uyarmalı zorlamalıydı. Birden fabrika sahiplerin hatırlayarak; “Hainler” dedi, acaba siz işçiyi bu korunmadan yoksun bırakmak için hangi önlemi buldunuz.”⁴⁸

Papaz direkt olarak, buradaki fabrikaların içinde değildir. Ancak o, duyarlı ve bilgili bir insan olarak, insanların hayatları ile yakından ilgilidir. Fabrikada bekçi başı olan Hasip Efendi, fabrikadan sorumlu bir birey olduğu halde o, çalışanların

⁴⁵ a.g.e., 133

⁴⁶ a.g.e., 138

⁴⁷ a.g.e., 138

⁴⁸ a.g.e., 138

haklarından, çalışma şartlarından haberdar değildir. Devletin bu konularda söz hakkı olduğunu dahi bilememektedir. Hasip Efendi, klasik bir doğulu gibi işe duygusal açıdan bakan bir tiptir. Hasip Efendi, fabrika sahiplerini çalışanlara acırlarsa, onların çalışma şartlarını ve ücretlerini düzenlerler diye bilmektedir. O, bu konudaki kanunların varlığından haberdar değildir. İnsanların en kutsal hakkı olan yaşama hakkının devlet güvencesi altında olduğunu bilememektedir.

Hasip Efendi, bu zor çalışma şartlarında ölen Fotika'sının üzüntüsünü duyar. Ayrıca papazdan çalışma şartları ve işçi hakları ile ilgili çeşitli beyanatlar duymuştur. Bütün bunları, fabrikanın sahibi olan Hidayet Bey'le konuşmaya karar verir.

“- Onu burası, bu fabrika öldürdü; her yıl bir iki kurban veriyoruz, günahını çekeceğiz.

Fabrikatör döndü, şaşırarak üzüntüyle memura baktı, sonra mırıldandı:

- Buna biz ne yapabiliriz, hastalık, vakti gelmiş!

- Yok, Efendim, yok, ecel değil, hastalık değil!...”⁴⁹

Refik Halit, sağlık sorunlarını bu şekilde işlerken “Koca Öküz” hikayesinde doktorlara farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Refik Halit'te insanların kendi kendini tedaviye yönelmesi çokça işlenen konulardandır.

Köylülerin yeterli bilgi ve imkanları olmadığı için, yanlış tutum ve anlayışlara yöneldikleri görülür. Bu da, köylülerin kendi başlarına tedaviye yönelmeleri ve bununla yetinmeleri sonucunu doğurur. Hocaya, hekime gidilir, bir sonuç alınamayınca doktora başvurulur. Yani doktor, en son akla gelen ihtimaldir.

“Hastalanan Hacı Ağa, hediye götürdüğü memurların zoruyla kendisini muayene eden doktorun verdiği ilaçları almaz. “...Gavur ilacından Müslümana fayda olur mu be! diyordu. Ama aktar Buharalı Bekir Efendi'ye sık sık uğruyor, onun küçük bir mermer hayanda dövüp yaptığı anber kokulu, ballı, baharatlı haplardan kutu kutu alıyordu...”⁵⁰

Refik Halit “Cer Hocası” hikayesinde hastalanıp yatağa düşen Asım'ın kimsesizliğini ve sefilliğini anlatır. Bu durumda, bu ağır şartlarda, hasta olan kimsesiz Asım'a sağlıklı bir yardım, devletin ulaştıracağı sağlık hizmetleri olacaktır. Refik Halit, kimsesiz insanların uzak memleketlerde, hasta düştüklerinde köylünün insafına kaldıklarını anlatmaktadır. Asım'a bu köyde hiçbir tıbbi müdahale yapılmaz. Vefasızlıkla yüz yüze kalan Asım'a, köydeki imamın insafının elvereceği ölçüde bakılır. “Asım çok hasta idi, ateş içinde yanıyor, gözlerini açamıyor, harareten ölüyor, kemikleri içinde sızılar duyuyordu, alt katta, ahırla mutfağın arasında ocağı ateşsiz toprak döşeli bir oda vardı, yere bir çul atıldılar ve ona: “işte yat” dediler. Yaralı ve ıslak bir kedi gibi kıvrıldı. Heybesini başının altına çekti ve dişlerini sıkarak, öyle baygın kaldı...”⁵¹

Asım bu şekilde köylünün insafına kalmıştır.

⁴⁹ a.g.e., 141

⁵⁰ KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 53

⁵¹ KARAY, Refik Halit; Cer Hocası, s. 159

“... Akşama yalvardı biraz çorba istedi”⁵²

Asım kırka yakın ateşle, başını kaldıramayacak kadar hasta bir durumdadır. Üç gün bu şekilde sahipsiz, kimsesiz, sayıklamalar ve karabasanlar arasından geçirdikten sonra kendine gelir.

Refik Halit “Yatır” hikayesinde, insanların rahatsızlık anlarında hocalara gitmesi ve onlardan şifa umması mevzuu anlatılır. “Abdi Hoca Maslak köyünden ak sakallı, yeşil sarıklı, titiz, sofu bir adamdı. Elinden tespih, ağzından dua düşmezdi. Halkın büyük bir kayıtsızlıkla “Çiçek” ismin verdikleri Frengi’ye nefes eder, tütsü yapardı” ...⁵³

Yaşamları tabiat şartlarına göre şekillenen geri kalmış köy ve kasabalarda insanlar, tabiattaki olağanüstü durumların varlığının yanında olağanüstü güçlere inanma gereğini duyarlar. Selin, depremin ve salgın hastalıkların, Allah tarafından insanların günahlarının karşılığı olarak görülür. İşte bu şekilde meydana gelen hastalıkların tedavisinde de, Allah’a yakın dindar insanların fayda verdiğine inanılır. Hikayede yazar, bu yönüyle ön plana çıkan Abdi Hoca’nın tüm ününü yitirşini de bize gösterir.

Refik Halit Karay, Memleket Hikayeleri’nde sağlık ile ilgili problemleri bu şekilde ortaya koyar. Gurbet Hikayeleri’nde sağlık ile ilgili problemler ve insanların bakışı pek de farklı değildir. Gurbet Hikayeleri’nde, halk inanışları ve halk hekimliği daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık on altı yıl Anadolu dışında yaşamak zorunda kalmış olan yazar, buralardaki insanların doğa karşısında takındıkları mütevekkil tavrı daha belirgin olarak karşımıza çıkarmaktalar. Gurbet Hikayeleri’nde doktor unsuruna rastlanmaz. Bu hikayelerde, halkın sağlık sorunları ile ilgili olarak, daha çok yaşlı erkekler ve yaşlı kadınlar görülmektedir. Bu yaşlı insanlar hem teşhis koymada hem de tedavide hayat tecrübelerini göstermektedirler. Çünkü bu insanların yaşadıkları coğrafyalarda ve yaşam şekillerindeki değişim, çok yavaş olmaktadır. Dolayısıyla karşılaşılan problemler hep aynıdır. Bu sağlık sorunlarını aşmak da tecrübe istemektedir.

Yazarın Gurbet Hikayeleri adlı hikaye serisinin ilk hikayesi 1935 yılında yazılmış olan “Çıban” adlı hikayedir. “Çıban”, Osmanlı toprağı olan Afrika’da imparatorluk subayının hatırası şeklinde anlatılmıştır.

“Bir gün şakağımda tatlı bir kaşıntı duydum; aynama baktım; hafif bir kızarıklık, ortasında başsız bir sivilce...

Hemen vezire koştum. Başını salladı, kaşlarını oynattı, sonra ellerini birbirine vurdu. Gelen kölesine bir emir verdi:

İçeriye bir kocâ karı soktular.

Değil hakikatte, kabus geçirirken bile karşılaşmanızı tavsiye edemeyeceğim bir cadı... altında küpü, elinde süpürgesi eksikti. Kaşının yeri bir de o gözden geçirdi ve hükmünü verdi:

- Ta kendisi! “⁵⁴

⁵² a.g.e., 160

⁵³ KARAY, Refik Halit; Yatır, s. 109

⁵⁴ KARAY, Refik Halit; Çıban, s. 53

Hikayede, “habis çıbanın” nasıl çıktığı, çıktığı yerde nasıl bir iz bıraktığı, tedavi eden koca karı, tedavi şekli ile bölgenin çıban ile ilgili adetleri hatıra şeklinde anlatılır. Çıbanın hangi aşamalardan sonra, öldürücü etkisini yitirdiği anlatılmaktadır.

İkinci sürgün dönüşünde gurbetteki hatıralarından yola çıkarak ve yine hatıra tarzında 1939 yılında yazdığı “Testi” hikayesinde, Lübnan’a ait adetlerden söz edilmiştir.

Yazar, insanların fakirlikten kaynaklanan çeşitli sıkıntılarını anlatır. “Dudak dokundurduğunuz testiye hemen kırarlar. Zahir hastalı korkusuyla... Bardak kullanmamak da gene bu korkudan, biraz da su kıtlığı çekilen o fakir, taşlık yerlerde su ve para tasarrufundan olacak.”⁵⁵

Kırsal kesimde insanların karşılaştığı sağlık problemlerinin temelinde yoksulluk yatmaktadır.

“İşte otomobile bindirdikleri genç, anlattığım şekilde su içerken, testinin içine girmiş olan kocaman bir eşek arısı, tazyikle emziğin dar ağzından fırlamış, gelip gırtlığa, belki de gırtlığın son boğmasına yapışmış ve sokmuş. Arı çıkmış amma iğnesi ve zehiri içeride... Ekmek, bal, yoğurt, çiğ kıyma, falan filen, yutturmuşlar faydası yok... Acı artıyor ve fenası, gırtlak şişiyor, örtülüyor.”⁵⁶

Refik Halit Karay, hikayelerinde daha çok, köy ve kasaba insanını konu edinir. Lübnan’ın bir köyünde vuku bulan olay, tamamen coğrafik şartların bir sonucudur. Coğrafik şartların zorlaması ve yoksulluk sonucu insanlar, feci şekilde can verebilmektedir. Bu, her zaman ve sürekli karşılaşılan bir durumdur. İnsanlar müdahalede kendi yöntemlerini uygulamaktadırlar. Boğazı açmak, oradan nefes alışı verişini sağlamak için gayret sarf edilir. Ancak bunun sonuç vermediğini gören ve gencin ölmekte olduğunu fark eden köylüler bundan sonra doktora giderler. Kırsal kesimdeki sağlık sorunlarının en bariz sonucu budur. Doktora giden vakaların çoğunda geç kalınmaktadır.

Refik Halit Karay’ın 1938 yılında İstanbul’da yazdığı “Yara” çöl hayatına dair bazı kesitleri hatıra niteliğinde aktardığı hikayesidir. “Yara”, çölde iki aşiretin bir gezme esnasında çarpışmalarını konu edinir. Çarpışmada canlarını kurtarmak için kaçan dört kişi, Sultan Abdülhamit’in Suriye’deki çöl çiftliğine sığınır. Gelenlerden biri yaralıdır. Yaralı olduğunu söylemez. Ancak en yaşlıları ve aşiret şeyhi durumundaki kişi, gencin terlediğini fark eder, yaralı olup olmadığını sorar, gençte : galiba, cevabını verir. Kurşun sırtıdadır ve yaralı iç kanama geçirmektedir. Bunun üzerine şeyh ameliyata başlar.

Ameliyat esnasında uyuşmayan vücudun oyulması esnasında yaralı genç sesini çıkarmaz. Bu durumda “Of” bile demeyen yaralı, sadece omuzlarını, sinek kovarken yapılan silkme gibi silkmiş, Şeyh: “ayıp” deyip, gencin taş kesilmesini sağlamıştır.

Bu sessiz acı çekme seansı yaranın oyulması, kurşunun çıkarılması ve yaranın dağlanması ile son bulur. Zeytin yağı ile dağlanma esnasında yaralı ancak “Ya Allah” diyebilmiştir. Şeyh, ameliyat bittikten sonra bu acıyı dışarı taşıma sözünden dolayı yaralıyı ayıplamamıştır.

⁵⁵ KARAY, Refik Halit; Testi, s. 21

⁵⁶ a.g.e., 21

Yaralı genç, bu acıya bu şekilde göğüs gerdikten sonra, ertesi gün kimsenin yardımına gerek bile duymadan atına binebilmiştir.

Doğa şartları sertleştikçe insanoğlu bu sertliğe ayak uydurmak durumundadır. Yazar, bu yönüyle, bu hikayede Bedevi erkeğinin dayanıklılığını ortaya koyar. İnsanlar karşılaşacakları sağlık sorunlarını kendi güçleri nispetinde aşmak için çaba sarf ederler. Ancak öyle durumlar vardır ki, bu sağlık problemleri bu insanların güçlerini aşar. İşte böyle durumlarda devlet, insanların sağlık problemlerini aşmada gerekli kolaylığı sağlamalıdır.

8.5. GELENEKLER VE BATIL İNANÇLAR

Refik Halit'te, insanların hayatlarında geniş yer tutan gelenekler ve batıl inançlarla ilgili kesitler, hayatın bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. "Yatır" adlı hikayede, batıl inançların yaygınlığı ortaya konmaktadır. "Anadolu'da kanundan daha etkili olan bu inanışlar, ilk defa bu hikayede söz konusu edilir. Kurnaz insanların bir nevi uhrevi materyalist olan bozulmuş hoca tipinin halkın inancını nasıl istismar ettiğini de – Türk hikayeciliğinde belki de ilk defa – "Yatır" da görüyoruz."⁵⁷

Yazar, "Yatır" hikayesinde bir kasabada çekilen odun sıkıntısını işler. Hilekar bir kasabalının, aldığı hamamı işletmek için, kasabanın yakınında bulunan yatırın civarındaki ormana göz koymasıyla başvurduğu hileler anlatılır. Bu çerçevede Anadolu insanının saflığını, masumluğunu ve inanışlarını görürüz.

Halk, bir evliyanın yattığı ormanı yine bu evliyaya ait manevi silahların, burayı, hükümetin korucularından ve yasaklarından daha iyi koruduğunu düşünür. İşte bu ormana göz koyan İlistir Nuri, bir türlü köylüleri ikna edemez. Odun sıkıntısı çeken kasabalı, hiçbir şekilde bu ormandan faydalanmayı düşünmez. Bu odun yokluğunda, bu ormandan bir ağacın dalı dahi koparılamaz veya bir kütüğüne balta dokundurulamaz. Bu şekliyle ormanın çok güzel bir görüntüsü vardır. "Yanındaki köy halkı, maslaklılar, iki gün öteden odun getirir, tezek kurutur, saman yakar, yatırın yurtluğuna dokunmayı hatırlardan geçirmezdi. Mescidin mimberini yakmakla bu ormanın ağaçlarını yakmak arasında bir fark görmüyorlardı. Hele biri, bir yabancı ilişsin, alimallah, hükümet zindana dahi atsa yine parçalarlardı."⁵⁸

Halk, bu denli üzerine titrediği bu ormandan, gidip bir ağaç kesmek imkansızdır. Kanunlardan daha güçlü olan bu yatıra karşı olan güven ve inanç, Anadolu'nun pek çok köy ve kasabasında hala kendisini hissettirmektedir.

Günümüzde Anadolu'da hala karşılaşılan batıl inançlardan biri olan yatırlara bez bağlama, maslak köyünde de yaygındır. "Tam baş tarafında, güneşsizlikten büyüyemeyen cinsi belirsiz, cılız, bücür bir ağaç yeşermişti. Renk renk paçavralarla donanmış eğri büğrü dalları"yla görünür. Maslak köyünde günümüzde de yaygın olan mum yakma adeti vardır. Refik Halit, bu tür batıl inançları aşağılamaz. Bunları yaşanan hayatın bir gerçeği olarak gösterir.

Yine "Yatır" hikayesinde Abdi Hoca adında, yarı ermiş bir din adamı karşımıza çıkar. Abdi Hoca, halk arasında çok sevilen ve sözlerine itibar edilen

⁵⁷ AKTAŞ, a.g.e., 58.

⁵⁸ KARAY, Refik Halit; Yatır, s.106

birisidir. “Abdi Hoca, Maslak köyünden ak sakallı, yeşil sarıklı, titiz, sofu bir adamdı. Elinden tespih, ağzından dua düşmezdi. Halkın büyük bir kayıtsızlıkla “Çiçek” ismini verdikleri frengiye nefes eder, tütsü yapardı. Zelzele gibi kolera ve savaş gibi felaketleri önceden haber vermek, kışın şiddetini yazdan, yazın kuraklığını kıştan anlamak gibi ermişlik halleri onu yalnız köyde değil, kazada bile sözü geçen bir mevkie çıkarmıştı.”⁵⁹

Anadolu’da itibar gören bu tür ermişliklerin hala var olduğuna inanan insanlar vardır. Refik Halit, bunları hayatın içinden alır, ancak içten içe bu batıl inançlarla da alay eder. Hikayenin sonunda, bu tür batıl inançları olan halkın nasıl da kocaman bir ormanın helakına sebep oldukları görülmektedir.

Refik Halit, “Boz Eşek” hikayesinde de halkın dini inançlarını ve saflığını anlatır. Hikayede, köye misafir olan yaşlı bir adam, ölmeden önce yaşlı eşeğini Mekke’ye vakfeder. Yaşlı adam ölür. Köylülerin, Mekke’ye bağışlanan eşeğe “kutsal bir varlık” gibi davranmaları, mizahi bir dille anlatılır. “Bu hikaye köylülerin nasıl dünyayla ilgisiz, kapalı bir yaşayış içinde olduklarını gösterdiği kadar, onların din konusundaki tutumlarının da ne kadar çürük temellere dayandığını ortaya koyar. Samimi bile olsa din adına yapılan fakat, dini esaslara uymayan her davranış, sahiplerini gülünç yapmakla kalmaz, toplumda yanlışların doğru gibi yerleşmesine de yol açabilir.”⁶⁰ Köylüler, eşekle ilgilenirken, dini bir görevi yapmanın heyecanını yaşarlar.

“Lavrens” hikayesinde batıl inanışların bir kolu olan falcılık söz konusu edilmiştir. Yazar, burada da fala ön yargıyla yaklaşmaz. Tabiatı var olan gizli sırları kabul edildikleri gibi aktarır. Hikaye, Suriye’de çalışan Türk mühendis ve işçilerinin yanında bir bedevinin Lavrens ile ilgili hatıralarını anlatması şeklindedir.

Lavrens, o civarda iyi fal bakan bir bedeviyi yanına çağırır ve falına bakmasını söyler. Falcı, “koynundan bir torba çıkardı, içi incecik kum dolu bir torbacık... Bunu yere serdi, düzeltti, sonra şahadet parmağının ucu ile üzerine bir takım çizgiler çekmeye başladı. Çölde, fırtınalardan sonra gördüğümüz yılan derisi menevişleri gibi acayip, süslü, karasız çizgiler...”⁶¹

Falcı, Lavrens ile ilgili olarak:

“-Ya emir! Döktüğün kan, yaptığın gazve, saçtığın altın Fırat gibi boşa akıyor.

Bir çocuk sana bela getirecek... Başını koru!

Ve parmağıyla alnının çatısını işaret etti.”⁶²

Gerçektende Lavrens, o dönemde bir çok kişinin kanını döker, o aynı zamanında İngiliz Kralı’nın manevi oğludur da. Ayrıca Lavrens bir motosiklet kazası sonunda kafatası çatlamak suretiyle ölür.

Refik Halit’in özellikle Memleket Hikayeleri’nde geleneklere ait unsurları da görmekteyiz. “Küs Ömer” hikayesinde evlilik çağına gelen genç kızların tavır ve

⁵⁹ a.g.e., 109

⁶⁰ KAPLAN, Ramazan, a.g.e., 27

⁶¹ KARAY, Refik Halit, Lavrens, s. 49

⁶² a.g.e., 50

davranışlarındaki değişiklikler anlatılmaktadır. Ayrıca kız görme ve beğenmeye dair adetlerde söz konusu edilmektedir.

“Hamamda kız görme” geleneği anlatılır. “Kandil hamamında hiçbir şeyden habersiz, bir elinde tas, öbüründe kil, dalgın dalgın göbek taşının önünden geçerken Sümercilerin Hürmüz, peştamalinin ucundan tutunca çekmiş, herkesin önünde onu çıplak bırakmıştı.”⁶³ Bu olaydan sonra araya görücüler, sözler, dedikodular girer ve nihayet düğün günü kararlaştırılır.

Bu şekilde sözlenip düğün gününü beklemeye başlayan Zehra, artık “çeşme başlarında bakraçları bir yana bırakarak komşu çocuklarıyla yayık yayık şakalaşmıyor, gaz bezi yarı düşük, göğsü yarı açık çıplak ayaklarında takunyalar, leblebici önlerinde” eğlenmez. Sözlenmiş olan Zehra, ister istemez bunun ağırlığını taşımak zorundadır.

Sözlenmiş olan Zehra’nın caddelerde yürüyüş biçiminin değiştiği anlatılır. Zehra, “tenha sokaklarda erkeğe rast gelince duvar tarafına dönüp durmayı, meydana yalnız bir tek gözünü bırakarak bununla gizliden meraklı meraklı bakmayı” öğrenir.

Yine bu hikayede karşımıza çıkan başka bir gelenek de, Zehra’nın ellerini örtmeden dükkancılara uzatmamasıdır. “Artık kapalı ellerini döşemesinin ucuyla örtmeden dükkancılara uzatmıyor, uzun pazarlıklar, şımarıklıklar etmiyordu.”⁶⁴

“Yatık Emine” hikayesinde de, kadınların yaşayışları ve örtülmeleri söz konusu edilmektedir. “Köylerinde halk apaçık, kaç göçsüz gezip yaşadıkları halde, bu kasabada kadınların iki gözünü görmek olanaksızdı. Gelin bir evde kayın babasından kaçır, güvey baldızının yüzünü tanımazdı.”⁶⁵

“Koca Öküz” hikayesinde, Anadolu insanının halk hekimliğine olan yatkınlığı anlatılmaktadır. İnsanların hastalık zamanlarında öncelikli olarak doktorların verdiği ilaçların yerine, değil de hekimlerin verdikleri ilaçların tercih edilmesi anlatılmaktadır.

Köylüler yeterli bilgi ve imkanlara sahip olmadıklarından yanlış tutum ve anlayışlara yönelirler. Bu da, köylülerin kendi kendilerini tedavi etmeye yönelmelerini ve bu tedavi ile yetinmeleri sonucunu doğurur. İlk başvurulacak yerler hocalar ve hekimlerdir. Eğer bunlar bir sonuç vermezse doktora gidilir.

Hacı Mustafa Ağa, doktorun kendisine verdiği ilaçları kullanmaz. “Gavur ilacından Müslüman’a fayda olur mu be!” diyordu. Ama aktar Buharalı Bekir Efendi’ye sık sık uğruyor, onun küçük bir mermer havanda dövüp yaptığı anber kokulu, ballı, baharatlı haplardan kutu kutu alıyordu...”⁶⁶

⁶³ KARAY, Refik Halit; Kös Ömer, s. 86

⁶⁴ a.g.e., 86

⁶⁵ KARAY, Refik Halit; Yatık Emine, s. 9

⁶⁶ KARAY, Refik Halit; Koca Öküz, s. 53

9. BÖLÜM

SONUÇ

Çok yönlü bir yazar olan Refik Halit Karay'ın hikayelerinde sosyal tenkit unsurlarını işlediğimiz bu çalışmamızda ortaya çıkan sonuçları şu şekilde ortaya koyabiliriz.

Refik Halit'in eser verdiği dönemde Milli Edebiyat akımının ağırlığı tartışılmazdır. Yine sade Türkçe akımının da belirgin olarak kendisini hissettirdiği bu dönemde o da hikayelerinde Anadolu insanını ve coğrafyasını sade bir Türkçe ile işlemiştir. Hayatında iki uzun sürgün hayatı geçiren Refik Halit, ilkinde Anadolu'ya sürülür. 1913-1918 tarihleri arasında Anadolu'da sürgünde bulunan yazar, burada Anadolu coğrafyasını yakından tanıma fırsatını yakalar. Yazarın eserlerinde Anadolu insanının inançlarını, yaşayışını, korkularını, aşklarını, kurnazlıklarını, abartısız bir şekilde görürüz.

Yazarın hikayelerinde belirgin olarak karşımıza çıkan tenkit unsuru tecriddir. Dönemin hükümeti, kendisine muhalif olan veya bir şekilde ahlaki yozlaşmaların içinde bulunan şahısların İstanbul dışına sürülmesi ile onların ıslahını amaçlamaktadır.

Siyasi ve sosyal tecridin hiçbir zaman istenilen sonucu vermediğini ortaya koyan yazar, bu tecridin insanların hayatlarında açtığı yaraları gözler önüne sermektedir. Siyasi farklılıklar neticesinde sürülen insanların çektiği sefalet en yoğun olarak "Cer Hocası" hikayesinde karşımıza çıkmaktadır. Sosyal tecridin en belirgin vasfı düşük kadınların ıslah edilmesidir. Ahlaki yönden zaafları olan kadınlar, düzelsinler diye tutucu mekanlara yollanır. "Yatık Emine" hikayesinde yazar, sosyal tecridin yol açtığı bir yaraya parmak basar. Toplumun, adı çıkmış, bir şekilde düşük kadın olmuş olan Yatık Emine'ye karşı insafsızca davranmaları ve insafsızca yaklaşımları gözler önüne serilmiştir. Yazar, bu şekilde siyasi ve sosyal tecridin tam bir fiyasko ile neticelendiğini vurgulamaktadır.

Hikayelerinde gözlem kabiliyetindeki üstünlüğüyle kendisini hissettiren yazar, Anadolu insanının sağlık sorunlarına pek değinmez. Onun hikayelerinde karşımıza ciddi anlamda çıkan bir hastalık yoktur. "Koca Öküz" hikayesindeki Hacı Ağa'nın rahatsızlığı için doktor yerine aktara başvurması ve doktorun verdiği ilaçlara itibar etmemesi bu konuda en belirgin unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Refik Halit, sürgün hayatı boyunca Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik illerini dolaşır. Ayrıca eserlerinde uzun bir savaş döneminden geçmiş olan Anadolu ve İstanbul'daki insanların içine düştüğü sefaleti gözler önüne serer. Ekonomik problemler bu dönemdeki köy ve kasaba konulu eserlerin temel konularındandır. Her hikayede ekonomik sorunun bir türüne rastlanabilir. Hikayelerde karşımıza çıkan sefalet, savaşın, coğrafyanın ve ailevi yokluğun sonucudur. Bütün bunlara rağmen insanlar, bu yoksulluğu aşma peşindedirler, bu yönde gayret sarf etmektedirler. Ancak karşılıklarına bu dönemin bir sorunu olan işsizlik engeli çıkmaktadır. Bu noktadan sonra insanların başvurduğu çözümler, Anadolu insanının yenmek zorunda olduğu sefaletin boyutlarını karşımıza çıkarmaktadır.

Refik Halit'in hikayelerinin genelinde bürokrasi, en çok tenkit edilen husustur. Devletin işlerliğini sağlayan memurların kendi alanlarındaki yetersizlikleri ve akıl almaz boyutlardaki tembellikleri dikkat çekicidir. Bu dönemde, işin ehline

verilmediğini ve adam kayırmanın had safhada olduğunu gözlemlemekteyiz. Bunun bir sonucu olarak insanların nitelikli olma yerine iki yüzlü oldukları gözlemlenmektedir. Yazar, “Koca Öküz” hikayesinde rüşvet mekanizmasının nasıl işlediğine dair önemli ayrıntılar ortaya koymaktadır. Bürokraside, mülkî idare amir ve memurları ile vatandaş arasındaki sorunlar büyük oranda rüşvet ile çözümlenmektedir. Vatandaşlar, hediye adı altında rüşvet vererek her ne kadar kişisel menfaatlerini kurumuş olsalar da, devleti zarara uğratmaktadırlar. Aynı şekilde rüşvet alarak gelir sağlayan mülkî idare amir ve memurları da şahsi menfaatleri uğruna, devletin zararına göz yummaktadırlar.

“Şeftali Bahçeleri” hikayesi, Anadolu’ya memur olarak atanan insanların takındıkları tavrı net olarak gözler önüne sermektedir. İnsanların hizmet etmekten uzak, sadece eğlence peşinde koştukları ortaya konduktan sonra, hizmet için gelen memurların da kısa bir zaman sonra nasıl âraziye uydukları belirtilmektedir.

Refik Halit, eğitime yönelik tenkitlerini daha çok din adamlarında gösterir. Yazar, din adamlarının eğitilmiş olmalarının topluma sağladığı kazançları ve bakış açısını “Cer Hocası” hikayesinde ortaya koyar. Mülkiye mezunu olan Asım, siyasi hesapların kurbanı olarak memuriyetten olur ve elinde olmadan kendisini Anadolu’da cer hocalığı yaparken bulur. Asım, köylülerin mektubunu yazar, köyde herkes ona danışır. Jandarma kolu gelince Asım’la konuşur, öşürcüler yine ona dert anlatır, kolcular tarlada Asım’a rastlayınca selam verirler. Duru Türkçe’siyle halka vaaz veren Asım, ayrıca okulda alfabe okutmaya başlar. Bütün bu özellikleriyle bir din adamında olması gereken vasıfları belirten yazar, idealindeki din adamı portresini çizmiş olur.

Yazarın hikayelerinde kadınların önemli bir yer tuttuğu görülür. Hikayelerde karşımıza çıkan güçlü kadın karakterlerin hepsi fahişedir. “Yatık Emine” ve “Sarı Bal” hikayelerinin kahramanları, hikayelere adlarını veren fahişe kadınlardır. Kadın mevzusunu çok yönlü olarak karşımıza çıkaran yazarın, fahişe tipleri de birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Yatık Emine, korunmasız olarak yollandığı kasabada hiçbir insani yaklaşımla karşılanmaz, hiçbir şekilde kasabada kabul görmezken, Sarı Bal’ın bu türden hiçbir sorunu yoktur. O kimliğiyle toplumun her kesimince kabul görülen ve rahat yaşayan düşük bir kadındır. Hikayelerin genelinde kadınlar, cinsi yönleriyle belirirler. Anadolu kadınının hikayelerde işlenmesi, o dönem için uygun görülmez. Böyle olunca Refik Halit’in hikayelerinde, karşımıza azınlıklara mensup kadınlar çıkar.

“Garaz” hikayesinde ise, günümüzde hala karşılaştığımız kadınları görürüz. Sonradan görmelerin en uç noktalarında gezinen Çerçi Halil’in kızı Nebile, hiçbir zaman tam anlamıyla İstanbullu olamaz. Yazar da, bu sonradan görme kadını, hiçbir zaman ait olmadığı İstanbul’dan alarak geldiği kasabaya yollar.

Bütün bunların yanında, hikayelerde cefakar Anadolu kadınlarına da rastlanmaktadır. Bu kadınlar erkekler gibi çalışır. Ve zor yaşam şartlarında çocuklarına kanat gererler, yoksulluk ve sefalet hayatlarının bir parçasıdır.

Refik Halit’in 1922 yılında vatana ihanetle suçlanıp “Yüzellilikler” listesine dahil edilerek yurt dışına sürülmesiyle, onun on altı yıl sürecek ikinci sürgün hayatı başlar. Yazarın bu ikinci sürgününde işlediği en temel konular vatan, dil ve hürriyet meselesidir. Onun “Eskici” hikayesi, ana dil mevzusunu en iyi işleyen hikayesidir. İnsanların karakterlerini en ince ayrıntılarına kadar işleyen yazar “Eskici”de küçük bir çocuğun anavatanından uzaklaşmasıyla anadilini konuşan insanlardan ayrı düşmesi oldukça duygusal bir atmosferde sunulur. Yine bu hikayede vatan hasreti işlenen ana temalardandır.

İnsanların hürriyet için her şeyi göze aldığını, yaşam ile ölüm arasındaki o ince çizgide, nasıl gidip geldiğini “Kaçak” hikayesinde görmekteyiz. Vatana girmesi yasak olan yazar, yalnızlığı, dil sevgisini ve vatan hasretini eserlerinde çok güzel bir şekilde işlemiştir. Onun bu konuları işleyişindeki başarıyı edebiyatımızda çok az yazar yakalayabilmiştir.

Refik Halit’in hikayelerinde insanların günlük hayatları örf, adet ve batıl inançları sosyal hayatın bir parçası olarak verilmiştir. Bu konulardaki hususlar daha çok “Memleket Hikayeleri” kitabında karşımıza çıkmaktadır. Gözlem kabiliyeti ile sanatsal kabiliyetini ortaya koyan Refik Halit, “Yatır” hikayesinde Anadolu insanının batıl inançlarına dair önemli kesitler sunmaktadır. Bu hikayede, dinin Anadolu’da ne denli etkili olduğunu da görmekteyiz. Din adına çıkan insanlara gösterilen teveccüh neticesinde, bunu suiistimal edenlerin ne tür olaylara sebep oldukları gözler önüne serilmiştir. Ayrıca hikayede, günümüzde hala yaygın olan dinle ilgisi olmayan fakat din adına yapılan bazı batıl inançlar ortaya konulmuştur. Yatır’ın civarındaki ağaçlara bez bağlama ve mum yakma bunların bazılarıdır. Yazar, bütün batıl inanışları sosyal hayatın bir parçası olarak karşımıza çıkarır.

ÖZET

Refik Halit Karay, 1913 yılında Anadolu'ya sürgün edilince buralarda yaşayan insanların hayatlarını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Türk Edebiyatı, bu ayrılıkla "Memleket Hikayeleri"ni kazanır.

Milli Mücadele döneminde Anadolu, Yakup Kadri ve Halide Edip gibi yazarlarımızda savaş, mücadele, vatan, düşman ve hürriyet gibi temalarda ele alınırken, ilk defa Refik Halit ile Anadolu insanı, acıları, kahkahaları, sıkıntıları, inançları, aşkları gibi konularla karşımıza çıkar.

Yazarın, dönemine göre oldukça önceden fark ettiği ve daha sonra Cumhuriyet devri Türk edebiyatının işleye işleye bitiremediği problemleri ortaya koyması, onun edebiyatımızdaki yerini gösteresi bakımından önemlidir. "Sus Payı" hikayesinde karşımıza çıkan sanayileşme ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği problemler bunlar arasındadır.

Olayları ve karakterleri en ince ayrıntılarına kadar görmedeki başarısı gerçekten büyüktür. Yazarın en uzun ve en başarılı hikayesi kabul edilen "Yatık Emine" bu bakımdan önemlidir. Bu hikayede yazar Yatık Emine, tiplmesiyle düşük kadın psikolojisini çok iyi bir şekilde ortaya koymuştur.

Refik Halit'in hikayelerinde Moupassant tarzı vardır. Bu tarzın en belirgin özelliği hikayelerin beklenildiği gibi neticelenmemesidir. Refik Halit'in hikayelerinin en belirgin vasfı da budur. Hikayelerdeki olayları herhangi bir siyasi amaç gütmeyen ortaya koyan yazar; kimi yerde taraf olduğu da görülmektedir. Yazar, "Yatık Emine" hikayesinde her şeye rağmen Yatık Emine'den yanadır. "Garaz" hikayesinde ise her şeye rağmen Çerçi Halil'in kızı Nebile'ye karşıdır. Yine hikayelerinde savaş zengini olan şahıslara da Nebile'ye takındığı tavrı takınır.

Mizahi yazılarıyla adını duyuran ve daha sonra "Memleket Hikayeleri Yazarı" olarak tanınan Refik Halit, herhangi bir siyasi gaye içinde olmadan tamamen gözlemlerinin ürünü olan hikayeleriyle Türk edebiyatındaki yerini almıştır. Ayrıca "İstanbul Türkçesi'ni en iyi kıvıran yazar" unvanını kazanan Refik Halit, hikayelerinde Türkçe'nin sıcaklığı ve sürükleyiciliğini yakalayarak "Refik Halit Türkçe'si" oluşturabilmiştir. Refik Halit, "sade lisan" tartışmalarının içine hiçbir şekilde girmemiştir, ancak sade Türkçe ile yazdığı eserleriyle bu yönde güzel eserler vermiştir.

SUMMARY

When Refik Halit Karay was exiled to Anatolia, he found an opportunity to know the lifestyle of the people who are living there. Turkish literature has won "Memleket Hikayeleri" with this exile.

During our National Struggle, some of our writers like Yakup Kadri, Halide Edip were writing about war, struggle, homeland, enemy and independence of Anatolia. For the first time Refik Halit has written about the pain, belief, laughing, love of the Anatolia people.

His distinguishes the problems of society earlier than most of the Turkish Republic writers. This makes a private place for him. "Sus Payı" is a typical example to show the problems that occurred by industry and industrialization.

His is very successful to show details in events and characters. "Yatık Emine" is accepted as his longest and most successful story and a typical example on this subject. In this story writer has shown the psychology of harlot woman very well.

Refik Halit has used Mopassant style. The most clear property of this is; events don't end as expected. He has written his stories without political aims. But sometimes he takes a sides.

Writer is in the side of "Yatık Emine" in this story. In "Garaz", he is absolutely opposite Çerçi Halil's daughter Nebile in all of his stories. He behaves like Nebile to the people who became rich in the war.

He made sound with humour writing then known as writer of "Memleket Hikayesi". However he has taken his real place in Turkish literature with the stories that have written without political aims. He has built "Refik Halit's Turkish" by catching fascinating and hotness of Turkish Language. He has never been in "Ingenuous Language" discussion but he has given good works that have written in "Ingenuous Turkish".